

NAŠE PLANINE

MJESEČNIK PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

GODINA V.

1953

BROJ 10—12

Povodom 10-godišnjice historijskog II. zasjedanja AVNOJ-a — 29. XI. 1943. — u Jajcu

Vladimir Blašković, Zagreb

Stari grad na Vrbasu i Plivi

(Uломak iz starih i novih zapisa o Bosni i riječ je o Jajcu)

Ostavljamo i željeznici i automobil, pa i samu dobro građenu cestu, naprsto se želinio oslobođiti blagodati suvremene tehnike, i nekako razriječeni raznovrsnih spona i konvencionalnosti modernog turističkog putovanja zakoračimo bespućem neposredno u ovaj krševiti kutak lijepe i historijskim zbivanjima bogate Bosanske Krajine.

Usred smo planinskog predjela, gdje je priroda neštendimice rasipala svoje dragocjene darove. Pod utjecajem pradavnih geotektonskih procesa i tu se je naš kraj snažno ispresavijao, mjestimice raspucao i razlomio, u njegovu su tvrdvu vapnenjačku trupinu i debele trijaske i kredne taloge hitre planinske tekućice izduble svoja duboka i uska kanjonska korita, a neukrotive bujice i stihische gorske brzice eroziono su izbrazdale površje, urezale vijugave vododerine i oblikovale današnju fizionomiju ovog razgranatog i morfološki veoma zanimljivog reljefa. U osrću toga i takvoga pejsaža, okružena čvrsto isprepletenim lancem srednjevisokih planinskih ogranačaka paleozojskog masiva Vranice (2107 m) i Radovan-planine (1531 m) i pretežno niskih mezozoičkih grebenja i bila (na pr. Lice, 862 m; Svinjarski Grabež, 653 m; Čusine 840 m; Oštro Brdo, 767 m; Orahovica, 983 m; Atomalj, 1052 m), blistaju se i cakle poput golemih planinskih očiju dva velika i bistra gorska jezera. Narod ih zove jednostavno: Jezera, a geografija im dodaje još: Jezera na Plivi ili Plivska jezera, jer njima protječe 33 km dugačka rječica Pliva. Ta dva jezera spojena su (ili rastavljeni) s apovima, a ukupna im je površina oko 3,5 čkm. Zapadno ili Gornje jezero (424 m nadmorske visine) je veće (dugačko 3300 m, prosječno široko 350 m i srednje dubine preko 18 m), a Donje jezero, premda manje (1050 m dužine i od 380 m širine na zapadnom svom kraju sužava se prema istoku), ljepotom spada među najsljikovitija jezera Jugoslavije.

Na istočnom kraju Jezera, tamo gdje iz njega istječe Pliva, štućurilo se nekoliko kućeraka, a oko 3 km nizvodno nižu se uz rijeku već prizemnice velikoga naselja i niče grad, kome prilazimo sada s njegove zapadne strane. Naš je pratilac brbljava Pliva, koja šumi i pjenuši se preko vapnenjačke cijedine, šupljikavog bigra, što se vjekovima taložio i stvarao i preko ruba današnjeg riječnog korita, jer je i rijeka u toku tisućljeća pomicala svoj tok. I tako ta p'aha planinska tekućica i njen bigar daju ne samo naročitu draž ovom živopisnom kraju, već su i svojevrsna kraska specifičnost velike kamenite plohe, na kojoj je izgrađen znatan dio starog i znamenitog grada Jajca.

Da, Jajce! I može li biti, a da ne naviru sjećanja na dane, kad su »po šumama i gorama naše zemlje ponosne«, pa i po tom jajačkom krševitom reljefu krstarile čete partizana pronoseći »s'aru borbe ponosne« i pjevajući zanosno i borbeno kako ćemo »prije mi umrijeti nego svoje zemlje dat...« Pjevala je tako pjesma, pjeva

još i danas, i opjevava povijest veliku i slavnu. I premda se ponekad pričinja kao da je to bilo davno, premda je otada protekao već i puni decenij, ipak je to zapravo bilo tek jučer.

Doista, sve je to još svježe i najsvježije i tko da naročito u prazničkim danima ne obnovi sjećanja na velike dane revolucionarne i herojske borbe naroda Jugoslavije za nezavisnost i slobodu. A osvježavanje tih sjećanja nužno izaziva iskrenim zanosom protkana nova uzbudjenja, jer je to bio »jedinstveni primjer u historiji« — kako reče drug Tito u svom referatu na historijskom zasjedanju u Jajcu, noću između 29. i 30. novembra 1943. — »Iz golorukih partizanskih odreda, bez ikakvih tvornica oružja i municije, bez magazina i raznih vojnih rezervi namirnica, bez ičije pomoći bilo s koje strane, stvorena je armija od blizu četvrt miliona, ali ne u mirnom periodu, već u periodu najstrašnije i najkravije borbe, koju su ikad narodi Jugoslavije vodili.«

Iako porobljena, naša zemlja ostala je nepokoren! Tu je epopeja veličanstvenog heroizma: ofanziva četvrta i peta... A nakon tog borbenog trijumfa s'arnih proljetnih i ljetnih dana 1943. godine, u studenome mjesecu, usred kravog svjetskog ratnog ko'opleta, kad je veliki dio evropskog kontinenta još uvijek stenjao i grcao pod knutom fašističkog okupatora, Jajce, slikoviti grad na ušću Plive u Vrbas, proživiljava najveličanstvenije trenutke svoje bogate povijesti. Stari taj kraljevski grad urezuje u povijest južnih Slavena i u grb naše Republike datum 29. XI. 1943., dan ugrađivanja granitno žilavog i čvrstog temelja nove, demokratske, vlastitom snagom naroda stvorene federativne republike Jugoslavije.

Jajcu smo. Na desnoj obali Vrbasa, na prirodnom sagu guste trave, kroz koju tu i tamo probija pokoji škrapama izbrzdani kameniti stršljenik, svjedok stjenovite podine. Iza i iznad nas šumoviti je proplanak, oko nas nabubreći, prijatno ozelenjeli re'jef. Izraziti pejsaž našeg šumovitog krša. Ispod nas klokoće hitra planinska rijeka, a neposredno pred nama, na suprotnoj obali, niz sedrastu obalnu prečagu bučno se slijeva i ruši u dubinu veličanstven slap, 25 m visok vodopad rječice Plive, koja se tu sljubljuje sa zahuktalim valovima Vrbasa i 20.000 kW njezine vodene snage gubi se u njihovoј pjeni. Prisjećam se prvog susreta s tim slapom prije nešto više od trideset godina. Slap je i danas uistinu lijep i vrlo impresivan, no tada je bio još ljepši, mnogo širi i veličanstveniji. Ali: nadošao tamo negdje prije dvadeset godina neki možda i dobronamjeran čovjek, no svakako velika prirodnjačka neznalica (kažu, da je bio sreski načelnik), kome se nije svidio »korov« uz obalu najdonje Plive i oko njena slapa, htio to nekako »uljepšati«, pokušao na svoj način »ispraviti prirodu« i — zamalo te ne upropasti jednu od najljepših prirodnih krasota i turističkih atrakcija Bosne. Pametniji ljudi navrijeme su još dospjeli spasiti slap od potpune katastrofe. Danas, ujesen 1953., promatrajući taj majstorluk prirode prožima me svojevrsna sjeta, jer to ipak nije i nikad više ne će ni biti onaj veličanstveni slap otprije trideset godina. A gledajući Plivu, htio ili ne htio, asocijativno mislim i na veoma aktuelnu (i akutnu) borbu naših konzervatora, prirodoslovaca i geografa za očuvanje prirodnih ljepot dalmatinske Krke. Pad Plive u Vrbas također govori mnogo, vrlo mnogo...

Lijepa je, ugodna i top'a jesen. Rano popodne. I baš kao nekad, prije stotinu godina: šumi voda, i praćakaju se u rijeci pastrve, i ruši se Pliva, i — eto — čak se odnekud sa šerefaste munare javlja mujezin i kuiše ićindiju (molitva dva sata prije zalaza sunca). I protječu tako deceniji i stoljeća, a ovaj slikoviti bosanski grad naprsto prkositi vremenu i svima: nadvio se nad tu sugestivnu prirodnu krasotu i posvjelim svojim kućicama, naherenim drvenjarama, prošupljenim krovovima, raspucanim starim kamenjem, podzemnim hodnicima sredovječnih katakomba i dobro uščuvanim hramom boga Mitre rječito govori o dalekoj, burnoj i velikoj svojoj prošlosti.

Prije tisuću i više godina, kad još nije postojao utvrđeni grad Jajce, unaoko'o Plive, dakle ovdje gdje se sada nalazimo, postojala je župa Pliva, dio stare hrvatske države. Zanimljivo je, da se još i u najnovije doba predjel oko izvorišta Plive naziva

Plijevje ili Pljevlje. Staru župu Plivu spominje i Dukljanska kronika. No povijest seže i dalje. U tome kraju, između Jajca i Travnika, našlo se i rimske tragove. Ovuda je vodila rimska cesta od starog Sirmiuma (današnje Srijemske Mitrovice), preko Marsonije (današnjeg Savovskog Broda), Gradiške, Laktasa (topla vrela!) i Banje Luke na Jezera, pa na gornju Plivu i dalje prema Solinu. Rimljani su taj predjel naročito cijenili zbog rudnoga bogatstva, a tragovi njihovih starih majdana upućuju na živahnu djelatnost. U Bosni se osobito vadilo mnogo zlata. Tako na primjer rimski pisac Plinije pripovijeda, da se zlata dobivalo u Bosni dnevno i po 50 libara, a to je bilo oko 5 tona godišnje. Nakon pada rimskog carstva, krajem V. i VI. st. naše ere, ovim su krajevima i njihovim rudnicima veliku pažnju posvećivali istočnogotski kralj Teodorik i bizantski car Justinijan.

Premda je mnogo toga poznato iz najdaće prošlosti Jajca, ipak nije moguće točno odrediti godinu osnutka njegovoga grada. Sigurno je samo to, da ga je oko godine 1404. podigao vojvoda bosanski i hercegovačko-splitski Hrvoje. Grad je bio izgrađen u obliku četvorokuta nedaleko Jezera iznad ušća Plive u Vrbas. Njegov osnivač, vojvoda Hrvoje, bio je pristaša napuljskog kralja Ladislava, koji je imao svoj grad Uovo, t. j. »jaje«, pa je zato vjerojatno i Hrvoje prozvao svoj grad Jajce. Za vladavine bosanskog kralja Stjepana Tome (1443.—1461.) Jajce je postalo kraljevska prijestolnica. 1463. godine, a to je i godina pada Bosne u turske ruke, pogubljen je u Jajcu posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević.

Za ono doba golemom vojskom od 150.000 konjanika zavojevao je sultan Muhammed II. protiv bosanske zemlje. Nakon što je osvojio veoma utvrđeni grad Bobovac, Muhammed je došao pod zidine Jajca, odakle se medutim kralj Stjepan Tomašević sklonio već u tvari grad Ključ. Turska je vojska nezaustavljivo napredovala i situacija je postala bezizlazna. Budući da je turski vojskovoda Mahmut-paša pismeno zagarantirao Stjepanu Tomaševiću život, ovaj se predao. Ali — učeni savjetnik i lukavi Perzijanac u sultanovu taboru Seik Ali Bestami proglašio je slobodni list Mahmut-paše nevaljalim, jer ga je paša navodno izdao bez privo'e sultana, i na to je pred sultanovim taborom u Jajcu 63-godišnji muftija vlastoručno odrubio glavu prevarenom Stjepanu Tomaševiću. Tako, eto, pogibe posljednji bosanski kralj 1463. godine, nakon što je već u svibnju i lipnju te godine sultan Muhammed II. pobjedički završio svoj ratni pohod protiv bosanske zemlje, osvojio 70 gradova i utvrda, 100.000 ljudi otjerao u roblje, a 30.000 dječaka i mlađića odredio da budu janjičari.

Nakon pada Bosne, još iste godine u prosincu, Jajce su osvojili Madžari i osnovali jajačku banovinu. Grad je ponovno dobio veliku stratešku važnost i Madžari su ga uz mnogo napora i borbe zadržali do ljeta 1527., kad su ga zaposjeli pristalice austrijskog cara Ferdinanda Habsburga. No već početkom 1528. Jajce ponovo osvajaju Turci i otada je taj drevni grad u njihovu posjedu sve do austrijske okupacije 1878. godine. U tom 350-godišnjem turskom razdoblju Jajce se razmjerno malo spominje, njegovo značenje nekako blijedi i u njemu je ostalo još samo sjedište kadiluka (sudstva).

Burna i prepuna raznovrsnih peripetija je povijest Bosne. Od najstarijih vremena sve do naših dana tu se pretakao neobično bujan, šarolik i posebno zanimljiv život. Svi historijski stupnjevi društvenog razvijka u toj su zemlji došli do naročitog izražaja i poprimali specifične bosanske, vrlo često najsurovioje oblike. U toj zemlji bjesnile su vjerske borbe i protiv Bosne podigla je i crkva katolička dva križarska rata: prvi je odredio papa Gregorije IX. god. 1234., a drugi papa Inocencije IV. god. 1246. Najezda i višestotinjena vladavina Turaka upečatila je Bosni naročiti žig mučnog političkog robovanja i teške kulturne i ekonomске zaostalosti. Četiri decenija novovjeke austrijske okupacije obilježena su izrazitim oblicima kolonijalne eksploracije, a između dva svjetska rata nepuna dva i pol decenija neobuzdanog orgovanja korumpirane mlade domaće buržoazije uspjela su u prirodnoj prelijepu i bogatu zemlju ostaviti na stupnju najzaostalijih evropskih zemalja.

Sve ove peripetije proživjelo je i Jajce. Tragovi te prošlosti vidljivi su i danas. Gore, navrh brijege, stari je grad. Dvoja vrata vode u sam grad: uz Plivska nalaze

se i manja stara vrata s grbom u nadvratku. Turci su stari kraljevski grad pretvorili u tvrđavu sagradivši bastione, tako da od nekadašnje unutrašnjosti nije ostalo ništa, a od starog kraljevskog dvora samo nekoliko klesanih kamenih. Nešto nižu Medvid- (ili Medvjed-) kulu i Sahat-kulu Turci su povezali zidovima s gradom na Jajačkom (i jajolikom) brdu.

Takvo Jajce dočekalo je i velike dane narodnooslobodilačkog rata. Od Grmeča, Snetice, Čardak i Vitorog planine na zapadu i jugu, do stočarskog Vlašića na istoku i Manjače i Kozare na sjeveru, čitavo historijsko staro Završje, Donji Kraji i srednjovjekovne župe Pivska, Lučka, Vrbanjska, Zemljanička i Vrbaska, sve to divno područje herojske Bosanske Krajine proživjelo je novembarske dane 1943. godine u znaku najkrupnijeg zbivanja u povijesti naših naroda. »Možda nikada ni jedan mali narod — rekao je drug Tito — nije tako skupo došao do toga da uvjeri svjetsku javnost, da je krv, koja je prilivena u Jugoslaviju, njegova krv...« Gorka iskustva iz bogate historijske prošlosti uvjerila su naše narode, da »samo republikanski demokratski oblik vladavine može sprječiti da se našim narodima ne dese nikad više nesreće«, kakve su ih stizale u prošlosti. 1943. jasno se ukazala potreba, da »Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije postane zaista najviše zakonodavno i izvršno tijelo naroda Jugoslavije«. To je i ostvareno 29. novembra 1943. u Jajcu, na II. zasjedanju AVNOJ-a. »Prvi puta u svojoj historiji naši su narodi poslali u taj organ predstavnike, koji su iznikli iz narodne sredine, koje je narod slobodno birao i u koje je narod zaista imao puno povjerenje.« I u tome je epohalno značenje Jajca u suvremenoj našoj povijesti.

Današnje Jajce gradić je s oko 8.000 stanovnika, u kome postoje prirodni i društveni uvjeti za industrijski i trgovачki razvitak. Već prije rata postojala je tu parna pilana, a nekadašnje Bosansko d. d. za elektriku proizvodilo je uz ferosilicij naročito karbid. Ti skromni predratni počeci industrijske djelatnosti danas se uspješno nastavljaju i proširuju. Mijenja se i profesionalna, a prema tome i socijalna struktura stanovništva. Tako je na pr. grad i kotar Jajce imao prije rata 1000 radnika, a danas ih ima već pet tisuća. Uz rudno (željezo, bakar, sadra) i šumsko bogatstvo toga dijela Bosanske Krajine, povoljnu gospodarsku perspektivu rastvaraju veoma pogodni uvjeti za snažni razvitak voćarstva (sljive, jabuke, orasi), stočarstva i pečalarstva, dok su prirodne ljepote tog područja, osobito Vrbasa, Plive i njenih Jera, odavna već uvrstile Jajce u prvi red turističkih središta unutrašnje kontinentalne Jugoslavije. Kad pak potpuno, punim kapacitetom proradi solidno građena hidroelektrana Jajce II. kod Bareva (samo malo podataka: dužina velike podzemne strojare 50 m, širina 17 m, visina 36 m; imat će tri turbine po 14.500 kW — to je nizvodno od Jajca u kanjonu Vrbasa, vodena snaga te 240 km duge rijeke = 243.000 kW), u kraju gdje cvatu i rode samonikle orahove šume i kuda već ujesen 1941. nije mogao prodrijeti okupator — kad prorade i ostale hidroelektrane, a tih je na Vrbasu predviđen čitav niz, eto željenog ostvarenja osnovnog materijalnog preduvjeta za snažan gospodarski i opći kulturni napredak, adekvatan historijskoj ulozi, koju je taj slikoviti stari grad na Vrbasu i Plivi odigrao u političkoj povijesti nove, socijalističke Jugoslavije.

Ötzalske Alpe ljeti i zimi

Uspone izveli u kolovozu 1952. godine alpinisti planinarskog društva »Zagreb«: † Ivo Babić-Gjalski, Jovan Stanković i Alfred Židan.

Ötzalske se Alpe prostiru jugozapadno od Innsbrucka (Tirol); na jugu graniče s Italijom, na istoku sa Subajskim Alpama, a na zapadu sa Samnaun grupom koja djelom čno ulazi u Švicarsku.

Brza električna željeznica vozi nas prema Innsbrucku — glavnom gradu pokrajine Tirol. Iako je mjesec kolovoz, pogled na okolinu dao bi naslutiti kraj studenoga. Vani pada kiša, nebo je tmurno, te inače prekrasnom kraju daje ponešto turoban izgled. Kroz sivu koprenu niskih kišnih oblaka nazrijevaju se obrisi skupine Wilde Kaiser čiji vrhovi nestaju u tamnim oblacima. Naše perspektive nisu baš ružičaste, no ipak smo dobro raspoloženi. U Innsbruck smo stigli u sumrak, te se pobrinuli za prenoćište, kako bi sutradan, poslije dugog puta, mogli krenuti dalje. No vrijeme ni drugi dan nije bilo bolje, tek što je kiša povremeno prestajala padati. Put smo nastavili dalje autobusom prema zapadu, do mjesta Ötztal, gdje smo se odvojili od željezničke pruge te ušli južno u duboku dolinu između visokih zamaglijenih vrhova. Konačno smo stigli u Zwieselstein, zadnje mjesto do kojeg vozi autobus. Kiša je lijevala kao iz kabla, a mi smo stajali na stanici u nedoumici kuda da krenemo, ma da su nas okruživali raskošno rasvjetljeni hoteli i svratišta. Financije nam nisu dopuštale da ih počastimo našim posjetom. Naš cilj je bio neki sjenik, no tražeći ga nabasali smo na t. zv. Talhütte — nizinsku planinarsku kuću, koja je izgleda služila kao otok spasa planinarima koji bi se našli u istoj nevolji kao i mi. Nažalost bila je prepunjena, pa smo se morali zadovoljiti sa improviziranim ležajima u pred soblju podkrovљa uz jednu grupu belgijskih skauta. Noć je bila hladna, tako da nismo mogli spavati, te morali zabrinuto slušati jak šum kiše sve do samog jutra. Ugodno smo se iznenadili kada smo ustanovili da je vani prekrasan vedor dan i da šum kojeg smo svu noć slušali, potječe od gorskog potoka koji prolazi iza kuće. U tili čas spremili smo stvari, i sa još dvojicom engleskih alpinista iznajmili »taxi-jeep« koji nas je, zajedno sa našim prtljagom smještenim u prikolici, povezao dalje na jugoistok u lijepu sunčanu dolinu. Bilo je divno ljetno jutro. Iako je još bilo rano, sunce je jarko blijestalo sa visokih vrhunaca pokrivenih svježim snijegom. Naročito nas je impresionirao kontrast između travnatih obronaka i svježeg snijega koji se je mjestimično spuštao duboko u dolinu. Ovaj nas je put mnogo podsjećao na onaj kroz dolinu Vrata u Julijskim Alpama. Umjesto Bistrice uz nas je veselo žuborio gorski potok Venter Ache koji nam je u noći nehotično priredio toliko briga. Jeep je vozio brzo, bilo nam je i drago što smo pošli njime, jer nam je time prišteđeno pješačenje po cesti od barem tri sata. Namjeravali smo još isti dan popeti se na najviši vrh ovih Alpa — Wildspitze, i ta nam je ušteda na vremenu mnogo značila. Ubrzo stižemo u mjestance Vent (1896 m), koje po svojoj nadmorskoj visini spada među najviša naseljena mjesta Austrije. Sastoji se od nekoliko svratišta i hotela, od kojih se neka još

izgrađuju. Usprkos te visine u mjestancu ima nekoliko trgovina u kojima se može kupiti sve što planinaru treba, počev od cipela, pa do penjačkih užeta. Cijene se neznatno razlikuju od cijena u Innsbrucku, tako da se tu prema potrebi mogu nabaviti svi rekviziti koji su eventualno zaboravljeni kod kuće.

Naša trojka privlači naročitu pažnju stanovnika, jer se od prosječnih planinara razlikujemo po naprtnjačama. Nije to nikakvo čudo ako se uzme u obzir da svaki od nas uz potpunu zimsku opremu nosi još i svu hranu za 14 dana. Ostali planinari nose redovito sa sobom samo najnužniju rezervnu odjeću i opremu, a od jela samo suhu hranu za ture, dok neki nemaju ni nju jer se i ta može nabaviti u svakom domu. Naš cilj je Breslauer Hütte, za koju se put odvaja odmah iza zadnjih kuća Venta. Taj put nije naročito interesantan, jer vodi po prostranim travnatim padinama, a kasnije preko kamenitog tla i sipara. Međutim pogled na vrhunce koji se uzdižu s druge strane ove doline, zaokuplja nas toliko da na momente zaboravljamo na naše naprtnjače koje treba dignuti za visinsku razliku od 1000 metara i to dosta brzo, ako želimo još isti dan izvršiti uspon. No kako sve ima kraj (mi smo već gotovo počeli sumnjati u to), tako ga je imao i taj put, te smo napokon ugledali našu bazu — Breslauer Hütte, koja leži nešto niže nego li vrh našeg Triglava (2840 m). Kuća je dosta stara i ne djeluje previše ugodno. Prijavljujemo se njenom opskrbniku, koji se je odgovor na pitanje otkuda smo, više začudio negoli maločas trojici iz Nove Zelandije. Iako su većina prolaznika planinara stranci, posjet Jugoslovena nije još imao. Još se je više začudio kada smo se uputili na uspon za Wildspitze (bilo je već 3 sata poslije podne), a nismo imali ni vodiča niti je itko od nas već bio тамо. Objasnili smo mu da mi u planine redovito idemo bez vodiča, i neka bude bez brige za nas. Uputili smo se prema Mitterkarferneru*, čiji završetak dopire do nedaleko iznad kuće. Uspon po donjem dijelu ledenjaka nije bio težak, uglavnom je to bilo hodanje po tragovima prethodnika u dubokom snijegu. Uspon je postao strm tek ispod Mitterkarjocha, gdje je trebalo prijeći nekoliko glatkih ploča i stijenu pokrivenu svježim snijegom i djelomično ledom. Novog snijega je bilo toliko da nam je tik pred tim dijelom uspona presjekla put jedna brza lavina, koja bi dostajala da obori svu trojicu. Na stijeni smo mimoili jednu grupu Nijemaca koji su se vraćali u Dom. Odmah iza toga izbili smo na Taschachledenjak, preko kojega uspon na južni Wildspitz ne predstavlja poteškoće; jedino je potrebno spretno izbjegavati pukotine, koje su djelomično prekrivene svježim snijegom. Uspon na vršnu piramidu dosta je strm, no zahvaljujući baš tom svježem snijegu nije težak, jer je dodir sa čistim ledom rijedak. Još nekoliko minuta i mi se rukujemo na vrhu Wildspitze (3770 m), koji je samo za 28 metara niži od najvišeg vrha Austrije — Grossglocknera. Na vrhu se nalazi golem željezni križ u kojem je smještena i upisna knjiga. Upisujemo se u knjigu i žurimo dalje, jer je prilično hladno. Kako god je ujutro bilo lijepo vrijeme, ono se je održalo samo na suprotnoj strani doline, dok su kod nas bili oblaci tako niski da smo često

* Napomenuo bih da sva imena ledenjaka u Ötzalskim Alpama završavaju sa Ferner — što znači ledenjak. Primijetio sam da je naziv ledenjak različit u pojedinim skupinama. Naziv Ferner upotrebljava se na pr. i u skupinama: Silvretta, Stubajskim Alpama itd., dok se na pr. u skupinama Glockner i Venediger upotrebljava naziv Kees.

bili u njima. Wildspitze ima dva vrha, južni i sjeverni. Ovaj posljednji je 2 metra viši, ali rjeđe je posjećen, jer je direktni pristup na njega teži; no do njega se može doći i s južnog vrha. Da se ne vraćamo istim putem odlučili smo se uspeti i na njega a onda na Taschauch ledenjak. Vidljivost je bila slaba, no ipak smo pogodili smjer silaza sa sjevernog vrha. Navezani nismo bili iako smo uže imali sa sobom, jer dosada nije bilo nikakvih poteškoća. Počeo sam prvi silaziti po strmom bridu u sivu neizvjesnost, jer nas je opet bila obavila magla. U jednom trenutku osjetio sam

Pogled sa Querkogla na Schalf ledenjak. Lijevo u pozadini skupina Bernine.

Foto: Ivo Babić-Gjalski

jednu nogu u zraku. Aktiviravši smjesta cepin, odmah sam uspostavio ravnotežu. Ukrzo smo ustanovili što je bilo. Naišao sam na strmiji, od vjetra ispuhani dio grebena, građen od čistog leda, na kojem vibram nije više držao. Vratili smo se par koraka natrag i montirali dereze, a zatim nastavili sa silazom. Bilo je neugodno, ali i to je prošlo, pa smo se našli na blažoj padini. (Tek nekoliko mjeseci kasnije video sam da je taj brid spajalište dviju strmih ledenih stijena ispod kojih su zjale široke pukotine.) Spuštajući se nismo se mogli uživjeti u to da se nalazimo u mjesecu kolozovu. Pomišljao sam na moje drugove kod kuće, u Zagrebu, koji se sada vjerojatno hlade negdje u Savi, dok mi gazimo svježi sipki snijeg do koljena. Temperatura je daleko ispod ništice, na nama se hvata inje, a svuda oko nas su nepregledne snježne poljane. Probivši jedan visoki zapuh snijega spajamo se sa uzlaznim tragovima i nedugo iza toga opet smo na sedlu. Zadovoljni interesantnim usponom ne da nam se još u Dom, pa švrljamo oko ledene piramide susjeda od Wildspitza — ponosnog Broch-kogela ne bi li se nekako uspeli i na njega. Prema istoku i zapadu dokle smo doprli, ruši se njegova strma ledena stijena, za koju danas nismo poni-

jeli rekvizite, te nam stoga preostaje jedino da pokušamo preko jugoistočnog grebena. No prilaz je toliko ispresječen pukotinama, da zbog poodmaklog vremena moramo od toga odustati. Vraćamo se na sedlo i po putu uspona natrag u kuću, gdje nas je već zatekao mrak. Prvi dan uspona bio je uspješan, pa smo zadovoljni krenuli na počinak.

Slijedeće je jutro osvanulo oblačno, tek je tu i tamo koprenu oblaka probijao po koji sunčev trak. Put nas je vodio na slijedeću bazu — Vernagt Hütte (2766 m). Hodanje nije bilo naporno, jer je to bio t. zv. visinski Seufertov put, koji se je stalno držao iste visine. Neugodan je jedino bio prijelaz preko kamenja u mnogobrojnim potocima, na koje se je uhvatio tanki, gotovo nevidljivi sloj leda. Tokom prijepodneva zatoplilo je toliko da je ponovno pogoršanje vremena bilo očito. Usprkos ljubeznog prijema na Vernagt Hütte odlučili smo poći dalje, kako bi nas loše vrijeme zateklo na višoj bazi, gdje umjesto kiše pada snijeg, tako da mogućnost pravljenja tura i po lošem vremenu ne bude isključena. Opskrbnica nas je odvratila od prvotne namjere prijelaza na slijedeću bazu — Brandenburger Haus preko ledenog sedla Gepatsch Jocha, jer put u svježem snijegu nije još bio izgažen, a praviti novi put u nepoznatom terenu, kasno poslije podne značio je siguran bivak. Osim toga je prijelaz preko tog sedla ionako bio ozloglašen zbog mnogobrojnih pukotina. Odabrali smo zato pravac u Amfiteatar Guslar ledenjaka jer je to bio kraći i jednostavniji put. Žrtva na tom putu je bio Jovica, jer je snježni most preko pukotina Ivu još obično izdržao, a pod njime se zarušio. Kako smo bili navezani, nije bilo nimalo opasno, no ipak se nije osjećao ugodno onako razapet iznad dubokih usjevkina. Na kraju ledenjaka dočekao nas je jedan problem kojem se nismo nadali. Čitav amfiteatar svršavao je na suprotnoj strani okomitom stijenom, a prijelaz nismo nigdje vidjeli. Misleći da smo otišli previše udesno, odlučili smo vratiti se jedan dio ledenjakom, te zatim načiniti veliki luk na lijevi kraj amfiteatra. Prije toga smo izveli uspon na nedaleku Kesselwandspitze (3414 m), te prilikom povratka na donjem kraju grebena vidjeli jedan štap, kojem nismo posvetili mnogo pažnje. To smo bili kasnije i požalili. Opisavši luk po ledenjaku, došli smo pred istoimeni vrh, koji je s planinarskog gledišta beznačajan, no ipak smo se na njega popeli da razgledamo okolinu. Međutim sedlo kakvo smo očekivali nigdje nismo vidjeli, a sići smo morali, da nas na ledenjaku ne uhvati mrak. Oko 150 m ispod nas vidjeli smo kako vijuga Delorettov put, te smo pokušali sići na njega. Silaz na njega je bio sve više nego li put, tako da smo bili uvjereni da nismo prešli Brandenburško sedlašće koje je bilo u planu. No svejedno je, glavno je da se nalazimo na putu koji vodi do Doma, jer je već bilo kasno. Tik ispod nas lomio se u svojoj širini ogromni Kesselwand

---

→

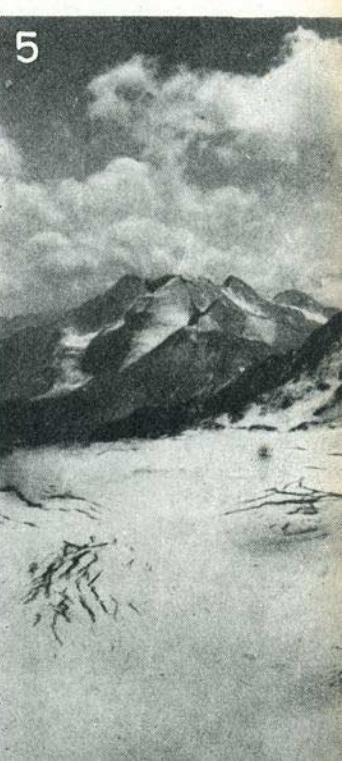
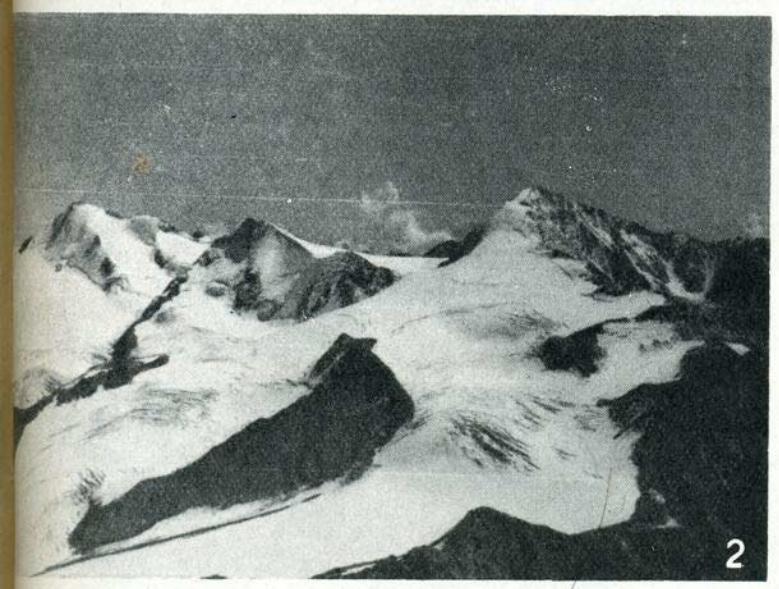
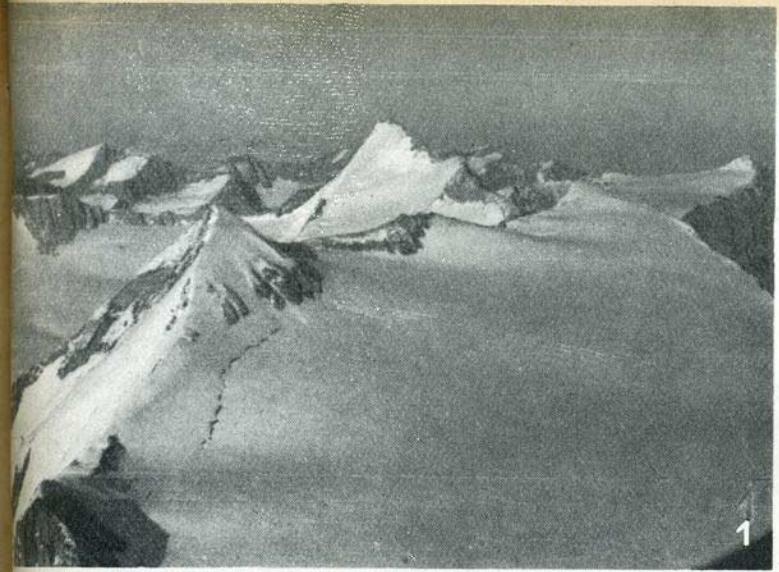
1. Pogled sa Similauna na Marzell Spitze i Hintere Schwärze

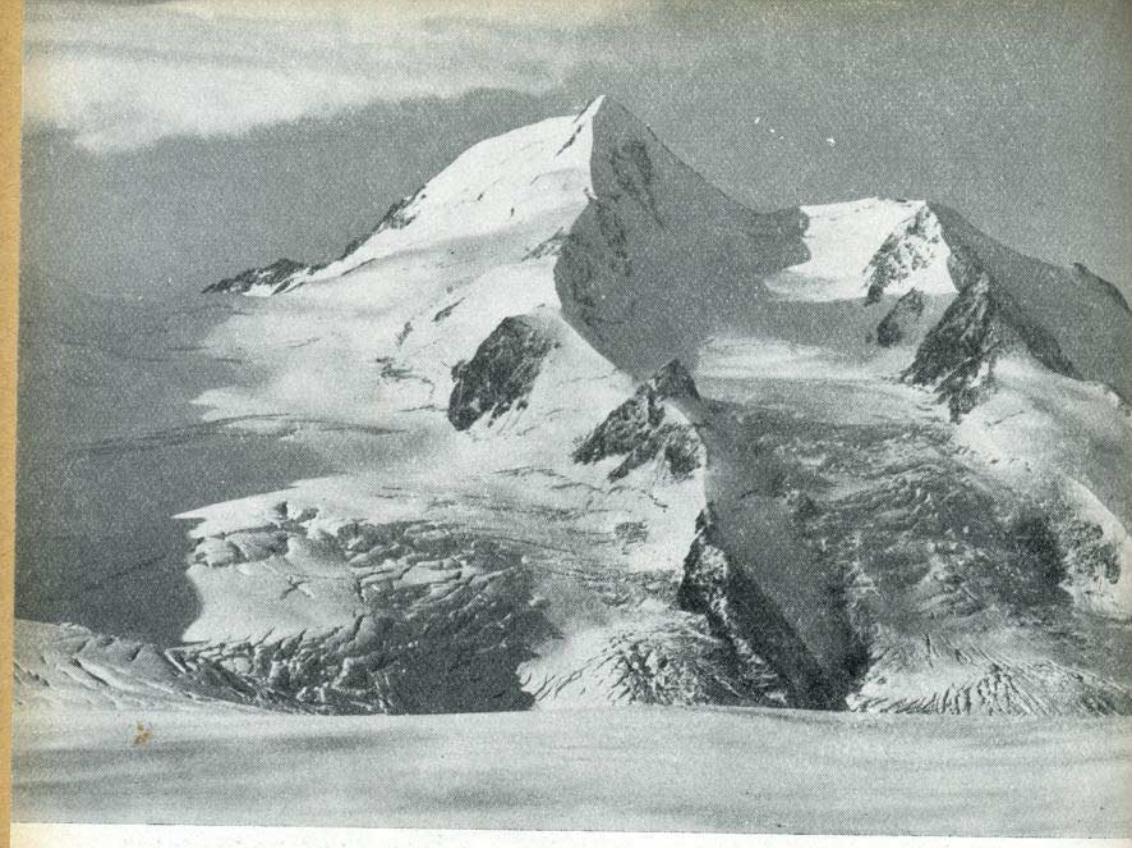
2. Pogled sa Fineil Spitze na Hintere Schwärze, Marzell Spitze i Similaun

3. Kratki odmor na Hintereis ledenjaku

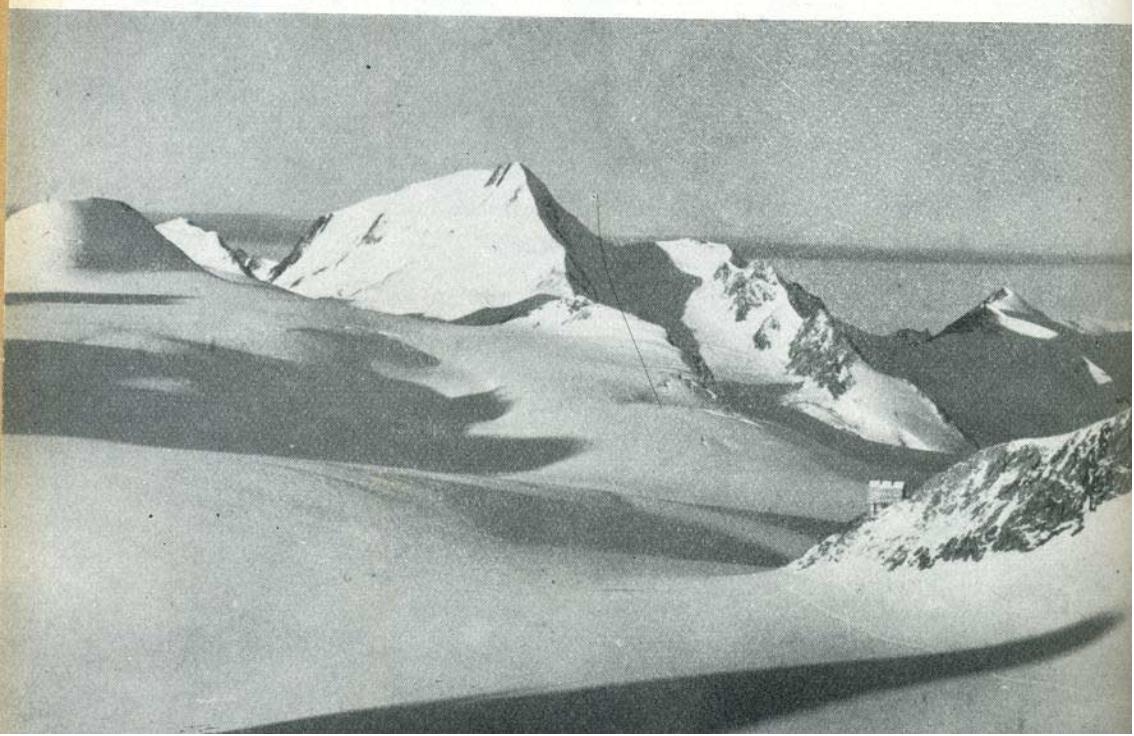
4. Na vrhu Wildspitze — najvišem vrhu Ötzalskih Alpa (3770 m)

5. Hintereis ledenjak sa Langtauferer Spitze. U pozadini Salurn Kamm.

Weisskugel (3746 m) sa sjevera. Uspon izveden po istočnom i sjevernom grebenu
i sa Kesselwand Spitze na Gepatsch ledenjak. U pozadini Weisskugel, a desno Brandenburger Haus (3277

ledenjak. Posljednji traci večernjeg sunca koji su probijali rastrgane oblake, davali su sa zelenilom razlomljenih ledenih gromada i tamnom colinom u kojoj se je već spustio mrak, čudesnu sliku. K tome su pridonijeli i obližnji vrhunci čija je kopna stijena već bila u mraku, a ledene padine još uvijek bile obasjane crvenilom horizonta. Pod utiskom ovog večernjeg ugodaja krenuli smo dalje prema blagom rubu istog ledenjaka koji se prostire sve do kuće.

Amfiteatar Gurgler ledenjaka.

Foto: Ivo Babić-Gjalski

Nebo je postajalo sve tamnije i na njemu su se pojavile zvijezde. Preostalo nam je još oko 2 km hoda preko ledenjaka pri čemu su nam rasvjetljeni prozori malo povиše sagradenog Doma služili kao putokaz. Poslije monotonog pješačenja stižemo na rub kamenog otoka koji se izdiže iz ledenog mora Gepatsch i Kesselwand ledenjaka na kojem su ponosno uzdiže najveća planinarska kuća u Ötzalskim Alpama: Brandenburger Haus — četvorokatnica na nadmorskoj visini od 3277 m. U blagovaoni nema više nikoga; već je 9 sati pa su se posjetioci povukli na počinak. Blagovaona je bila udobna i topla, služinčad ljubezna, pa smo se u kući osjećali veoma ugodno. Kuća je čak bila veoma luksusna: sagovi u hodnicima, centralno loženje, tekuća voda i t. d. a cijene usprkos te visine i nemogućnosti dopreme robe mazgama ili tehničkim pomagalima, iste kao i na ostalim domovima. Kao i u svim kućama, u blagovaoni nije manjkala biblioteka, barometar i ogromni zidni sat. Nas je međutim mnogo začudilo što je na zidu još uvijek visio kućni red izdan prije više od 20 godina, a izgleda da je još uvijek bio na snazi.

Usprkos prostranosti kuća je bila popunjena, pa smo se morali zadowoljiti s pomoćnim ležajima u potkrovju, što nam je bilo drago jer im je cijena za polovicu manja.

Rano ujutro provirili smo kroz prozor, no situacija napolju nije nas mnogo iznenadila: mlječna magla. Nismo se međutim dali smesti, već da ne gubimo vrijeme, uputisemo se preko Kesselwand ledenjaka na nedaleki vrh Fluchtkogl (3500 m), jer je put bio već utrt. Imali smo čak toliku sreću da se je magla, kada smo bili na samom vrhu, za trenutak dignula, te se otvorio pogled na sve strane, a odmah zatim zatvorio, no to nam je bilo dovoljno da nam se naplati trud pri usponu. Na povratku nas je zatekla mečava, a kako je bilo rano odlučili smo izvesti jedan uspon isključivo pomoću kompasa, jer je vidljivost bila svega nekoliko metara. Cilj je bio Vordere Hintereisspitze (3437 m). Iz specijalke smo izvadili skicu i vratili se do kuće, jer nam je ona poslužila kao stojna točka, te zatim krenuli na zasneženi Gépatsch ledenjak. Ivo je krenuo naprijed, a ja sam straga korigirao pravac sa kompasom. Brojili smo rastezaje užeta, propadali u pukotine i probijali se kroz maglu koja je bila na momente tako gusta, da nisam vidio Ivu na početku užeta. Poslije dva sata bili smo međutim do kože mokri, ali zato veoma zadovoljni stajali na vrhu. Povratak nije bio težak, jer smo imali ugažen put. Veličanstven je bio prijelaz preko ledenih mostova sa kojih su visjele debele sige, a u maglu obavijeni partneri, oko kojih je vjetar nosio mnoštvo sitnih kristalića snijega ličili su na aveti. Promočeni i već od hladnog vjetra zaledjeni, povratili smo se u kuću i ponovo uvjereni, da svaki dan proveden u planinama, ma kakav on bio, ispunjava čovjeka zadovoljstvom. Osim toga već smo odavna ustanovili da jedan čitav dan proveden u planinarskoj kući smanjuje zalihe hrane za isti iznos koliko inače 2—3 dana provedenih na turi. Tog dana iz kuće nije nitko uopće izlazio.

Slijedeći dan nije bio mnogo bolji, jedino je prestao padati snijeg. U putnom planu smo imali da s ove kuće prijedemo u Italiju i to oko 8 km po ledenjacima. Na to, po takvom vremenu i svježem snijegu nismo smjeli ni pomisliti, jer je to pod povolnjim vremenskim uvjetima cijelodnevna tura. Odlučili smo u Italiju prijeći okolnim, dobrim dijelom »suhim« putem. Uvezši stvari, vratili smo se po Delorette putu do polazišta pa smo produžili njime i dalje do planinarskog doma Hochjoch-Hospiz (2423 m), koji se nalazi na početku Rofentala. Time smo doduše izgubili na visini, ali je bolje i to negoli u kući čekati na bolje vrijeme. Poslije »ručka« u kojem je kao i obično, glavna komponenta bila »Knorr« juha, spustili smo se preko strme morene do gorskog potoka Rofenache, te preko drvenog mosta opet gore prema Hochjoch ledenjaku. Bio je to doduše zaobilazni, ali još uvijek kraći put u Italiju. Taj se ledenjak svojim duljim krajem spušta u Austriju, a kraćim u Italiju. Na njegovoj najvišoj točki (Giogo Alto — 2875 m) nalazi se granica. Prilikom njenog prijelaza, magla se je naglo dignula i pred nama se pokazao divan prizor: čitav gorski lanac Salurn Kamm u prekrasnom sunčevom sjaju. Vidik je doista bio lijep te je opravdavao naziv Doma do kojeg smo upravo stigli: »Rifugio Bella Vista« (2842 m). Budući da još nije bilo kasno, ostavili smo naprtnjače u kući i pošli u šetnju na obližnje vrhove: Im Hinteren Eis (3270 m) i Teufelseck (3227 m), da razgledamo mogućnosti uspona na naš drugi markantni vrh: Weisskugel-Pala Bianca (3739 m), najljepši vrh i drugi vrh po visini u Ötztaleskim Alpama.

Talijanska kuća bila je veoma ugodna; imala je također centralno grijanje, te čak i plinsku rasvjetu. U kuhinji se je također kuhalo na plinu. Posjetnici su bili pretežno Austrijanci i Nijemci.

Nebo je izjutra drugog dana bilo kristalno čisto, te smo očekivali stalno lijepo vrijeme i u tome se nismo prevarili. Priječili smo južne padine

Silaz sa Similauna bio je nezaboravan

Foto: Ivo Babić-Gjalski

Teufelsecka sve do prijelaza na Hintereis ledenjak koji od vrha Weisskugela dopire sve do Hochjoch-Hospiza, i ima dakle duljinu od preko 9 km. Uspon na sam vrh po južnom grebenu nije težak, osim zadnjih 50 m po kamenom grebenu gdje treba biti oprezan. Na vrhu je već bilo planinara koji su došli s istočne strane, pa se je oko križa sakupilo šareno društvo svih mogućih narodnosti. Sve grupice su imale vodiče, jer se uspon na Weisskugel smatra težim i po običnim putevima. Vodičima je imponiralo što ima planinara kao što smo mi koji u nepoznatom kraju poduzimaju ture bez njih, te su nazdravili jugoslavenskim alpinistima.

Silaz sa vrha uslijedio je po istočnoj padini, a nije baš bio ugodan jer je od toplog sunca umekšani zrnati snijeg postao sipak, te stope nisu držale. Na snježnom platou do kojeg smo se spustili sunčali smo se na topлом ljet-

nom suncu, okruženi prostranim bijelim poljanama. To nam je bila naplata za loše vrijeme koje smo do sada imali. Obližnji vrh Langtauferer Spitze (3520 m) dostigli smo za manje od jedan sat, te se istim putem vratili. U dobroj smo kondiciji, pa nam se čini prerano za povratak kući. Razgledavamo oko sebe, i pogled nam zape za impozantni sjeverni brid Weisskugela. Par riječi dogovora i već pravimo uspon prema njegovom podnožju. Taj greben je spajalište zapadne i istočne ledene stijene, a građen je od leda djelomično prekrivenog prašnatim snijegom kojeg vjetar seli amo tamo. Usprkos toga što je rano poslije podne, temperatura je dobrano ispod nule. Oblaćimo svu rezervnu odjeću, te kao prvi u navezu krećem naprijed. Iza mene je Jovica, a posljednji ide Ivo. Isprva idemo paralelna, a kasnije kada greben postaje strmiji počinjemo s osiguravanjem. Što je strmina veća, to više dolaze do izražaja moje dereze-dvanajsterke, koje mnogo olakšavaju uspon. Neočekivano nailazimo na problem u grebenu. Pokušao sam stati na jedan ledeni nos koji je virio preko ruba pukotine, ne bih li suprotnu stijenu koja je bila nešto uzdignuta, dohvatio barem toliko da zabijem klin, no bez uspjeha. Ne vraća nam se natrag, pa mi preostaje jedino da priječim strmu istočnu ledenu stijenu sve do mjesta gdje se pukotina suzuje toliko da se da prijeći. Drugovi me pomno osiguravaju, dok ja oprezno, metar po metar pravim priječnicu, jer se poda mnom stijena strmo ruši stotinjak metara. Dosadašnji susreti s ledenjacima visokog gorja, naučili su me da u takvim slučajevima treba imati veliko povjerenje u dereze i to je gotovo čitav uspjeh. Prešavši pukotinu vraćam se na brid; uskoro su pokraj mene i partneri koje sam osiguravao iz jedne rupe u ledu. Iza toga mjesta je greben strmiji no utoliko je veličanstveniji pogled niz lijevu i desnu stijenu koje završavaju s ogromnim pukotinama na podnožju. Dopro sam do kamenja na grebenu, za koje znamo da nije daleko ispod vrha. To je bilo točno, no to su bile labilne gromade kamenja oko kojeg je vjetar nanio prašnati snijeg, fin poput brašna, u kojemu stope uopće nisu držale. Na sreću sam kod sebe ima ledne klinove, pa sam jednog zabilo u završetak ledene grebena. Klin je »otpjevao« svoju oktavu slično kao kad ga se zabije u kamenu pukotinu, no razlika je ovdje u tome što se da lakše izvaditi. Jednostavno se oko njega razbijje led, čime nismo naudili penjačima koji će penjati iza nas, jer mjesta za zabijanje ima dosta, a osim toga razbijeno mjesto dotle »zaraste«, što kod kamene stijene nije slučaj.

Tek sada je osiguranje bilo potpuno, pa sam oprezno nastavio sa usponom preko kamenih blokova. Još par natega užeta i eto nas opet na vrhu. Vidik sa njega je još uvijek lijep, na jugu se vide ledenjaci Ortlera (3906 m), dok se skupina Bernine na jugozapadu vidi gotovo kao na dlanu.

Da bi dan stopostotno iskoristili, spremamo se Ivo i ja još na nedaleki Bärenbartkogl (3551 m), dok Jovo sa zadnjom grupicom Nijemaca odlazi kući. Uspon smo relativno brzo izveli, te kod povratka nastavili s penjanjem na Quellspitze, odkuda smo se, zbog naročito lomljive stijene i poodmaklog vremena, morali vratiti na ledenjak, i putem uspona natrag prema kući. Još na polovici puta uhvatio nas je mrak, tako da smo sa baterijama došli do kuće tek u 11 sati, gdje nas je dočekala krepka »vatra« opskrbnika koji je bio djelomično ljut, a djelomično zabrinut. Nije naime bio naviknut da mu se gosti vraćaju tako kasno sa ture.

Drugi dan uslijedio je prijelaz na iduću talijansku kuću: Rifugio Similaun. Trebalо je najprije popeti se do podnožja vršne piramide Fineil Spitze (3516 m), koja se odlikuje lijepim vidikom na čitave Ötztalke. Sa vrha smo se opet spustili do podnožja, uzeli svoje stvari i nastavili sa silazom prema kući. U njoj je bio prilično velik promet, pa smo samo ostavili stvari i nastavili s usponom na istoimeni vrh Similaun (3606 m). Po blagom ledenjaku, koji ide sve do vrha, lagano i brzo smo doprli gore. Silaz sa njega ostao nam je svima u sjećanju. Padina je bila okrenuta prema zapadu, tako da je okomito upereno sunce davalo refleks po čitavoj površini ledenjaka čiji je zrnati snijeg bio još uvijek rastopljen.

Uzeli smo stvari, prešli granicu i spustili se na staru Sammoar Hütte (2527 m) budući da nova, koja je sagrađena nedaleko nje, nije bila otvorena. S te kuće krenuli smo sutradan putem prema Ventu do mjesta gdje se desno preko potoka odvaja put za prijelaz na Ramoljoch. Put kao i obično vodi na svom donjem dijelu preko travnjaka, zatim morene dok ne izbije na mali Spiegel ledenjak koji se penje sve do spomenutog sedla (3186 m). Na njemu smo sa Ivinim benzinskim kuhalom spremili ručak »u vlastitoj režiji« na veliko čuđenje stranaca, uglavnom Engleza, koji izgleda nisu mogli shvatiti što nas je primoralo da ručamo nekoliko minuta daleko od kuće. Nas međutim to nije ni najmanje smetalo, pa smo nastavili sa »uništavanjem« Unrinih konzervi starih oko 10 godina. Nakon toga smo Ivo i ja pošli na obližnji Ramolkogl, prema kojem smo vidjeli da ispod nas kreću čitave povorce planinara. Kada smo međutim došli do prvog težeg mjesta na početku grebena, vidjeli smo da tamo završavaju svi tragovi. Izgleda da je tim planinarima uspon dovde bio dostatan da ih zadovolji. Mi smo međutim nastavili i u lijepom slobodnom penjanju dospjeli na srednji Ramolkogl (3507 m). Vrativši se na Ramol sedlo, posjetili smo još i zadnji Spiegelkogl (3426 m). Na povratku nas je po starom običaju zatekao mrak, tako da smo teškom mukom našli put do kuće, jer ključ pristupa do nje leži u uskoj priječnici usječen u malu ledenu stijenu, a ta se u mraku nije vidjela. Rano smo pošli na počinak, jer nas je sutra čekao zadnji, ali dugačak uspon u Ötzalkama. Naš nam je Jovo ujutro izjavio da nas ne može pratiti zbog povrijeđene noge, te smo se na turu otputili samo Ivo i ja. Imali smo namjeru grebenom prijeći lanac desnog dijela amfiteatra velikog Gurgler ledenjaka (slika na str. 303.) koji ima dužinu oko 10 km, a sastoji se od ledenih i kamenitih grebena. Od same kuće pošli smo preko sipara do strmog ledenjaka sa kojeg je sunce otopilo novi snijeg, pa je priječenje po strmom ledu bilo dosta neugodno. Još malo uspona po moreni i eto nas na glavnom ledenom grebenu koji nas vodi sve do lijepe bijele piramide Schalffkogla (3536 m). Sa njega smo prešli na istoimeni sedlo, te grebenom na vrh Kleinleiten Spitze (3453 m) a od nje kamenim grebenom na podnožje slijedećeg vrha. Laganim penjanjem došli smo na vrh Querkogla (3450 m), a s njega po kršljivoj zapadnoj stijeni na ogromni Schalfferner. Slijedilo je glečersko putovanje do podnožja ledene piramide Karlesspitze. Na sedlu ispod podnožja, na mjestu gdje sam se najmanje nadao, propao sam nenadano u jednu prekrivenu pukotinu i to neosiguran, no srećom sam se laktovima zadržao na rubu, dok me nije Ivo izvukao užetom. Po oštem ledenom bridu dospjeli smo ubrzo na vrh (3485 m), a s njega na suprotnu stranu do velikog Gurgler ledenjaka, kojega je svojedobno proslavio Piccard prisilno se spustivši na njega balo-

nom. Još i dandanas prodaju na domovima razglednicu na kojoj se vidi ledenjak s balonom. Prešavši malenu Falschungs Spitze, počinjemo s priječenjem ledenjaka na čitavoj njegovoј širini od oko 3,5 km prema kući Hochwilde Haus koja leži na visini 2883 m. Sunce je već zašlo za vrhove koje smo taj dan prešli i morali smo misliti na povratak preko ledenjaka, koji je bio jako raspucan. Prijelaz smo počeli iznad mjesta gdje se počinje strmo rušiti i još na njegovoј polovici nas je uhvatilo mrak. Bez većih nezgoda dohvatali smo suprotnu »obalu« no put prema kući nismo mogli pronaći. Sistematski smo pretraživali teren ne bi li pronašli kakve tragove, kad se odjednom začuo zvižduk i mrke stijene rasvijetlilo je sablasno zeleno svjetlo ispaljene rakete. Odmah iza nje zasjala je i crvena, tako da smo se ubrzo orijentirali i pronašli put. Oni gore na kući znali su na kakve ćemo poteškoće naići, pa su nam na taj način pomogli. Oko kuće gorjela je i bengalska vatra, te joj dala poseban čar; sagrađena onako na strmoj klisuri ličila je na neku sredovječnu tvrđavu. U 9 sati navečer bili smo u kući srdačno pozdravljeni od ukućana i mladog simpatičnog vodiča Tonija koji je tokom dana naše uspone pratio durbinom. Veoma mu se svidjela naša ambicioznost kojom smo vršili uspone i pozvao nas na godinu na ponovni posjet, da zajednički načinimo neke penjačke ture. Ostatak večeri proveli smo u ugodnom raspoloženju, jer su nas ukućani pozvali na njihovu kućnu veselicu. Veselo društvo razišlo se tek ujutro, tako da naš počinjak do odlaska nije bio dug. Zajedno sa opskrbnjicom i vodičem otputili smo se prije podne u dolinu sve do izletničkog mjesta Obergurgel, poznatog također kao skijaški centar (nadmorska visina 1910 m!). Vrijeme se je u međuvremenu pogoršalo, te smo već na domaku mjesta osjetili prve kapi piše. Još jednom smo bacili pogled na lijepu Ötzalku i sivi Gurgle lednjak te mu viknuli: »Doviđenja, srest ćemo se opet, možda već ove zime!«

Strašna Peć na Dugom otoku

U mjesecu srpnju o. g. boravio sam na zadarskim otocima sa svrhom da na njima vršim geološka ispitivanja, da sakupim faunu diluvijalnih koštanih breča i da istražim spilje tog područja. Bazu sam imao u Velom Ižu na otoku Ižu, koji se smjestio u centru zadarske otočne grupe. Odavle sam ranim jutrom za »bonace« kretao na razne objekte, a u predvečerje se »maistralom« vraćao u bazu don Vladi Cvitanoviću, kod kojeg me je uvijek čekala obilna dalmatinska kuhinja.

Na Ižu brzo su se oko mene sakupili pomagači. Bili su to gimnazijalci, malomaturanti, ili kako sam ih ja nazvao »gusari«, koji su pokazivali vrlo mnogo volje i interesa za prirodu i prirodne pojave. Vjerno su me pratili na svakom putu, uvijek stavljajući brojna i različita pitanja. Kako sam svaki dan putovao na pojedine objekte čamcem na vesla ili na jedra, već prema tome kakvog sam dobio, to su mi ti mladići odlično došli kao posada. Živeći na moru već od rođenja, upućeni su bili u baratanje veslima, jedrima, poznavali su more i njegove čudi, a bili su puni veselja i humora, pa sam se među njima vrlo ugodno osjećao.

Ranim jutrom sakupili bi se na iškom molu svaki sa svojom prtljagom, među sobom bi rasporedili dužnosti, uredili čamac i zatim bi počelo ukrcavanje. Po jutarnjoj hladovini veslanje je bilo ugodno, te smo čamcem brzo klizili površinom mora, mirnoj kao ulje, na naše ispitivačke pothvate. Tako smo obišli čitav otok Iž, školjeve i otočiće oko njega, obišli smo otok Ravu, zatim čitavu jugozapadnu obalu otoka Ugljana. Na tim putovanjima pristajali bi na pojedine rtove i u pojedine zaljeve, te dok bih ja sa jednim pomagačem obilazio okolicu i vršio ispitivanja, dotle bi ostali bili zabavljeni pecanjem riba. No kad bi se išlo u kakvu spilju, onda su bez razlike svi sudjelovali, čak bi ostavljali čamac bez čuvara samo da vide spilju. Geslo im je bilo »vavik drito« (uvijek ravno) i ako se na putu pojavila kakva prepreka, oni su »vavik drito« preko nje. To su bili »gusari« u pravom smislu.

Jednog dana, kad smo se u predvečerje vraćali kući, predložio sam im, da posjetimo spilju Strašna Peć na Dugom otoku. Prijedlog je bio jednoglasno prihvaćen. Upozorio sam ih da su se možda prenagliili, pa sam im iznio poteškoće koje ih čekaju na tome putu. Od Velog Iža treba krenuti prema sjeverozapadu, zaobići sjeverni rt Osilnjak, odavle skrenuti prema otoku Ravi, zaobići taj otok i istočno od vrha Šlišlovica pristati uz Dugi otok. No put tu još nije završen. Sada treba prijeći otok, koji na ovom mjestu doseže visinu preko 200 metara i spustiti se na jugoistočnu stranu otoka, jer se spilja nalazi na strani »kulfa« tj. otvorenog mora. Svakako dug i naporan put. No badava, oni žele na svaki način da posjetimo spilju i da vidimo da li je zbilja »strašna« kako joj to veli ime. Odlučili su da se još prije svitanja prebacimo iz Velog Iža preko otoka na njegovu jugozapadnu obalu u zaljev Starinsku. Iz tog zaljeva čamcem bi se prebacili na otok Ravu u zaljev Tanko. Tu bi naš čamac ostavili, prebacili bi se u mje-

sto Mala Rava, gdje bi posudili čamac i odavle bi se prebacili na Dugi otok. Sa ovim planom sam se i ja složio, jer je to najkraći put. Ugovorili smo dan i počeli vršiti pripreme.

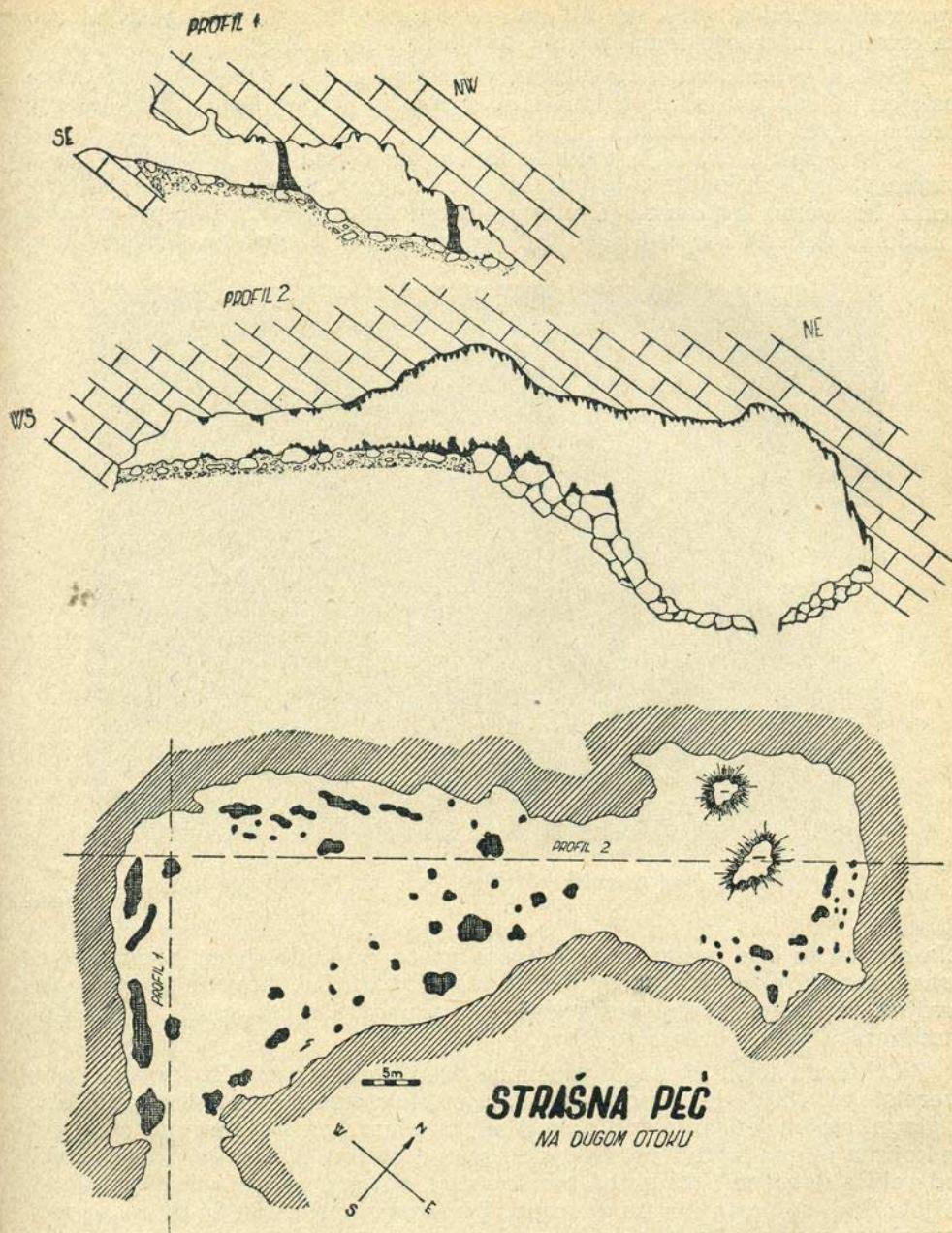
Još nije počelo svitati, kad smo 23. srpnja o. g. napredovali prema zaljevu Starinska. Ovaj put naša ekipa bila je pojačana. Sa nama je krenula studentica geografije Denka, rodom iz Iža, i Mile — čovjek jakih mišića, rođen mornar, koji je za vrijeme okupacije obitavao po ovim otocima kao partizan. U zaljevu ukrcali smo naše naprtnjače, boce sa »kvassinom« (voda sa malo octa) i »bevandom« (voda pomiješana sa vinom). Zaveslali smo prema otoku Ravi i za pola sata usidrili smo naš čamac u zaljevu Tanko. Pokupili smo sve naše stvari i krenuli u Malu Ravu gdje smo se iznenadili i razočarali. U luci nije bilo niti jednog čamca, svi su bili na ribarenju. Nije nam preostalo drugo, nego da našim čamcem zaobiđemo otok Ravu. Na Ravi kad su doznali da idemo u Strašnu Peć, savjetovali su nam, da ponesemo dugi konop, jer da ćemo se u spilji drugačije izgubiti, pošto se ona grana u brojne hodnike.

Zaobišli smo konačno i otok Ravu, pa smo veslali ravno prema Velom Žalu na Dugom otoku. Nakon dobrog sata veslanja usidrili smo čamac u jednom zaljevu nešto južnije od Velog Žala. Na ovom mjestu Dugi otok je nazuži. Ovdje sa sjeveroistočne strane u trup otoka urezuje se duboki jarak, vrlo okomitih strana, a dnom posutim velikim blokovima kamenja. Takav sličan jarak nalazi se sa druge jugozapadne strane otoka, no taj je mnogo blaži i njegovim dnom vodi puteljak. Nakon što smo založili počeli smo usponom sa sjeverne strane jarka, da se popnemo na bilo otoka. Penjanje nije bilo baš ugodno, jer smo išli kroz makijom obrasli teren bez puta, a postalo je i vruće, pošto se sunce već znatno diglo. Na bili smo našli puteljak, koji se spušta kroz jarak do drage Hrhorovice iznad koje se nalazi otvor spilje Strašna Peć.

Prvi put se ova spilja spominje godine 1898. u zadarskim novinama »Il Dalmata« (D'una grotte sconosciuta sull' isola Lunga«, Il Dalmata Nr.37., Anno XXXIII, Zadar 1898.). U tom članku koji je odštampan na prvoj strani, opisuje se ta spilja kao do onda nepoznata. U njemu je opisan izlet od Zadra do nje, no neki naročiti opis spilje nije dat.

Nekoliko godina kasnije spilju je opisao dr. Luka Jelić u »Illustrierte österreichische Riviera-Zeitung« Nr. 10, 11, 14, 15, Triest 1904. Tim člankom spilja je bila popularizirana, pa su je počeli posjećivati brojni turisti, koji su ovuda prolazili. U spilju su zalazili pastiri, koji su u njoj ložili vatru i oštećivali sigaste tvorevine, pa je zato dalmatinsko planinarsko društvo »Liburnija« zatvorilo spilju, postavivši na njen otvor željezna vrata.

Spilju spominje i D. Hirc u knjizi »Prirodni zemljopis Hrvatske«, Zagreb 1905. On daje vrlo kratki opis, te spominje da je divlje i strašne romantičke. U novije vrijeme spilju spominje i opisuje dr. J. Poljak, koji je u tome području vršio geomorfološka istraživanja (»Geomorfologija otoka Dugoga«, Prirodoslovna istraživanja Jug. akad. z. i u., svezak 16., Zagreb 1930.). On spominje, da je to jedina tipično razvijena spilja sa svim spiljskim oblicima na Dugom otoku, dok su ostale obične potkapine manjih dimenzija.

Pred otvorom spilje smo se odmorili i popili sve piće koje smo sobom ponijeli, jer su nam ljudi na Ravi kazali, da na dnu spilje ima dosta vode. To nam se kasnije osvetilo, jer u spilji nismo našli ništa vode, a vraćali smo se po najvećoj vrućini vrlo izmoreni. Nakon odmora počeli smo se

spremati za rad u spilji, uredili smo naše karbidne svjetiljke, priredili sve za crtanje, mjerjenje temperature, fotografiranje i drugo.

Spilja je izrađena u rudistnom vapnencu gornje krede, koji je dobro uslojen, a debljina slojeva iznosi do 2 metra. Smjer pada tih slojeva je prema sjever-sjeveroistoku.

Otvor spilje dosta je velikih dimenzija; širina mu je preko 6 m, a visina preko 4 m, pa kroz taj veliki otvor u spilju zalazi dosta danjeg svijetla. Po svemu izgleda da je on umjetno proširen, jer već na samom ulazu imademo debelih stupova siga, čiji postanak nije moguć na samom ulazu.

Detalj otvora spilje »Strašna Peć« na Dugom otoku

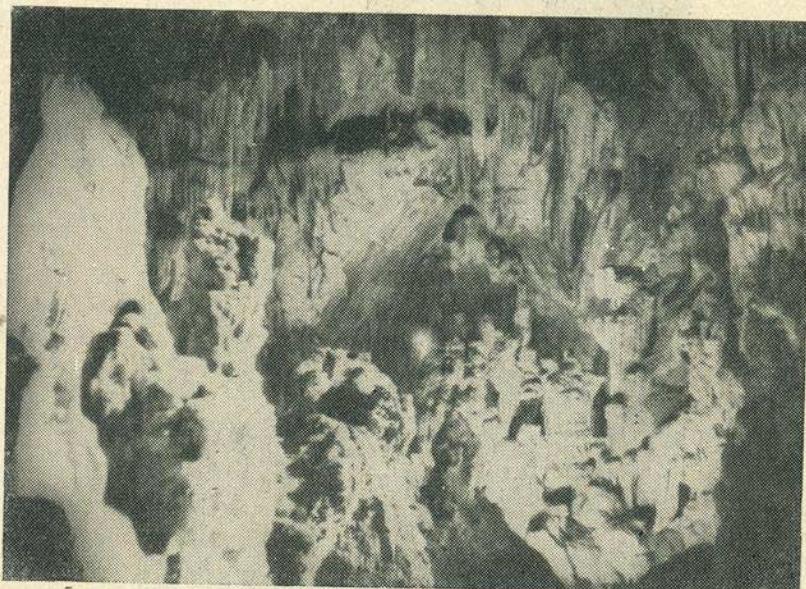
Foto: M. Malez

Na otvoru su bila postavljena željezna vrata, od kojih danas nema više ni traga. Otvor spilje okrenut je prema jugoistoku tako, da prije podne sunce svojim zrakama udara dosta duboko u unutrašnjost spilje. Apsolutna nadmorska visina otvora je 65 m.

Od ulaza spilja se naglo proširuje prema sjeverozapadu, sjeveru i sjeveroistoku. Najdalje se produljuje smjerom prema sjeveroistoku, pa je to i glavni smjer pružanja spilje, koji se podudara i sa smjerom pada slojeva u kojima je ona izgrađena. Spilja se sastoji od dva dijela, prvo na početku od velike dvoranе i drugo od ponikvastog, sličnog velikoj vrtači stražnjeg dijela, koji se nastavlja na dvoranu. Dimenzije spilje bile bi od ulaza prema sjeverozapadu 30 m, a duljina spilje od jugozapada prema sjeveroistoku do kraja zadnjeg dijela spilje na dnu ponikve 65 m. Visina spilje je na raznim mjestima različita. U prvoj dvorani visina nigdje ne prelazi 10 m, dok u stražnjem dijelu kod ponikve iznosi visina oko 20 m. Dno spilje od ulaza postepeno se spušta prema sjeverozapadu, a pokriveno je manjim blokovima kamenja među kojima se nalazi humusa i zemlje crljenice.

Prema sjeveroistoku dno je spilje pokriveno velikim blokovima kamenja, koji su se otkinuli od stropa spilje. Preko tih blokova dno se dosta strmo spušta u ponikvasti dio spilje. Blokovi kamenja prekriveni su sigastom prevlakom, vapnenim mačkom, a mjestimice su se na njima razvili vrlo lijepi stalagmiti. Ti blokovi su međusobno odijeljeni pukotinama i manjim ponorima, pa je prelaženje preko njih dosta teško i opasno.

Na dvoranu spilje nadovezuje se stražnji dio, koji se naglo spušta i sličan je ponikvi. Silazak iz dvorane na dno ponikve je dosta opasan, jer su blokovi prekriveni vapnenim mačkom i vlažni, pa zbog toga skliski.

Sigaste tvorevine u prvoj dvorani spilje »Strašne Peći«

Foto: M. Malez

Dno tog stražnjeg dijela pokrito je velikim narušenim blokovima kamenja, između kojih se nekako oko sredine nalazi ponor približno 3 do 4 metra dubine. U tom ponoru trebala se prema kazivanju seljaka nalaziti voda, no kad smo se mi spustili u njega, na našu veliku žalost on je bio potpuno suh. Na njegovom dnu se vide tragovi vode, pa izgleda da za kišnih perioda tu stvarno ima vode. Na sjeverozapadnoj strani ponikvastog dijela spilje nalazi se također među blokovima kamenja otvor jednog manjeg ponora. Ta dva ponora podzemno su međusobno vezana tako, da možemo na otvor jednoga unići, a na otvor drugoga izaći.

Sigaste tvorevine dolaze u svim oblicima do izražaja u toj spilji. Od ulaza pa sve do zadnjeg dijela spilje nalazimo brojne i najrazličitije sigaste tvorevine, koje mjestimice tvore upravo fantastične figure. U njoj nalazimo oblike kao što su gorostasni stupovi, pojedinačni stalaktiti i stalagmiti, čitave kolone sigastih nakupina, sitnih siga u obliku cjevčica, sigastih zavjesa i baldahina, siga u obliku zvona, kacige s perjanicom itd. Već na samom ulazu nalazimo velike stupove siga, koji sežu od poda sve do

stropa spilje, pa izgleda da strop počiva na tim stupovima. Takvih stupova ima nekoliko i svi se nalaze u prvoj dvorani spilje. Najviše sigastih tvorevina ima sa istočne i sjeveroistočne strane spiljske dvorane. Na tom mjestu je strop i pod spilje prepun najrazličitijim sigama, od kojih su neke ogromnih dimenzija. Lijepe kolonade sige nalaze se na sjeverozapadnoj strani dvorane. Tu se još više sige spojilo zajedno, a mjestimice su među njima

Otvor spilje »Strašna Peć« na Dugom otoku

Foto: M. Malez

ostali otvori koji liče na prozore. Među kolonama sige prolazi koridor, kojim prema sjeveroistoku dolazimo na rub dvorane što se spušta prema ponikvastom dijelu. U ponikvastom dijelu nalazimo sige jedino sa istočne strane. Na stropu iznad tog dijela visi mnogo stalaktita, a i stijene su prekrivene sigastom prevlakom koja mjestimice tvori lijepе zastore. Na rubu dvorane i ponikvastog dijela jedna sige ima oblik kacige sa perjanicom, a druga oblik zvona, pa kada udarimo rukom po njoj, spiljom se širi mukli zvuk.

Zanimljiva je pojava u spilji da su mnogi stupovi sige, koji spajaju strop sa podom, puknuti po sredini. Osobito se to opaža na stupovima koji se nalaze sa sjeveroistočne i istočne strane spiljske dvorane. Na ovom mjestu neki stupovi debeli su preko dva metra, a puknuti su koso, što se

podudara sa smjerom pada cijele spilje. Ova pucanja sigastih stupova mogla su nastati tako da se tlo na kojima oni leže pomaklo u smjeru pada spilje, što je i moguće, jer je tlo ovdje izgrađeno od velikih survanih blokova kamenja sa stropa. Takvo tlo nije stabilno, pa se je nakon stanovitog vremena, kad se stvorio sigasti stup, jedan kameni blok uslijed potresa ili neke druge sile pomaknuo, što je dovelo do labilnosti cijelog tla, a to je uzrokovalo pucanje i kidanje sigastih stupova. No pucanje i kidanje stupova može nastati i direktno od potresa ili kao posljedica mlađih tektonskih gibanja, kao što imamo slučaj u novootkrivenoj spilji kod mjesta Mandići u zapadnom podnožju Učke u Istri.

U prvom dijelu spiljske dvorane, sve do kuda dopire danje svjetlo, sigaste tvorevine su prekrivene raznim algama. Boja im je obično zelena, plavkasta, smeđasta i crna, sa brojnim prelazima u različitim nijansama. Sve sigaste tvorevine samo su od strane ulaza pokrivene algama, dok su im strane okrenute prema vječnom mraku lijepe kristalno bijele boje. Neke su sigaste tvorevine, na primjer one u ponikvastom dijelu spilje, žute i smeđe boje. Ta boja potječe od željeznih spojeva, kojih je bilo u vodi nakapnici što je stvarala ove sigaste oblike. Šteta da su brojne sige u prednjem dijelu dvorane oko ulaza iznakažene natpisima posjetilaca, jer im to svakako umanjuje ljepotu i vrijednost. U spilji se vidi nesavjesno pustošenje nekulturnih posjetilaca, jer su mnoge sige odlomljene, otkinute i razbijene.

Od životinjskog svijeta u spilji se gniazevi mnogo divljih golubova. Glavni centar njihovog gniazevanja je veliki dimnjak u stropu spilje, odmah nekoliko metara od ulaza. Ispod dimnjaka na tlu spilje nalaze se veće količine guana, po čemu možemo zaključiti da golubova ima dosta. Od ostalih životinja primijetili smo samo insekte i to u prednjem dijelu sklanjaju se vanjski, kao razne sovice, a dalje u tamnom dijelu spilje primijetili smo jedino pauke. Od flore osim spomenutih algi nalazimo u prednjem vlažnom dijelu razne paprati, koje su svojim plojkama okrenute prema otvoru spilje radi svijetla.

Mjerili smo i temperaturu pred spiljom i u samoj spilji na dva mesta. Pred spiljom temperatura je u hladovini iznosila 35°C (mjereno oko 12 sati). U spilji je temperatura iznosila u koridoru između sigastih kolona 12°C , a na dnu ponikvastog dijela spilje 10°C . Kako vidimo postoji velika razlika između vanjske i unutrašnje temperature, a to smo i mi osjetili, jer smo gotovo ozebli u njoj.

Starost spilje je vrlo velika. U njoj su formirane debele i velike sigaste tvorevine, a za njih je potrebno vrlo dugo vrijeme da nastanu. Uz to treba imati u vidu, da je taj kraj siromašan vodom, da potpuno nedostaje nadzemna i podzemna hidrografija, pa nam to još više potvrđuje, da je po postanku Strašna Peć vrlo stara.

Bilo je već dosta kasno popodne kada smo završili rad u spilji. Izmoreni odmarali smo se i grijali na suncu pred spiljom, pa smo tek sada vidjeli kako smo izgledali. Bili smo blatni, izmazani, a i krvavi, jer smo se prilikom provlačenja i puzanja ogreblj o kamene blokove i sige. No nije nam bilo žao, bili smo opojeni ljepotama što smo ih u njoj vidjeli, upoznali smo harmoniju stvaranja Prirode, a upoznali smo konačno da je uistinu »strašna« kako joj to ime kazuje.

Beinn Narnein — osamljeni vrh Škotske

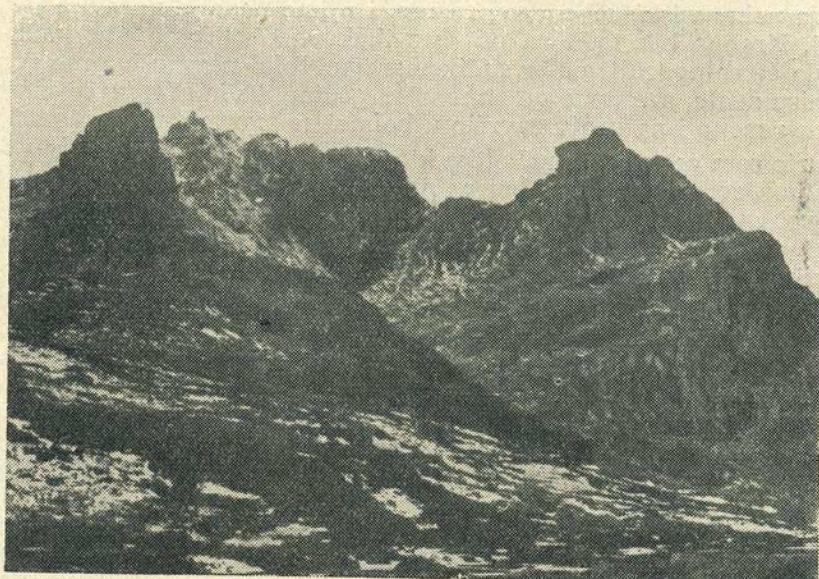
Bilo je već poslije podne, kada sam brzim vlakom preko Carlislea i Kilmarnocka stigao u Glasgow. Dočekao me je član organizacije »International Tramping Toursa«, sa kojim sam se već nešto kasnije u prvom katu autobusa probijao puževom brzinom kroz pretrpane ulice toga velegrada. Promet u centru miličanskog grada, kao što su London, Manchester ili Glasgow, predstavlja zaista pravi problem. Zapravo najbrže čovjek obavi svoje poslove ako ide pješice. Osobni automobili promiču se sviše sporo, a osim toga moraju se pridržavati signala na raskršćima, dok su opet ulice za promet i previše tjesne. Tramway je vozilo prošlosti, jer još više koči promet, a osim toga prouzrokuje veliku buku, pa iako je znatno jeftiniji nego jednokatni autobusi ili pak trolleybusi, ipak ga u većini britanskih gradova sve to više istiskuju brža vozila.

Par sati kasnije najprije sam razgledao muzej 500 godina starog glasgowskog univerziteta, u kojem mi je čuvan na čudnom škotskom narječju čitav sat objašnjavao radove škotskih slikara, a zatim park kralja Đure. Nakon što sam pregledao svoje dijapositive u predavaonici modernog instituta za fizikalnu kemiju, popeo sam se na ravni krov zgrade, sa koje se prostirao opsežan pogled na grad, nad kojim je ležala koprena sitne prašine, kroz koju se je probijalo mutno sunce na zalazu. Dojam mi je bio u mnogome poznat, domaći. Sve kuće su na više katova, dok u Engleskoj naprotiv svaka porodica nastoji imati svoju malu kućicu sa vrtom. Osjećao sam da sam u Škotskoj. Ljudi su me stalno upozoravali da nisam u Engleskoj, već u Britaniji, što nikako nije jedno te isto, i da se sadašnja kraljica Elizabeta krivo imenuje Elizabetom II, budući da Škoti nisu još nikada dosada imali kraljicu Elizabetu I., i da su sa Englezima stupili u uniju tek kasnije. Očevidno su te stvari za njih vrlo važne, jer nastoje stranca upozoriti najprije baš na njih.

Člana organizacije »International Tramping Toursa« je zanimalo da li imam kakvih želja. Razumljivo da sam ih imao: pogledati brda Škotske. Njih sam već u domovini dobro upoznao iz literature, i privlačila su me već mnogo prije nego sam pristao u Doweru. Međutim izgledi su bili slabi. Imao sam na raspoloženju svega tri dana, a moje predavanje je palo baš u sredinu toga boravka i, što je još gore, bila je upravo sredina tjedna, kada su svi moji znanci bili zaposleni, pa nije bilo nikoga tko bi mogao ići sa mnom.

Ipak smo to nekako prilagodili. Opremili su me kompasom i zemljopisnom kartom i obećali mi da će me smjestiti u vlak, i opet me dočekati na povratku. Naime putovanje po Britaniji nije za mene bio ni malo lagani posao. Vlakovi odlaze u svim smjerovima, i to vrlo često, a veliki gradovi imaju uvijek po nekoliko željezničkih stanica, koje su u slaboj međusobnoj vezi. Tako i ovoga puta to nije ispalо sasvim jednostavno. Kada sam se na večer vratio u Glasgow, našao sam se na sasvim drugoj postaji u drugom dijelu grada, sa koje ujutro uopće nisam otpotovao. Trebalo mi je dugo vremena, dok sam se snašao u tom metežu i brzini, koji vladaju na željeznicama.

Nakon dobrog sata vožnje vlakom od Glasgowa presjeo sam u Craignedoranu na lokalni vlak. Bio sam već daleko u srcu škotskog visočja, i već sam mogao na specijalnoj zemljopisnoj karti slijediti svoj daljnji put. Maleno i prijatno škotsko mjestance Helensburg ostalo je iza mene, a nekoliko milja dalje prema sjeveru vidjela se veća luka, i u njoj usidreno nekoliko velikih brodova. Cijelo vrijeme vožnje bili smo možda tek desetak metara nad morem, koje dopire pod sam nasip željezničke pruge. Škotska je vrlo razvedena zemlja. U obalu se zavlače mnogobrojni uski i dugački morski zaljevi, dok u brdima opet nailazimo na mnoga jezera. Vozio sam

Cobbler

se nad Loch Longom, zaljevom, koji nije nigdje širi od 10 kilometara, a dužinom ne prelazi 50 kilometara. Morem su plovile lađice rišući bijele pruge na modroj morskoj površini, a iz dolinice se spuštao prema moru malen potočić, stvarajući na obali omanje ušće. Bilo je tu i nekoliko kuća. Tu i tamo prostirali su se pobočjem rijetki, umjetno zasadjeni i vrlo njegovani otočići šume; obalom je vijugala lijepa asfaltirana cesta.

Moje oko međutim, lutalo je po brdima i tražilo ponosne škotske vrhunce. Nisam trebao dugo čekati. Vrhunci na drugoj strani zaljeva postajali su sve viši i pogled na zemljopisnu kartu me je uvjerio da su već preko 2000 stopa (609 metara) visoki. Vrijeme mi je govorilo, da će se voziti još najviše 15 minuta po tom čudesnom kutiću škotske zemlje i da će se na sjeverozapadu otkriti vrhunci, koji će toga dana predstavljati moj cilj.

Silno i impozantno dizao se je ravno nad morskom površinom Beinn Narnein, visok 3036 stopa (925 metara), a pokraj njega Cobbler, koji je doduše divljiji i rastrganiji, ali ne dosije niti 3000 stopa visoko. Trebalo

se je odlučiti već u vlaku na koji će se vrh popeti, jer mi je vrijeme bilo škrtodanjereno. Odluka je pala za viši vrh, premda se je na njega lakše uspeti. Vlak se je zaustavio u Arrecharu, konačnoj postaji, i polaznoj točki mojeg današnjeg pothvata.

Dulje vremena se već nisam ozbiljno uhvatio u koštac sa brdima, i moja čežnja za njima, pogotovo tuđima, bila je svakim danom sve to jača. Zato je sve u meni treperilo kao struna. Smjer uspona sam utvrdio već u vlaku i imao sam ga tako jasno pred očima da bih vrh Beinn Narneina našao i usred tamne noći. Ništa me više ne bi moglo zadržati. Rijetki su ti časovi, kada ta silna čežnja da se dosegne vrhunac tako zavlada čovjekom, da nekako isključi njegov razum, i njime nadalje upravlja još samo osjećaj. Krenuo bih tada na put bez ikakvog okolišanja, sve kada bih i znao, da će se dogoditi nešto sudbonosnoga. Tako nezadrživo me gore već dugo nisu zvali, sve tamo od zime 1949 godine, kada sam izveo niz teških zimskih uspona i na kraju završio u bolnici sa smrznutim nogama.

Jurio sam cestom tih nekoliko kilometara, što su me još razdvajali od podnožja. Prezreo sam i osobni automobil, koji se je zaustavio i nudio mi svoju uslugu da bi me povezao dalje prema mojoj cilju. Putovanje, metodom »auto-stop«, je u Velikoj Britaniji, pogotovo u manje napućenim predjelima, vrlo uobičajeno. Ipak, htio sam biti sam.

Bein Narnein započinje se uzdizati tik nad obalom. Skrenuo sam sa ceste, preskočio ogradi i započeo se uspinjati njegovim travnatim pobočjem. Nakon hoda od sat i po došao sam do uvjerenja da me je Beinn Narnein prevario. Računao sam da će već za sat i po biti na vrhu, ali su se preda mnom još uvijek javljale nove i nove zapreke, a u kotlinama su ležale debele naslage snijega, koje nisam uopće vidoio iz doline. Vrlo brzo sam bio mokar do koljena. Već pri svršetku uspinjanja granitni Beinn Narnein mi je još jednom pokazao svoje zube. Toliko sam se uživio u uspinjanju da nisam ni opazio kako sam pao u klopku, našavši se u problematičnom položaju, da sam se morao odreći daljnje pomoći štapa i pozvati u pomoć svoje znanje penjačke tehnike, kako se ne bih morao vraćati i tražiti prolaz lijevo ili desno. Vrh više nije mogao biti daleko. I zaista. Doskora sam stupio na vršnu visoravan, na kojoj sam uzalud tražio najvišu točku. Vrha, u onom smislu kako sam ga očekivao, nije bilo, i jedino što je pokazivalo da se radi o vrhu, bio je u beton pričvršćeni trijangularni znak. Smjestio sam se pod njim i prepustio se osjećanju zadovoljstva pod mlakim suncem daleke zemlje na sjeveru. Doskora sam započeo na zemljopisnoj karti tražiti imena obližnjih vrhunaca. Na sjeverozapadu ležao je 3318 stopa visoki Beinn Ime, isto takva visoravan kao i vrh Beinn Narneina. Na istoku me je pozdravljaо, sa one strane zaljeva, vrh Beinn Lomonda (3192 stope), ispod kojega se je bljeskalo već u drugoj dolini slatkovodno jezero Loch Lomond. Oko toga jezera su tamošnji obitavaoci ispreli čitav niz dogodovština, koje sežu daleko natrag u doba razračunavanja između keltskih Škota i germanskih Juta, Angla i Sasa.

Cjelokupna okolina ostavila je na mene žalostan i težak utisak. Vrhunci se izdižu silni i impresivni, ali goli, tek oskudna trava raste njihovim pobočjima. Šuma se rijetko vidi, i nije ni izdaleka tako svjetla i vesela kao u našoj domovini. Granit, iz kojeg se sastoje vrhunci zagasit je i taman, prava suprotnost bijelom vapnenu kod nas. Tvrda i tamna leže daleka prostranstva, tek se bijela snježišta propinju prema nebu i valovi

bučno udaraju o njihove obale. Dah je te zemlje težak i zatomljen, prigušen i leden je njezin kucaj. Leden je kao i vjetar, koji divlja preko oceana ne zaustavljujući se na otoku. Moja je domovina prpošna i vesela, razigrana i raspojasana kao objesna pjesma.

Pirivlačio me je dug greben do susjednog vrhunca A Chreisa (2785 stopa). Naglo sam se spustio do prve usjekline, a kada sam video kakav me uspon još čeka do prvoga stupa u grebenu, sjeo sam i započeo pro- učavanjem zemljopisne karte. Greben je bio predugačak, vukao se skoro 3 i po kilometra daleko, a iza toga je trebalo još danas sići u dolinu. Sada je već bio jedan sat poslije podne, a na večer u sedam sati sam već morao stajati u Glasgowu za predavačkim stolom.

Vrijeme, koje mi je još preostalo, proveo sam u usjeklini ležeći u zavjetrini. Zadržao sam se i predugo, te sam se morao žuriti na vlak. Silazeći zapao sam do koljena u močvarnu kaljužu, koje se gotovo uvijek nalaze po pobočjima škotskih planina; u našim planinama to su izuzetne pojave. Ugodnije je postalo tek kada sam prispio do potoka Allt Sugacha, kojemu su u sredini pobočja zaustavili njegov tok i njegovim vodama napunili rezervoar te ga cijevima proveli u dolinu.

Na vlak sam stigao u posljednji čas te dobro odahnuo tek za vrijeme vožnje. Preda mnom su opet ladice risale bijele pruge po modroj površini zaljeva Loch Longa, a na sjeverozapadu polagano nestajali sada već meni dobro poznati vrhunci. Kada je vlak zašao za pobočje, nestali su mi iz vida. Osjećao sam se nekako smireno. Davni moj san bio je ispunjen.

(Sa slovenskog preveo K. M.)

Vladimir Blašković, Zagreb

Sjećanje na Sandžak

(*Tri ulomka iz neobjavljene zbirke reportažnih crtica »Evropa pod feredžom«*)

Nešto kao uvod

U jeku šestostajanuarske kraljevske diktature, kad je politički barometar neprekidno pokazivao gustu naoblaku i težak pritisak, usred opće depresivne zaparuloženosti jednog je sunčanog jutra početkom travnja 1932. godine »kraljevski i slobodni grad« Koprivnicu zaplijusnuo i naprsto elektrizirao neobičan događaj: sedam slika »njegova veličanstva« Aleksandra I. Karađorđevića našlo se razderano i zagađeno u sedam učionica gimnazije. U sedam školskih soba po jedan »milošcu božjom i voljom naroda« obeščaćeni kralj valjao se na prašnjavu podu.

Bio je to nesvakidašnji izraz podaničke ljubavi, odanosti i vjernosti, i zato nije čudno ni neobično, što su odmah sve službene trublje unisono zatrubile uzbunu. U općoj vijavici mene je tada »po službenoj potrebi« otpirnuto iz bogate i plodne podravske ravni, kojom je s osamdeset kilometara na sat huktala reparacijska lokomotiva brzog voza Zagreb—Budapest—Wien—Praha—Warszawa, u daleku planinsku, krševitu i (tada) posve zanemarenu sandžačku kasabu Plijevlja, pedeset i tri kilometra daleko od Ruda, najbliže željezničke stanice uskotračnog vicinala Međeda—Uvac, štono riječ, baš »iza božjih leđa«.

Počelo je dakle s onih sedam razderanih slika...

... i progutavši punu pregršt neizrečenih misli valjalo je krenuti na put. Najprije mi je pogranica policija na koprivničkoj stanicu »službo- uljudno« isprevrtala prtljagu, a onda sam se vozio dugo, dugo. Dva dana i jednu noć. Uz nejednoličan ritam željezničke konstrukcije i praskavo čegrtanje starog autobusa pred mnom se kaleidoskopski razmatala nevidljiva vrpca prirodnog kinematografa: bogata panonska nizina i plodna posavska ravnica, nabujale rijeke, šumoviti proplanci i travnjačke padine nabubrengog reljefa, vrletne planine i stjenovite hridi, poezija kraških tekćica, bezbroj mostova, prokopa, usjeka i propusta, originalna bosanska mješavina Istoka i Zapada, divni pejsaži, šarena paleta svih spektarskih boja, idile planinskih pašnjaka i, napokon, golet određenog mi boravišta. Tako sam, eto dospio u Sandžak. Iskrcavši se u Pljevljima duboko sam uzdahnuo i još se dublje poklonio svemoćnom paragrafu i — mom novom zavičajnom mjestu.¹)

¹ Prema propisima tadašnjeg Zakona o činovnicima, svaki je državni namjester (činovnik ili službenik) premještenjem i nastupom dužnosti u drugom mjestu automatski sticao zavičajnost u novom boravištu. Protunarodni politički režimi i njihovi administrativno-birokratski elementi rafinirano su i često zloupotrebljavali tu činjenicu, nepočudne činovnike bezobzirno premještali ne samo iz jednog mesta u drugo, već iz jedne pokrajine u drugu, s jedne strane države na drugu, i onda na eventualne upite, žalbe i proteste odgovarali cinički, da se »menovani nalazi — u svom zavičajnom mjestu«.

Uvijeren, da je to još uvijek daleko od najgorega na ovoj našoj sićušnoj svemirskoj lopti, rastvorih široke registre ubikvističke životne harmonike i, eto, ostadol živ i zdrav. Gdjegod sunce grije, tu je i života! Ta život bez borbe i teškoća, serviran na pladnju mekopotne bezbrige, ionako je siromašan i bijedan.

Vrijeme je najbolji liječnik i koliko me je god tada nešto neugodno zagolicalo i stegnulo u podgrlcu, toliko mi se jedan decenij kasnije, promatran kroz jezovitu prizmu okrutnih svjedočanstava Drugog svjetskog rata, moj prisilni sandžački intermezzo ukazao bojadisan mnogo svjetlijie, življe i vedrije, a retuširan nužnošću ljudskog praštanja i tihe zaboravi uzdignuo se gotovo do pojma zdravog sna. Dok se tako na jednoj strani taj podravsko-sandžački potpourri ukazao kao nesvakidašnji događaj i samo kao jedna od višestrukih posljedica jedne drastične političke demonstracije, na drugoj strani, za sticanje dragocjenih iskustava, za upoznavanje karaktera ljudi, za provjeravanje drugarstva i prijateljstva, za izgradnju ličnosti, svakako je to bila neobično složena, prilično neljubazna i pomalo kruta, no možda i potrebna životna stvarnost. Uvijek je to i posvuda tako: svako zlo ima i svoje dobro.

I evo, kako sam ja tada gledao Sandžak i prije dvadeset godina video i proživio kraljevsko-jugoslavenski Sibir.²⁾

S a n d ž a k i P l j e v l j a³⁾

Pored sve bijede, velike zaostalosti, mnogostranih nedostataka i raznovrsnih nevolja, ipak je taj komadić zemlje i lijep i zanimljiv i vrijedan naročite pažnje. Isprrva razočarava i odbija, kasnije se slika mijenja i u mnogočemu popravlja. Nije to ni Bosna, ni Hercegovina, ni Crna Gora, ni Makedonija, ni Srbija. Svijet je to za sebe. Eto tako, zemlja čudnovata: S a n d ž a k.

Do Balkanskoga rata najzapadniji posjed otmanskoga carstva, nakon tog triumfarnog vojničkog pohoda slobodoljubivih naroda zagonetnog jugoistoka Evrope maleni kamen smutnje pri diobi oslobođenog zemljišta, Sandžak je uvijek bio pastorče svakoga režima, koji je bilo kako usrećivao tu najvišu oblast Dinarskih planina. Zaboravljen i zanemaren taj Sandžak bio je opet nekako lukavo iskorištavan. U tursko još doba, a tome nije tako davno, to područje — što se klinasto zabilo između pretkumanovske Srbije, knjaževe Crne Gore i bosansko-hercegovačke granice — upravno je politički pripadalo velikom bosanskom vilajetu i ta je politička stvarnost urezala duboke brazde u životnu mu fizionomiju. Zemljopisno ispravnije rečeno, u užem smislu, pravi Sandžak obuhvata uglavnom geomorfološki

²⁾ Sve što je ovdje opisano i prikazano odnosi se na 1932. godinu. Tada je Sandžak u činovničkim krugovima bio smatran našim Sibicom. Kao ilustraciju toj tvrdnji konstatiram činjenicu, da su u vrijeme mog prisilnog s užbovanja u Pljevljima, također nedragovoljno službovali ondje, bilo »po kazni«, bilo kao neke vrste »rashodovan«, bilo po nekakvoj »službenoj potrebi« i slično: komandant puka, komandant vojnog okruga, svi viši i znatan broj nižih oficira, predsjednik okružnog suda, šef šumske uprave, da ironija bude veća — i sam sreski načelnik, zatim niz drugih čovjekova i t. d.

³⁾ Jeden dio ovog ulomka objavljen je nepotpuno i cenzorskom olovkom prilično iskasapljeno u »Hrv. planinaru«, god. 1933., br. 3.

vrlo zanimljivo i prekrasno porjeće Lima i Čehotine (ili Čotine) zadirući na jugozapadu sve do romantične Tare, koja sa svojim tisuću i više metara dubokim kanjonom nesumnjivo predstavlja jednu od ponajljepših prirodnih pojava evropskoga kontinenta.

Prirodno je to bogat i posebno zanimljiv kraj. Pradavni tektonski procesi i geodinamički faktori veličanstveno su raskidali sandžački krš i toliko ga razlomili, ispresavijali i nanovo oblikovali da tu, na prostranstvu od samo nekoliko stotina četvornih kilometara, nalazimo na pravu raskoš prirodnih osebujnosti. Izuzimajući geološki relativno još mlađu sjeničku površ, najveći dio toga područja staložio se i nastao je u toplim morima mezozoika (srednjeg doba u razvitku Zemlje), dok živa kamenita knjiga uz donji tok Čehotine i srednje porjeće Lima priča neobične priče o milijunskoj starosti i čudnovatim danima paleozojskog (starog) doba. Golemi prirodni perivoj Sandžaka svakako krije u sebi još niz pitanja i zagonetaka otvarajući mlađom naraštaju geoloških, rudarskih, šumarskih i drugih stručnjaka najšire mogućnosti ozbiljnog, korisnog i lijepog naučnog rada. Pa i ono, što već danas znamo, upućuje na veliko bogatstvo rudnoga blaga. Dokazuju to golema ležišta lignita, što u pljevaljskoj kotlini prodiru kroz tanašni sloj mekote na samu površinu; govori o tome bistra i hitra Čehotina, što je ispod begovskih čardaka braće Selmanovića urezala i izdubila svoje plitko korito neposredno u mrke slojeve ugljena; potvrđuju to i stari, davno već napušteni, ali neiscrpljeni još rovovi srednjovjekovnih rudnika clova i cinka u Šupljoj Stijeni podno silnih prašuma Velike Ljubišnje.⁴⁾ Sve to čeka bolje dane i nagovješta veliku budućnost tom planinskom raju i sandžačkoj zemlji čudnovatoj.

Prevrtali sandžačku životnu kolajnu koliko nam drago, opet ne ćemo biti načisto, gdje joj je tura, a gdje jazija,⁵⁾ t. j. što je njeno lice, a što naličje. Sve je to neobično isprepleteno, zamućeno, međusobno protkano, i zbog toga prilično nejasno. Sigurno je tek, da se u sandžačkim naseljima sačuvala najpatrijarhalnija evropska kultura s primarno jakim oblicima primitivnog života. Etnička strujanja, ratnički pohodi, emigracione plime i oseke, imigracione oscilacije, vjerske netrpeljivosti, masovni pokolji, politička zarobljavanja, međuplemenske borbe i jaki prirodni nagoni, sve je to mjesilo, kuhalo, previralo, izdjelavalo i oblikovalo sadržaj ljudskoga bivstva u toj balkanskoj jezgri i najzad se zaklupčalo do tolike mjere, da se u tom zamršenom spletu malo tko sigurno snalazi. Zapravo nije teško provesti biološku analizu i raščlaniti etničku strukturu sandžačkog čovjeka; nije nemoguće formulirati njegove plemenske značajke ni psihofizičke osobine; ako netko baš želi lako će odgonetnuti i konfesionalni konglomerat; civilizatorska je politura mikronski tanka i stvarno nije problematična; sirotinjski životni standard priznat je od svakoga i sviju; pa opet je taj Sandžak i takav Sandžaklija, bit njegove naravi i njegovog života, predstavljen krupnom složenicom pozamašne nepoznanice.

Središte i najveća varošica Sandžaka jesu Plevlja, ili najčešće, ali netočno nazivano Plevlje. Turci su taj gradić zvali Taslidža, što znači: kamenita banja. Taj naziv uistinu odlično karakterizira opću sliku pljevaljskog pejsaža, jer je neposredna okolica varošice bez bujnije više vege-

⁴ Planinarski opis Većke Ljubišnje (2238 m), najviše planine Sandžaka, štampao sam u »Hrv. planinaru«, 1933. god., br. 6.

⁵ Tumač tudica i manje poznatih riječi vidi na kraju ovoga opisa.

tacije, kamenita je i nekako pusta. Još prije stotinu i nešto više godina lelujale su tuda jake planinske oluje čitave prašume, što su ih kasnije bezobzirni upravljači nemilosrdno iskrčili namrijevši potomstvu i budućnosti težak i akutan problem pošumljivanja ogoljelog krša.

Pričaju ljudi, da se nekoć u Pljevljima živjelo dobro, bučno i gotovo bezbrižno. Pričaju tako ljudi, a stvarno obmanjuju sami sebe. Raja, narod je oduvijek tamo živio slabo i loše. A onaj dobar, bučan i bezbrižan život imao je drugi sadržaj. Dukati, napoleoni, dinari i perperi zvečali su s jakim političko-propagandnim prizvukom na stolovima prljavih čaršijskih kafanica i zadimljenih čepenaka, suho se zlato ljeskalo i zavodnički smijalo na dlanovima malobrojnih begovskih feudalaca i cicijskih izmećara i tada nije čudo, što se na konjima jahalo u blatnjave birtije, revolverskim tanešima ljuštalo okrećeno blato sa stropa i uz bećarsku dreku razbijalo staklo. Šenlučio je tada taj probisvijet naveliko, pjevalo se, galamilo, bančilo i rasipalo mnogo, da od svega toga prividnoga dobra i jeftino stečena bogatstva nije ostao u džepovima doratnih pljevaljskih bogatuna ni pusti dinar za malenu džezvu kave ili čokanj prepečenice. Pa i silno Bajrovića blago, posljednjeg titularnog paše pljevaljskog, progutaše stambulski griesi, bečke kokote i peštanske noći; skromni ostatak dokusurao je još — austrijski ratni zajam. Sve se to rasplinulo već nakon Prvog svjetskog rata, Pljevlja su ostala zanemarena kasaba i kaznena stanica za činovničke grešnike svih vrsta i hijerarhijskih grupa, a život je i nadalje proticao jednako bijedno, šturo i prgnječeno.

Razdrta i svojevrsno zanimljiva je fizionomija tog sandžačkog središta. Tu se pretakao poseban život. Sve tamo od originalne balkanske čaršije do najintimnijeg bitisanja ispod prošupljenih periferijskih krovova. Zidovi od čerpiča, čeramidne dizme, nahereni čardaci, stjeničavi hanovi, derutne musafirhane, ušljive čatme ljubomorno su čuvale, sakrivale, podržavale i pazile stoljećima već patinirana vjerovanja, predrasude, sujevjerja, običaje, navike i djedovsku predaju sve do jučer, a vegetirajući poduze u takvom anahronističkom konglomeratu neprosvićećenosti, nečistoće i fatalističke nemarnosti sticalo se uvjerenje da su golemi kataklizmi našeg doba i opći kulturni napredak nekako mimošli ili preskočili taj kraj. Tu se sve do jučer sladostrasno šaputalo i ašikovalo kraj pritvorenih avlijskih kapija, sjedeći s đerđefom iza gustih mušebaka čeznutljivo se snatrilo i uzdisalo, kroz ašikli pendžer radoznalo zirkalo i drhtavim zjenicama kradomice milovalo prolaznika. Bio je to pašaluk sevdaha kakvoga Evropa nije poznavala niti ga je mogla proosjetiti. Premda nema više papirnate romantike ni bolećive sentimentalnosti nekadašnjih harema, iako je zakonodavstvo novog doba oštro žigosalo poligamiju i osjetljivo je reduciralo, gotovo je anatemisalo i svelo na zakržljale ostatke onoga što je nekoć bilo, ipak se višeženstvo stvarno održalo u Sandžaku sve do jučer. Pored poligamije, te naročite zaostavštine islama i višestoljetne nadmoći privilegiranih turških feudalaca, sandžački život sačuvao je mnogo narodnih običaja teških po sadržaju, obliku i posljedicama. O t m i c a ž e n e bila je ponekad i prikriveni sporazum mladih ljubavnika, no često je to bio surov prepad, bezdušno orgjanje despotskog egoizma i bezobzirne muškaračke nadmoći. Prastari je, a bio je i veoma rašireni običaj ž e n i d b e na pokus, dok se k r v n a o s v e t a (još i danas) smatra nekako razumljivim dokaznim sredstvom, kad je u pitanju lična ili porodična čast.

I kao što je u posvećenom šedrvanu monumentalne Husein-pašine džamije iz godine u godinu besprekidno tekla i klokotala teška krečnjačka voda, tako je tu i život proticao i zapljuškivao bez pravog sadržaja, prigušeno, zamagljeno i uvijek podjednak: od sabaha do akšama i jacije, od zore do mraka. I, možda još teže, od jacije do sabaha, od mraka do zore. Pa i jedini javni sat u visokoj staroj sahat-kuli kao da je prkosio Evropi. Reguliran prividnim dnevnim gibanjem i putovanjem Sunca odbijao je satove svakoga dana u drugo doba, tako da se gotovo neprimjetno i polako gubila veza ne samo sa srednjoevropskim vremenom, već i s civiliziranim životom uopće. Ljudi su se najčešće rezignirano zavlaćili u lojnate ašćnice ili u smrdljive »kafečajdžinske radnje« i zadovoljavali se neumornim pričanjem mnogobrojnih penzionera, što su ljenivo posjedali ispred čadavih »kahva« ili »mješovito-špekulativnih radnja«, gdje se onda ljuštila dubokoumnna strančarska politika i samodopadno pretakala palanačka mudrost na veliko i malo.

Pod okriljem elegantne munare najljepše sandžačke džamije i njenih ornamentalnih šrefa, u dosadno popodnevno doba ićindije, nemajući najčešće nikakve mogućnosti vrednije i sadržajnije intelektualne razonode, čovjek je naprsto bio primoran da zijevači i dosađujući se sluša klopotanje nanula, eglenisanje svoje neposredne okoline, kuisanje mujezina i da srčući apatično dobru kavu naprsto potrati dan. Tek od vremena do vremena javljala bi se truba autobusne veze sa željeznicom, koja »tamo daleko« lomata, juri i zviždi dolinom Lima i Drine evocirajući pritom bespomoćnu konstataciju, da tu, u toj kasabi, život još uvijek pulzira suviše patrijarhalno, apsolutno konzervativno, nekako anemično, bez živaca i vrlo sporo u poluegzičnom ornatu feredže, peče, jašmaka i fesa. Sporadična reformatorska nastojanja naprednijih pojedinaca bila su još preslabia, nisu pomagala mnogo i redovito su se rasplinjavala i razbijala o fanatično reakcionarstvo, tako da je od svega ostajalo samo — sandžačka zemlja neobična i čudnovata.

Usred ovakve okoline smjestio me onaj moćni poluarak papira što se zove dekret. Kad sam već morao kod Međede jurnuti preko jedinog željezničkog mosta na Drini i nestati u zagušljivoj tami jednog od dva blizanačka prokopa u strmoj desnoj obali divne planinske rijeke, neposredno kod samog ušća Lima, tada nije više bilo mesta ni vremena sentimentalnim tužbalicama ni jadikovkama, već je trebalo život uzeti stvarno, onakvim kakav jest, suprotstaviti se nasrtajima nelagodnosti i ubitačne učmalosti te izdržati. Automobilski put Rudo—Pljevlja s divnim prodorom Sutjeske i vještim vijuganjem cestovne serpentine preko 1300 m visoke previje Čemerno ubrizgali su mi prvu injekciju snažne okrepe, i s uvjerenjem, da je i onako sve na svijetu i u ljudskom životu prolazno, bacih sidro u najvećem pljevaljskom hotelu »Lovćen«.

Dugačka tri, široka dva metra, moja hotelska sobica s debelim zidom od čerpiča većma je sličila kažneničkoj čeliji, nego li jednoj od najboljih soba čitavog hotela. Namještaj je također bio adekvatan: škripav željezni krevet, maleni stolić s klimavim stolcem, zarđali stari umivaonik i minijatura raspucana željezna peć. Sve to pravilno porazmješteno u četiri kuta sobice, jer drukčije nije bilo ni moguće. Odjeću sam vješao o vrata. Zaista, opća tadašnja sandžačka zaostalost i nekakav bolji, da baš ne kažem luk-susniji namještaj — pa i ne bi pristajali zajedno.

Ali, vrednije od svega, nešto, što upravo kristalno sjaji: vrata ne zaključana, soba uvijek otvorena i nikad ništa nije nestalo!

Neobičan filmski sekstet u Sandžaku

Posljednji ljetni i prvi jesenski dani kao da su zarobili najlepše vrijeme. Ekvinočijalna izmjena godišnjih doba protjecala je u znaku osunčanih dana i zvjezdanih noći. Devet stotina metara nadmorske visine razgonilo je u visokoj planinskoj kotlini Pljevalja svaki trag dnevnoj zapari, dok je svježina razvedrenih noći obilno darivala zdravu okrepnu trigroidnoj tvari premorenih živčanih ćelijica. Tih ugodnih dana svakidašnju monotoniju mog boravišta narušio je neočekivan i za opću životnu fizionomiju jedne sandžačke varoši vrlo neobičan događaj. Vremenski kratkotrajan on je samo prolazno zablijesnuo nad pljevaljskom čaršijom i bez ikakve unutrašnje povezanosti s bilo čime u Sandžaku naprosto iščeznuo, krijesnički nestao na svom širokom hiperboličnom kretanju dalekim evropskim zemljama.

Doista, u tadanju pljevaljsku sredinu nikako nije pristajalo sve ono, što se jednog ranog jesenskog pretpodneva 1932. godine moglo vidjeti pred hotelom »Lovćen«. Čitava rpa najneobičnijih raznolikosti: kožnate kutije, raznim pismenima istetuirani drveni sanduci, omačne planinarske uprtinjače i torbe, reklamnim etiketama snobovski oblijepljeni kovčezi, užetima stegnuti zavežljaji voštanoga platna, pravi pravcati kajak, uredno složen na prenosnim kotačićima i — povrh svega — veliki stativ za filmsko snimanje. A hotelska posluga sladunjavc je raširila usta i lice i važno pričavala taze-senzaciju: eto, dodoše neki Švabe i hoće da filmuju Sandžak i Crnu Goru ...

*

Još negdje u rano proljeće te godine počela je berlinska tvornica filmskih iluzija »Eidophon« stvarati veliku romantičnu priču »Fantom Durmitora« sa slabom, upravo loše nakalamlijenom folklornom kićenošću i lažnom nacionalnom tendencijom. Čitav niz ljubavnih kolizija i peripetija bio se već odavno smirio u kameri, a kad je u velikom studiju berlinske srednjice nadošlo vrijeme ferijalnog odmora, prenio se snimački rad na preostali još prirodni eksterijer. Dakle, rad na terenu. Trebalo je snimiti filmske nadopune na samome Durmitoru, jer je njegovim zvučnim i reklamno prikladnim imenom trebalo blaziranoj kinematografskoj publici servirati prvorazrednu kakvoću takozvanog šlager-filma. Usput s Durmitorom valjalo je snimiti Sandžak i kanjon Tare, kako bi filmski sadržaj bio okrunjen sjajnim fotografskim motivima veleslikovitog dinarskog planinskog spletja. Ta naročita i posljednja snimačka operacija bijaše povjerenja posebno odabranom sekstetu nepoznatih filmskih imena, ali zato čini se najizdržljivijih avanturista »Sandžak-Tara-Durmitor »Eidophon« filmske ekspedicije«, što se tako nenadano stvorila usred Pljevalja.

Dužnost vođe puta preuzeo je Siščanin Bogoslav Tanko, mladi glumac, koga je čežnja za filmsko-atelijerskim blještavilom odvukla iz prastarog panonskog i rodнog mu gradića na Kupi u vrtoglavu uskovitlanost četiri-

miličnog Berlina. Poslove putnog maršala obavljao je vrlo spretno i besprikorno. Pomalo se toliko uživio u svoju posve realističku ulogu, da ju je glumio najprirodnije, te se majstorski cjenjkao s pljevaljskim cici-jama i konačno uspio uz dobre uvjete zakapariti karavanu od šesnaest konja, koja je njegove drugove i čitav prtljac prenijela od Potpeća u Sandžaku do Šavnika u Crnoj Gori. Taj Tanko bio bi broj jedan tog ekspedicione seksteta. Broj dva: Kurt Neubert, glavni operater, zbirna leča, precizni motor i tehnički realizator fotografске misije. Napore i teškoće puta ublažavala mu je njegova žena Elza, u ovom slučaju broj tri. Četvrti po redu bio je Roland Rossi, tehnički pomagač glavnog operatera, koji osim prezimena nije imao ništa zajedničkoga sa zaslужnim starim karlovačkim sabiračem dragocjene florističke zbirke i autorom »Građe za floru južne Hrvatske«.⁶⁾ Brojevi pet i šest: braća Klaus i Arndt Rautenfeld, vedri momci, alpiniste i kajakaši, kojih se težiše ekspedicione zadaće nalazilo u kanjonu Tare i na liticama Durmitora. Povrh toga brojevi 4, 5 i 6 izvukli su negdje iz obiteljskog naftalina ukočeni švapskojunkerski »von« i samodopadnom ga nadmenošću istaknuli na svojim posjetnicama, baš kao da abdicirani kajzer nije tada već podrug dece-nija gimnastički pilio drva u Doornu, ili kao da će taj smiješni pruski anahronizam kome oporome i bistrome Balkancu naročito još imponirati.

Divotni prodror rječice Sutjeske nedaleko Ruda, romantično vijuganje starog puta i odlične strateške ceste preko Čemerna, razrušene usputne stare austrijske karaule, vojničko naselje na Bogiševcu i pitoresknost pljevaljske čaršije, sve je to našlo mjesta na onih pet hiljada metara filmske vrpce, što je još preostalo za snimanje Tare i Durmitora. Za tog »Fantoma Durmitora« utrošili su već prije nekoliko desetaka tisuća metara vrpce snimajući doline Neretve, Rame i Drine, a proradili su im objektivi još na Romaniji i u drugim područjima hercegovačko-bosansko-sandžačkoga krša. U radu su bili veoma marljivi i savjesni. Neobično marljivi i naročito savjesni! U svojoj razgovorljivoj brbljavosti ispripovjedili su, kako su im pri snimanju i za čitavoga boravka u Jugoslaviji bili veoma predusretljivi neki viši oficiri jugoslavenske vojske, koji su im osim svih dozvola, propusnica i preporuka stavili na dispoziciju vodiče i vojnike, a u Mostaru čak i vojničke avione. Ta je činjenica svakako značila nešto neobična, ali — eto ipak je tada bilo baš tako. Bez sumnje je generalni direktor poduzeća »Eidophon« dr. Rudolf Beissel sve to vješto zamislio, a glavni redatelj Hans Neitge odlično režirao.

Poslije ručka slučajno smo se našli zajedno kod stola u restauraciji »Lovćen«, jer sam se tu i ja hranio. Časkali smo uz džezvu kave i rasprćali se o Sandžaku i Crnoj Gori. Mene su nekako zagolicali ponudom, da podem s njima na Durmitor, a taj me je crnogorski planinski dio odavna već privlačio i moje su planinarske težnje godinama već smjerale u njegovo razdrojeno stjenovito područje. Sada je, eto, prilika da ostvarim tu davnašnju želju, ali — direktor mi nije dao dvodnevni dopust (toliko je bilo potrebno za uspon na Durmitor i povratak u Pljevlja), zatim je stanovitu poteškoću predstavljao i moj prijelaz preko Tare, jer je i moj dolazak

⁶⁾ Ljudevit Rossi, botanik, rođ. 1850., umro 1932. u Karlovcu. Po njemu prozvano planinarsko sklonište »Rosijeva koliba«, ispod Pasarićeva kuka u Rožanskim kukovima (Sjeverni Velebit).

u Sandžak bio uvjetovan posebnim razlozima i tako se moja težnja za Durmitorom nije ni tada ostvarila.

Ipak toga dana nisam ostao u Pljevljima. »Trojedni« vođa puta — organizator, ekonom i glumac — Tanko morao je ostati u gradu radi nekih telefonskih razgovora s Beogradom i neugodnog razilaženja sa žandarmerijskim majorom, koji je po starom žandarskom pravilu u svakome čovjeku gledao sumnjivca, tako da ni taj filmski sekstet nije ostao pošteđen od sumnje zagonetnog vrzenja sandžačkim područjem. Tanko je doduše imao nekoliko papira i jasnih žigova na njima, ali žandarmerijska je glava bila uporna i tvrda. To delikatno pitanje valjalo je Tanku raščistiti pomoću telefona i posredovanja iz Beograda, a onda naknadno odjašti s karavanom za svojim drugovima, koji su pošli naprijed kamionom do neposredne blizine Tare, doklegod je vodila cesta. Mene su zamolili da podem automobilom s njima i da im budem tumač, jer se bez Tanka ne mogu sporazumičevati s našim ljudima. I tako smo toga popodneva, znatno prije ići indije, napustili Pljevlja.

Dobar »Chevrolet« zagrgotao je jednoličnu zujavu pjesmu, motor se baš razjogunio i začas smo dostigli obalu Veličnice, lijeve pritoke Čotine. Jurimo krasnim planinskim pejsažima, uznenirujemo plaha krda ovaca, razdražujemo oštре seoske pse, trenutačno se zaustavljamo u seocetu Odžak i doskora započinje lijep serpetinski uspon novom, tada još nedovršenom kamenitom cestom. Motor podrhtava jače, a guste okuke kaleidoskopski otkrivaju prizore ljepši od ljepšega. Šofer uz budnu koncentraciju pažnje stalno izmjenjuje brzine i sigurno nas prenosi s jedne okuke na drugu, a mi zaboravljamo na ponešto tvrda kamionska sjedišta, istegosmo vratove i oči nam se prilijepile uz divlju romantiku erozijom razdrte Potpeći. Kroz teško izranjenu i čestim olujama išibanu crnogoričnu šumu izbjalo je razgoljeno vapnenjačko stijenje, a duboko dolje, još mnogo dublje od najdonje cestovne serpentine, zapjenušio se i bujično valjao planinski potok. Povisoko nad nama kružilo je nekoliko orlova, kojima je vjerojatno huka automobilskog motora raširila krila. Prizori su to, gdje se riječ obično gubi, nestaje, a šutnja govori sve. U rukama mojih suputnika proradile su precizne njemačke leće i asocijativno su se sjetili Romanijske, koju su također prije malo dana zarobili u svojoj kameri.

Još malo i stadosmo.

»Ne možemo dalje — objašnjava šofer. — Ceste ima svega još pedesetak metara, ali zbog izdrtine, što ju je načinila bujica, ne možemo kolima dalje.«

Dakle, na cilju smo. Podno Kraljeve gore, u Crnoborima, okruženi odasvud velebnom nijemom pjesmom prirode, osvježavani najčišćim goranskim uzduhom, razriješeni spona i ukočenosti gradske. Rasplinuo se tu i onaj »von« broja 4, 5 i 6. Tu prestaje cesta, t. j. prestajala je tada, i ovdje život upravo brizga u svom prvoribnom obliku, sačuvanom vjernije i bolje, no bilo kakvom muzealno-konzervatorskom impregnacijom.

Iz nedaleke trošne brvnare ispadne nekoliko seljaka, krasnih tipova naših divnih gorštaka. Promatrahu nas živim zanimanjem i uslužno su pomogli kod istovarivanja velikih zavežljaja, kutija i sanduka. Daleko od svake civilizatorske politure, primitivan i surov, taj čovjek posjeduje posebnu kulturu srca, nadasve je čestit i ljubomorno čuva patrijarhalne

običaje. U njemu vazda plamte osjećaji pravde, poštenja i sveljudske ljubavi. Pa i sada, eto, a da ih nitko nije na to podsjetio ili zamolio, ponudiše strancima boravak i noćenje u svojim skromnim domovima.

»Mi nemamo bogzna šta, ali ovo malo sirotinje rado ćemo dijeliti . . .«

A kad saznadoše, da ekspedicija ima sa sobom velike i kompletne turističke šatore, bi im sve to nekako neobično, čudno, i radoznašu pro-matrali podizanje i nicanje čudnovatog bivaka. Ipak je najmlađemu među njima, kršnom i kao od stijene odvaljenom dvadesetgodišnjem Vukoli Lac-manoviću⁷⁾ sav taj marifetluk sa šatorima bio ponešto nejasan i gledajući očitim nepovjerenjem rastenje šatorskih prenoćišta otrča do kuće i časkom se vrati. U jednoj mu ruci slama, u drugoj sijeno. I vidim: hoće nešto Nijemcima objasniti.

»Čemu i šta to?« — upitah i sam radoznaš.

»Eto, hoću da ih pitam: što žele za noćenje, sijena ili slame, jer će teško biti ljudima ovako nenaviknutima na goloj zemlji« — zabrinuto će Vukola.

Vidjevši pak minutu-dvije kasnije naduvena gumena ležišta pride mi nekako postiđeno, ali opet živahno i povjerljivo te doda u pô glasa:

»Ama šta li sve Šabro ne izmisli!?« — i pljucnu narodski sočno kroza zube.

Takov je, eto, taj naš gorštak: tvrd, sirov, žestok, neizglađen i hrapav, a opet plemenit, čestit, pošten i toliko simpatičan, drag. Da, naš gorštak!

Pola sata kasnije bilo je već sve udešeno za bivakovanje.

Kroz izlomljene krošnje i gromovima spaljeno stabalje počeo se već iz najdonjih provalija provlačiti sutan stvarajući svojom sivkasto-modrušastom koprenom majstorsku suprotnost bakrenčajncm refleksu toplo ozarenog horizonta na zapadu. I bi mi u tom času poteško i žao, što ne mogu ostati barem jednu noć u ovom tihom odmaralištu živaca i onda sjutradan krenuti prema žabljačkom Crnom jezeru i durmitorskim točilima. Ali pravac moga puta trebalo je okrenuti za stoosamdeset stupnjeva i moradoh se vratiti. Pet brojeva filmske ekspedicije prenoćiće u svojim šatorima pod sigurnom zaštitom kršnoga Vukole i sutra zorom, u ovoj čistoj planinskoj ljepoti, kamerom će u ruci pozdraviti zlatnožutu sunčevu pogaću. A onda, kad ih dostigne Tanko, produžiti će karavana i odnijeti ih do nedaleke Tare. I preko nje u carstvo Durmitora. Da, i bi mi u tom času poteško i žao, ali ne zbog društva i njemačkih avanturista, već zbog toga, što u neposrednoj blizini tih ponajdivnijih evropskih prirodnih čuda, ipak ne mogu ni do Tare, ni na Durmitor . . .

Rastali smo se kratko i brzo. Sjedch uz šofera i sada je bilo preda mnom oko dvadesetpet kilometara povratka do Pljevalja. Moje su misli i neispunjene želje lutale kanjonom Tare i hridima Durmitora i kao u omaglici slušao sam i čuo zadovoljno uvjerenanje šofera, da je ovo danas njegov kamion bio uopće prvi auto u Crnoborima.

⁷⁾ Ime nije izmišljeno. Uopće sva imena, što ih spominjem u ovom opisu, originalna su i realna. Nije bilo nikakva razloga bilo kakvom izmišljaju i dodavanju.

Tako se, dakle, poput meteorita pojavila u Sandžaku i nestala preko Tare ta njemačka filmska ekspedicija. O sama Pljevlja nije se pravo ni okrznula. Bila, iščezla i — gotovo.

*

A onda: post festum ...

Nekoliko mjeseci kasnije uspjelo mi je doći u Zagreb. I tu naiđoh opet — na taze — senzaciju. Prikazuje se veliki »Eidophon« tonfilm »Sjene Durmitora«. Ranije projektiranog naslovnog »fantoma« zamijenile su solidnije »sjene«, a ostalo pogledat ču. Baš me interesira. Radoznao sam se progurao na jednu od prvih predstava i — nadošlo mi je da slično onom dobrom i zdravom Vukoli u Crnoborima narodski sočno pljunem kroza zube ...

Dođavola i romantična ljubavna limunada banalnoga sadržaja i svi nedostaci filmskog stvaranja u tom njemačkom primjerku sedme umjetnosti. Ali: gdje li su nestale i u što su iskorisćene one tisuće metara stvarno snimljenoga filma od Neretvina prodora između Prenja i Čvrsnice do Tarine provaliće između džinovskoga Durmitora i gromovima išibane Velike Ljubišnje? Taj mnogo reklamirani Durmitor u »svom« se filmu jedva samo trenutno vidio, u jednom kratkom prizoru, i to samo negdje izdaleka. A Sutjeska, a Čemerno, a Bogiševac, Pljevlja, Potpeći, Crnobori i sve ostalo? Kome i čemu je to trebalo? ...

I tada, uz razočaranu ljutnju i historijsko-činjeničnu konstataciju, da je to bilo prvo filmsko snimanje u Sandžaku, prostrujiло mi lubanjom sjećanje na onu kiselu i mrzovoljnu nepredusretljivost, na onu svojevoljno tvrdoglavu sumnjičavost žandarskog mozga u Pljevljima. I postade mi jasno, da je onaj zakopčani, hladni, kruti i grubi vojnik doista ipak bio u pravu!

*

Rječnik tuđica (uglavnom turcizama) i manje poznatih pojmoveva:
akšam = predvečerje, vrijeme islamske molitve o zalazu sunca
anemično = slabokrvno

ašikli pendžer = prozor za ljubavni razgovor

čatma = pletara, kuća od pletera omazana glinom (blatom)

ćepanak = trgovačka ili zanatska prostorija (lokal) s vratima, što se otvaraju prema gore i dolje; na donjim se vratnicama izlaže roba, a na njima se najčešće i sjedi

ćeramida(n) = žlebovit crijepljebast

ćerpiče = opeka (od gline, blata) sušena na suncu

dizma = drvenjara, drvena kuća

džezva = bakreni vrčić za kavu

đerđef = drveni okvir za vezenje

eglenisati = razgovarati

feredža = dio muslimanske ženske odjeće; zapravo svojevrsni plašt

što zastire leđa, glavu i lice sa strane; vrlo često tako nazivaju neupućeni tkaninu što je muslimanke stavljaju preko lica, ali to nije točno

harem = opći pojam: prostor za više žena; ženski prostor u kući
iċindija (ikindija) = popodnevna molitva muslimaņa, otprilike dva sata prije zalaska sunca

jacija = posljednja molitva muslimana uveče, dva sata nakon zalaza sunca

jašmak = dio muslimanske ženske odjeće, povezača za glavu

jazija = naličje

kasaba = trgovište, gradić; zapravo »ni selo ni grad«

kuisati = moliti (učiti) s munare

mikron = tisućinka milimetra

mujezin = onaj koji moli (uči, poziva na molitvu) na munari

munara (isto što i minaret) = toranj džamije

musafirhana = svratište

mušebak = rešetka (drvena) na prozoru

nanule = drvena obuća (natikače)

peča = providna tkanina kojom muslimanke sakrivaju lice

poligamija = mnogo(više)ženstvo

saba(h) = zora

sevdah = ljubav

šedrvan = česma (tekuća voda) kraj džamije

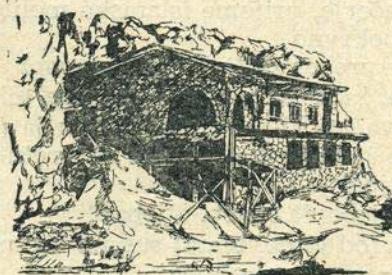
šenlučiti = zabavlјati, veseliti se (bučno)

šerefe = balkončić na munari (ili minaretu)

taze = svježe

trigroidna tvar = tvar, što je sadržavaju živčane stanice ili ćelijice (neuroni); ta se tvar dnevnim radom i naporom troši, a u snu se nadoknuđuje; zato i jeste san neophodno potreban

tura = lice

O našim člancima

Prateći naš časopis možemo vrlo često naići na prilično monotone i sasvim već uobičajene opise uspona i planinarskih tura. Osjeća se kao da su sve teme iz života i rada planinara i alpinista već gotovo iscrpljene, naše planine toliko istražene i poznate, da nam ni one raznolikosti u individualnom doživljavanju planine ne mogu pružiti nešto novo i za nas neotkriveno. Zato najviše nailazimo na sasvim objektivirane opise nekog kraja u kojima se ne osjeća prisutnost samog pisca-planinara i njegovog saživljavanja s prirodom. On je samo nepristran promatrač, koji tek mehanički bilježi sve događaje oko sebe.

Svakako, mora se priznati da je doživljaj u planini vrlo intimna stvar čovjeka, koju on ne mora dijeliti s drugim, ali ako se prihvatimo pera s iskrenom željom da dademo čitaocu-planinaru sliku nekog predjela ili planine s cjelokupnim njihovim životom (jer priroda i nije za nas mrtva stvar) onda i nehotice, sasvim podsvjesno prestajemo biti objektivni promatrači i sam članak postaje odraz našeg »ja«. Sigurno da to mnogi znaju i osjećaju, ali iz neke unutarnje bojazni da ne zađu u takve intimnosti koje bi prešle uobičajene okvire planinarskih članaka, drže se već ustaljenih opisa često tehničke naravi. To se naročito osjeća u alpinističkim člancima, koji pored svog malog broja najviše gube na vrijednosti zbog svoje čiste stručnosti.

Takav je primjerice i članak V. Šanteka »Čopov steber u Triglavskoj stijeni«, tiskan u trobroju ožujak-svibanj našeg lista. Iako je to po mom mišljenju jedan od najboljih opisa penjačkog uspona napisanih u posljednje vrijeme kod nas, bilo bi potrebno da u tom članku, koji čitaju ne samo alpinisti već i ostali planinari, osim same stijene nalazimo i čovjeka koji je svijesno ušao u teškoće u borbi s prirodom sa sasvim određenim ciljem. Baš taj cilj je nepoznanica za mnoge i mnoge planinare koji ne mogu otkriti pravu svrhu alpinizma.

Zato i jest vrlo mali broj onih koji su skrenuli s utrtih i označenih staza u divlje i okonite stijene probijajući svoje vlastite puteve.

Ako potražimo uzroke relativno malom broju alpinista, onda ćemo vidjeti da su zahtjevi koji se nameću alpinisti-penjaču, kao vrhunskom planinaru, daleko veći i sasvim druge prirode od onih kojima se podvrgavaju ostali sportovi. Mislim da ne griešim ako u neku ruku svrstavam alpinizam u red sportova, iako se on po svojoj svrhi i ciljevima razlikuje od njih. Sportskih karakteristika u alpinizmu nesumnjivo ima — premda to neki negiraju, ali unatoč tome što i tu postoji prvenstvo jednih pred drugima, nije mjerilo tog prvenstva vrijeme, visina stijene ili bilo kakav uvjet, koji bi se nametao alpinisti kao neka sportska propozicija. Veliki uspjesi alpinista posljednjih godina u osvajanju najviših planina svijeta vrlo su privlačni i interesantni za šиру javnost, kao i kod nas uspjesi naših alpinista u Julijskim Alpama i inozemstvu, no to su samo rezultati dugog i teškog puta u razvoju, kako alpinizma općenito, tako i svakog pojedinca. Sigurno će se većini činiti da je teškoća samo tehničke naravi, što se može

i shvatiti ako uzmemo u obzir da je razvoj tehničkih pomagala doveo alpinizam do takvog stadija, gdje osvajanje krajnje teških stijena graniči s akrobatikom.

Zato nam svrha u propagiranju alpinizma mora ležati u otkrivanju onih njegovih karakteristika, koje ga odvajaju od sporta i čine dijelom općeg kulturnog pokreta-planinarstva. Svi sportski elementi alpinizma postaju sasvim bezvrijedni, ako odbacimo ono moralno opravdanje za sve opasnosti koje prate alpinistu. Iako nam je tehnika omogućila svladavanje izvanredno teških stijena o kojima naši preteče u t. zv. klasičnom razdoblju alpinizma nisu ni sanjali, etički motivi koji su nas nagnali u planine ostali su sasvim isti — ili bi barem morali ostati isti — kao i kod prvih alpinista, koji su nam pred više od jednog stoljeća otvorili putove u te, do tada nepoznate ljepote prirode.

Teško je taj unutarnji poriv definirati u nekoliko riječi, ali kao glavna komponenta pokazuje se vjekovna čovjekova želja za upoznavanjem i svladavanjem prirode i njenih zakona, a kroz to nastojanje za afirmacijom vlastite ličnosti. Priroda je oduvijek svojom stihijskom snagom oduševljavala i nadahnjivala čovjekovu maštu, a svojom skladnom ljepotom, koja je vječni primjer jednostavnosti, osvajala njegovo srce. Vjekovni društveni zakoni nametali su čovjeku neka ograničenja, kojima su sputavali njegove nagone za djelovanjem, zato nas je želja za naravnošću i uživanjem u netaknutoj i sirovoj ljepoti, nagnala i u najdivlje gorske predjele. Ako ovdje pogledamo svijet i ljude oko sebe, vidimo ogromne razlike. Mnoge, za koje držimo u našem gradskom životu da ih savršeno poznajemo, tek vani vidimo u njihovu pravom obliku i značaju. Onda kad nestane konvencionalnosti i naoko zadovoljnih lica, čiji se možda prijateljski izražaj pokazuje takvim uslijed obilja i udobnosti života; onda kad međusobno dijelimo sve što imamo i sve nedaće — tek onda upoznamo pravog čovjeka.

Vjerojatno ima mnogo ljudi koji su se oduševili ljepotom planina ili bili privučeni kakvim blistavim uspjehom kojeg alpinističkog pothvata, ali uvidjevši koliko samoprijevara i savladavanja sebe traži od njih trajno djelovanje u planinama, ubrzo su odustali. Fizički napor jednog trkača na duge pruge je često puta mnogo veći od jednog penjača, no trkač može lako svakog časa odustati, dok kod alpinista toga nema. Zar su osvajači stijene Eigera mogli, u času kada su ih obasipavale sježne lavine, reći: Ne ćemo dalje! — onda kad im je povratak već bio nemoguć? Tu je pored fizičke kondicije, kao sekundarne stvari, bila glavna volja koja je nadjačala tijelo. Stvaranje takve volje i nepokolebljivog duha je dugotrajno i teško. Ali što nam je put do našeg konačnog cilja teži i traži veće napore, to nam je postignuti uspjeh miliji. Takva je narav čovjeka. No odluka da se uputimo tom stazom, nije tako laka, jer je linija manjeg otpora u životu također svojstvena čovjeku kao neki prirodni paradoks.

Precjenjivanje svojih mogućnosti, ili pak neke bolesne ambicije za sportskim iživljavanjem i pseudo-popularnošću znale su često potamniti stranice u povijesti alpinizma. Tema o želji za slavom već je raspredana na mnogim stranicama planinarske literature, ali je nažalost ostala još uvjek aktuelna, možda ne toliko kod nas koliko u inozemstvu.

A čemu je ta slava i heroizam? Zar na primjer jedan upravljač autobusa za vrijeme vožnje brdskim serpentinama ne mora biti do maksimuma koncentriran i svijestan svoje moralne odgovornosti za dvadesetak ljudskih života, koji ovise i o njegovoj vrlo maloj nepažnji?

To je samo jedan primjer, a ima na tisuće ovakvih neznanih i skromnih ljudi, čiji je heroizam gotovo i nezapažen, jer se ne očituje kao kod alpiniste, dugim novinskim stupcima. Rezultat lakounog shvaćanja u alpinizmu obično ima samo jedan završetak i to vrlo tragičan.

Zato se neupućeni čitalac može i s pravom zapitati: pa čemu sve to, ako je vezano uz toliku opasnost? Koja je tome svrha? O tome se nevoljko piše. Ako već i nađemo na koji članak o tome, onda je to obično tehnički opis s nužnim podacima o usponu, više ili manje razvucen, kao što je i naprijed spomenuti članak. U tom je članku opis smjera dan sažeto na kraju, a po svojoj jasnoći je za penjača i apsolutno dovoljan, pa bi svaki čitalac i s pravom očekivao da će pisac prvih jedanaest stranica ispuniti onim, što se u njemu zbivalo i stvaralo tokom cijelog uspona, jer svrha i opravdanje takvog pothvata leži jedino u njemu samome.

Tako pisati nije lako, niti ima svatko mogućnost skladnog iznošenja svojih osjećaja, ali iskrenost, dobra volja i želja za propagiranjem alpinizma može stvoriti više od samog prirođenog dara za pisanje. Konačni rezultati i uspjesi su svakako privlačni i mnogo se piše o njima, ali im obično nedostaje sve ono što im daje smisao. Naravno, nemoguće je sasvim izbjegći neki žurnalistički način pisanja, ali iznošenje vlastitih utisaka u mnogome bi upotpunilo onu suhu okosnicu, koja se, pod različitim naslovima, često ponavlja. Osvajanje stijena i vrhova nije samo sebi svrhom, već svrha leži u nama, a tehnički je opis samo nit na koju vežemo naše vlastito proživljavanje uspona.

Nema sumnje da je spomenuti članak dobro došao, jer bi alpinisti zaista kao nosioci planinarske ideje morali i u našoj literaturi zauzeti svoje mjesto. Bilo bi pogrešno ovaj osvrt smatrati nekom oštrom kritikom, već mu je svrha upozoriti na neke bitne stvari, koje bi osvježile naše opise i dale im onu unutarnju dinamiku, kojom bi zainteresirali sve prijatelje planina. Opisi u obliku putopisa, kakvi su najčešći u našem listu, interesantni su obično za neke nove i većini nepoznate krajeve. Sjetimo se samo koliko smo već puta čitali o Julijskim i Kamniškim Alpama, našem Velebitu i Gorskem Kotaru, da već gotovo i ne bi imali što pisati, ako bi se držali onog stereotipnog kalupa: odlazak, uspon, pogled s vrha, silaz itd. Geografski izgled planine i smjer puta se ne mijenja, ali nam se ona svaki put čini drugačijom u razno godišnje doba ili doba dana. No, izgled prirode je i subjektivna stvar i ovisi o našim raspoloženjima. Cilj bi nam, kod opisivanja naših planinarskih, a pogotovo alpinističkih tura, morao biti u iskrenom davanju vlastitih utisaka i proživljavanja ljepote planina, čime bi naše stranice dobile mnogo na toplini i srdačnosti, za koju zna i koju poznaće samo planinarska duša.

Utisci s puta po planinama Makedonije

Već nas je odavna vukla želja da upoznamo najjužniji dio naše domovine, krajeve kojima dominiraju impozantne makedonske planine, Šar-planina, Korab i Pelister. Konačno nam se prošlog ljeta pružila prilika da svoju želju ostvarimo 14-dnevnim putovanjem i planinarenjem.

Nakon gotovo 24-satne vožnje željeznicom, stigosmo prilično izmoreni od žege i neprospavane noći u Skoplje. Na željezničkoj stanici dočekaše nas znaci, da nas otprate do autobusa za Tetovo, kamo smo stigli oko 5 sati poslije podne, i smjestili se u hotelu »Makedonija«.

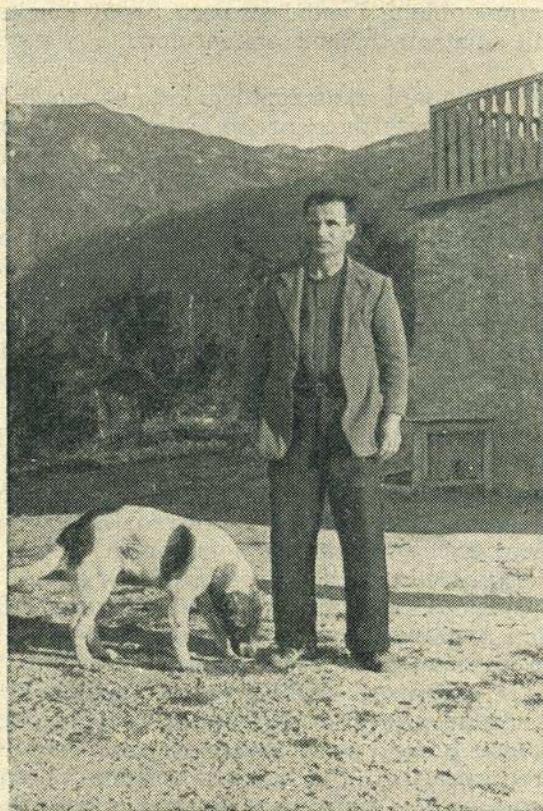
U planinarskom društvu saznali smo da moramo prijeći 20 km ceste do mjesta, gdje počinje uspon za Ljuboten. Doduše voze i kamioni s drvom do Starog Sela ili Vratnice ali za vožnju treba dozvola milicije. Budući da nismo mogli pronaći načelnika milicije, bili smo prisiljeni uzeti jedan osobni auto, koji nas je, uz prilično pristojnu cijenu i preporuku druga iz planinarskog društva, prebacio do Vratnice sutradan ujutro. Isti nam je drug iz planinarskog društva dao vrlo spremno sve informacije kojima je raspolagao te nam je posudio jedini primjerak specijalne karte Šar-planine i okolice.

Od Vratnice smo pošli pješice još koji kilometar do mosta, gdje put skreće uljevo prema Ljubotenu. U dolini je vladala velika sparina i nebo se naoblaci. Kupali smo se u znoju pod teškim naprtnjačama penjući se nekoliko stotina metara. Bivalo je međutim sve hladnije, a nedaleko kuće pod Ljubotenom udario je iznenada sjevernjak, tako da smo na sebe navukli sve što smo imali. Put vodi laganim usponom kroz grmlje i šumu do pred strmu čistinu, na kojoj je sagrađena kuća na 1.500 m visine. Kako su se načas razišle magle oko Ljubotena, ugledali smo ga kako se ponosito diže s desne strane pokrit zelenom travom i strmim sipinama. Iz promatranja nas je trgao oštar lavež ovčarskog psa, koji nam je došao ususret a malo zatim pojavio se i opskrbnik, koji nam je zaželio dobrodošlicu. Slabo smo se isprva sporazumijevali, ali njegova gostoljubivost učinila nam je boravak u kući vrlo ugodnim. Bilo je mnogo mješta, jer je kuća bila gotovo prazna.

Naveče su se vrhunci opet zavili u maglu, a pala je i kiša. Napivši se ukusnog šarplaninskog čaja, od biljke koja raste uz samu kuću, legli smo uskoro prevrćući u mislima planove koje nam je remetilo nenadano loše vrijeme.

Sutradan je međutim osvanuo prilično lijep dan, pa smo se uputili na Ljuboten. Puhaoo je jak vjetar, tako da smo već u kući navukli pulovere i vjetrovke. Uspon počinje odmah od kuće vijugavom stazicom koja se slabo nazire a postoji i stara izbljedjela markacija, koja preko travnatih pobočja, glavica i manjih sipina vodi na glavni greben, čiji je zadnji dio kamenit, dok je sam vrh travnat. Jedva što smo stigli na vrh, ugledasmo dva pastira Šiptara, s kojima smo razgovarali nekoliko časaka. Imali su gumom opšivenu obuću a preko ramena neki plašt, koji im služi i kao pokrivač i kao odjeća u slučaju studeni i kiše. U planini provode mjesec i mjeseci uz svoje krdo ovaca i vjerne pse, branioce od vukova i

medvjeda. Često danima ne progovore s ljudskim bićem, te kao da su naučili jezik ovaca i pasa, razgovaraju s njima, dozivaju ih, vabe i pričaju im. Susret s ovčarskim psom u planini može biti i vrlo neugodan, pogotovo ako u blizini nema pastira. Poučili su nas da treba zviždati i zvati, te da se tako psi umire. Interesantno je promatrati ovce kad podveče silaze s pašnjaka u »bačila«, kao rijeka što se slijeva u dolinu i koju ništa ne

Opskrbnik kuće pod Ljubotenom

Foto: Dr. M. Plotnikov

može zaustaviti. To silaženje prati zaglušna zvonjava zvonaca, koja prednjacima vise o vratu. Upravo ispod planinarske kuće pod Ljubotenom nalaze se bačila, te smo imali prilike da okušamo gusto ovče mlijeko i šarplaninski sir.

Sutradan smo odlučili poći do oblog vrha s lijeve strane, zvanog Livedice. Promatrajući kartu, a i samo brdo sa kuće, činilo nam se blizu, ali smo ipak do njega gazili puna 4 sata. Put vodi preko ljubotenskih sipina, do kojih smo se morali dosta uspinjati, jer smo izabrali prenisku stazicu, od onih bezbrojnih, kojima se kreću ovce i pastiri. Staza izbija na sedlo između Ljubotena i Kule, a zatim skreće ulijevo ispod grebena i vuče se u nedogled. Na nekom sedlašcu sasvim nestaje, tako da smo pošli bespućem

preko travnjaka, a to veoma umara noge, jer se na visokim žbunjevima trave svaki čas iskrene noge. Izbili smo konačno na greben, koji je mjestimično stjenovit a u jednoj strmoj udubini izdubio je ledenjak oveće jezero prekrasne zelene boje sa svijetlim rubovima, »Livadičko jezero«. Oko jezera pasle su ovce, a pas čuvar pozdravio nas je srditim lavežom ugledavši nas na rubu neke stijene. Uskoro smo se uspeli i na Livadice i odlučili uživati u vidiku i protegnuti ispresavijene noge, kadli se naglo počeše skupljati tamni oblaci. Pastiri su nam usput ionako prorekli kišu, a budući da smo ih smatrali dobrim meteoroložima, spremismo se na povratak.

Toga dana doživjeli smo i dvije zgodice, koje su mogle biti i neugodne. Kad smo prolazili uskim puteljkom preko ljubotenske sipine, učinilo nam se u jednom času da se odvalilo kamenje, koje smo s »rešpektom« promatrali kako mjestimično visi iznad naših glava. Instinktivno smo se zgruili i pogledali uvis, kadli su između kamenja isprhnule neke oveće ptice i taj šum bio je istovjetan rušenju kamenja. Jedva što smo izašli na travnjak i sjeli da nešto založimo, odjednom se na nekih 10 m ispred nas pomoli smeda dlakava glava, a za čas druga nešto podalje. Trenutak smo bili u dvoumici s kim imademo posla, s vucima ili psima. Na sreću smo začuli zvezket zvonca, te smo se uskoro uvjerili da su to izviđači stada, koji isvituju teren, da li je čist od nepoželjnih gostiju. Srdačno smo se nasmijali prepričavajući putem te trenutne neugodnosti.

Pomišljali smo na mogućnost prijelaza s kuće pod Ljubotenom na Popovu Šapku, što bi mogli prijeći za dva do tri dana. Voda nije problem, jer Šara obiluje mnogim izvorima dobre pitke vode. Jedino noćenje i prehrana zadavali su nam brige, budući da nismo imali ni šatora ni dosta hrane, a planinarske kuće bile su tek u izgradnji, jedna na Piribregu a druga na Crnom vrhu. Osim toga nisu nam preporučivali da u dvoje podemo tim putem. Odlučili smo se za silaz u Tetovo sutradan rano ujutro tako da još isti dan stignemo na Šapku. Jedini problem bilo je onih 20 km ceste, te nismo bili sigurni ne čemo li morati pješačiti. Za svaki slučaj sačekali smo kamione u Vratnici, ne bi li nas poslužila sreća. Prolazilo ih je mnogo, ali nas niti jedan nije htio primiti bez dozvole. Jedva smo jednog namolili da nas poveze komad puta. Sunce je peklo nemilice a stopala su nam tonula u užarenu prašinu. Vukli smo se cestom dok nam nije dodijala vrućina, a zatim smo sjeli u sjenu da sačekamo slijedeći kamion. Nakon dugog čekanja oblak prašine najavio nam je već izdaleka da dolazi. Šofer nas je spremno povezao do nedaleko slijedeće milicijske postaje savjetujući nam da tamo zatražimo dozvolu za daljnji prijevoz.

Ljubezni milicioner, vidjevši nas prašnjave i iscrpljene od podnevne žege, sam je zaustavio prvi kamion i zamolio vozača da nas primi. Jedva što se uspesmo na kamion, on pojuri kao da ga vrazi gone put Tetova. Bila je to šaljiva vožnja, jer smo poskakivali poput lopti zajedno s našom prtljagom po rasipanom cementu, tako da smo na cilj stigli bijeli poput mlinara. Potpuno se nismo ni mogli očistiti te onako podosmo na ručak u našu »Makedoniju«. Prijalo nam je jedno ledeno pivo i odlična crna kava.

Ugovorili smo s čovjekom da nam odnese s konjićem prtljagu na Šapku, kako je tamo običaj, a uskoro nam je bilo draga da smo tako učinili. Mala družba krenula je tetovskom periferijom gdje se nalazi i ljekovito kupalište, prema Šapki. Staza je prilično strma i vodi najprije kroz šumicu,

a onda preko gole zemlje bez ijednog drveta, tako da nam je sunce palilo mozak. Bili smo sretni što nemamo naprtnjače. Odanle nam se prvi put pružio lijep vidik na tetovsku kotlinu ili Polog, čijom se sredinom proteže bijela nit ceste, koja spaja Tetovo s Gostivarom. Divili smo se svježem zelenilu polja i usjeva u ovo godišnje doba, kad kiše u tim predjelima gotovo i nema. Makedonci su pravi majstori u umjetnom natapanju. Na taj način dobivaju redovito dovoljno vlage ne samo na položitim terenima, već i na strmim obroncima. Stotine umjetnih potoka i potočića slijeva se u dolinu određenim putovima, koje prigodice mijenja za to zaduženi »skretničar« spretnim pomicanjem brana. Kako smo se uspinjali, bilo je potočića i kanalića sve manje, dok nije ostao jedini pratilac široki gorski potok koji izvire negdje ispod Šapke. Taj nas je konačno i doveo do cilja, na Popovu Šapku. Već kod posljednjeg zavoja ugledali smo dvije dvo-spratne kuće, armijski i civilni dom.

Dom je na nas proizveo prilično hladan utisak svojom veličinom, te više liči na hotel nego na planinarsku kuću. Nije bilo našeg gostoljubivog opskrbnika sa Ljubotena da nas dočeka. Gostiju je bilo malo i to najviše porodica na godišnjem odmoru te »štumung« nimalo nije bio planinarski. Također je te večeri izostalo i električno svijetlo, te smo povećerali uz svjetlo svijeće i uskoro pošli na počinak. Sutrašnji smo dan htjeli provesti u odmoru, pranju i čišćenju, ali pošto su neki znakovi predskazivali pogoršanje vremena, odlučili smo se, iako nešto pokasno, da podemo na Turčin* (2702). Put vodi uz isušeno korito potoka do širokog puta kojim smo se uspinjali 2 do 3 kilometra. Nešto prije pastirskih stanova počinje zimska markacija, ali puta nema te se ide većinom preko travnjaka. Prelazeći traverzom Karabunar s istočne i južne strane izbjija se pred sam vrh Turčina, gdje počinje markacija na kamenu i vodi na sam travnatni vrh. Iako se sa svih strana gomilahu oblaci, vidik bijaše vanredan na sve strane. Na zapadu se uzdizahu impozantni Korab, Koritnik i Paštrik, a prema istoku čitav niz šarplaninskih vrhunaca. Nasitivši se lijepog razgleda, oprostili smo se sa Šar-planinom koju sutradan definitivno ostavljamo.

U 6^h ujutro bili smo već u Tetovu, jer smo računali da će autobus za Ohrid biti pun. Ugodno nas je iznenadilo da je mjesto bilo dovoljno, možda i stoga što smo ulazili u pogranično područje za koje treba dozvola. Prva stanica, Gostivar, vrlo je nalik na Tetovo. Pola sata stajanja iskoristili smo da se najedemo ukusnih gostivarskih čevapčića. Stalno smo pogledavali prema Šar-planini, koju su međutim sasvim zaokupili oblaci, kad smo krenuli put Mavrova strmim serpentinama i ostavili Polog. Pred nama je vrlo zanimljivo putovanje te s interesom promatramo kraj kojim prolazimo. Svuda se vide radovi oko izgradnje hidrocentrale, a kad silazimo u Mavrove Hanove, pogled nam zaokuplja široka udolina koja će uskoro biti dno umjetnog jezera. Radovi su u punom jeku, a omladinske brigade prekrile su kao mravi pojedina radilišta. S veseljem su dočekali autobus, koji im donosi poštu. Novom cestom, jer će stara potonuti u jezeru, ulazimo uskora u kanjon Radike. Cesta prolazi rubom rječice, a mjestimično se strme klisure toliko sužuju, da u autobusu postaje tamno. Na širim mjestima siže pogled do stjenovitog Koraba. Vožnja pruža svakog

* Odlukom Izvršnog vijeća Makedonije, a na prijedlog Planinarskog Saveza Makedonije najviši vrh Šar planine Turčin prozvan je Titovim vrhom (op. ur.).

časa nove vidike. Kod mjesta Trnovice zaustavlja se autobus kod milicij-ske stanice. Ulazimo u pograničnu zonu gdje pregledavaju dozvole.

Iza Trnovice kanjon se naglo širi i nekoliko se sela stislo visoko u klijurama. Negdje se iz zelenila s lijeve strane jedva i razabire poznati, stari manastir Sv. Ivan Bigorski. Oko podneva stižemo u Lazarpolje. Nigdje ni traga kakvom selu a uz cestu stoji jedina kuća — gostonica. To je postaja za ručanje, te svi izlazimo osim jedne muslimanke, koja ostaje s djetetom u naručju u užarenom autobusu. Nakon pola sata krećemo prema Debru. U autobusu se osjeća miris sumpora te nas upozoravaju da ćemo uskoro s desne strane ugledati sumporno lječilište. Već izdaleka bliješte sumporni slapovi, koji se poput siga žutog leda slijevaju u Radiku. Oko 14^h ulazimo u Debar. Autobus se puni i uskoro krećemo prema Strugi na Ohridskom jezeru, ostavljajući usput putnike uz rub ceste, gdje strmi puteljci vode uzbrdo u pojedina sela. Nedaleko Debra utječe Radika u Crni Drim, koji ubrzo odlazi preko granice. Svaki čas se penjemo visoko nad Drim ili se spuštamo tik uz rijeku. Kraj je vrlo slikovit, riječna dolina uokvirena stjenovitim brdima svih mogućih oblika.

Negdje za nama u brdima sijevaju munje i pada kiša, a pred nama se bjelasa Ohridsko jezero omeđeno s desne strane Jablanicom. Uskoro ugledamo i izvor Crnog Drima iz jezera. Sve sam šaš unaokolo, a kose ga stavnici ondašnjih sela za stoku. Struga leži na obali jezera. Gotovo svi putnici izlaze ovdje, pa autobus tako reći prazan stiže u Ohrid nakon osamsatne vožnje. Budući da su svi hoteli u mjestu puni, dobivamo prenoćište u »Gorici«, 3 km od Ohrida, s kojom ga veže stalna autobusna veza. I prebrzo su protekla ta tri dana na Ohridskom jezeru, provedena u kupanju, odmoru i razgledavanju grada. Makedonska »Opatija« lijepo se razvija, te je ponos Makedonaca. Stari Ohrid sagrađen je na brdu a noviji se pruža uz jezero od kojeg ga dijeli obala puna cvijeća i navečer osvijetljena lukovima sijalica. Stari dio grada pun je zbitih kućica i historijskih spomenika, a naročito starih crkava. U nekim od njih izvode se i ponovni radovi. Imali smo prilike da razgledamo unutrašnjost crkve Sv. Sofije uz tumačenje nekog studenta povijesti umjetnosti. Upravo se ovdje izvode radovi na čišćenju fresaka bizantinskih majstora, koje su u doba Turaka bile premazane krećom. Naročito nam se svidio smještaj crkve »Kaneo« na samoj hridini uz jezero, posve slično moru bojom vode, valovima, obalom i žalom. Po njemu saobraćaju motorni brodići do pojedinih hotela uz obalu. Vrlo nam je prijalo kupanje u toj kristalno-bistroj vodi, ugodne temperature, gdje golicaju jata ribica, koje se za čas sjate oko svakog kupača. Promatrali smo ribare kako satima zatežu mrežu konopima na obali i u čamcima s dnom poput korita.

Puni novih dojmova krećemo autobusom iz Ohrida 3. kolovoza put Bitolja. Cesta se diže najprije obroncima Galičice planine koja dijeli Ohridsko od Prespanskog jezera. Spuštamo se u Resan kraj Prespanskog jezera, no samo jezero vidi se tek kad se autobus uzdigne do prijevoja, gdje počinje spust za Bitolj. Raspitujemo se za put na Pelister, ali nam nitko ne može dati točne upute. Konačno se dogovorimo sa šoferom da nas iskrca kraj mosta 3 km od Bitolja. Nađosmo se ubrzo na cesti za selo Magarevo u silnoj žezi usred podne, a cilj bijaše još vrlo daleko. Pođemo lagano, skrećući svaki čas ukraj ceste, da se rashladimo u sjeni drveća, s nadom da će naići kakvo vozilo. Uskoro začujemo lupu motora no ona

se začas izgubi, jer se, kako saznajemo, desio kvar. Napuštamo svaku nadu u mogućnost prijevoza kadli se iza nas pojave sanitetska kola i zaustave, te nas šofer pozove da se povezemo do sanatorija. Nitko sretniji od nas. Utrpamo se u odio za bolesnike te nas ni oštar miris raskužnih sredstava nije mogao ozlovoljiti. Kroz uske otvore na prozorima naziremo vrtoglave uske serpentine, kojima se strelimice uzdižu kola pod spretnom rukom vozača. Začas se nađemo na 1200 m, usred baraka gdje borave daci na liječenju i odmoru. Veoma se začudiše kad iz kola izađoše dva nepoznata planinara. Međutim je stalo grmjeti i kišiti. Odlučimo sačekati nadajući se

Šar-planina — Sa puta na Titov vrh

Foto: Dr. M. Pločnikov

pljusku, ali se uskoro vrijeme popravilo, te krećemo prema prvoj planinarskoj kući »Stiv Naumova« nekih 100 m iznad sanatorija. Tu dobivamo od opskrbnika prve upute o usponu na Pelister. Očito mu je dragو što dolazimo čak iz Zagreba na makedonska brda. Odlučimo noćiti na drugoj planinarskoj kući »Na Kopanki«. Podvečer dolaze s Pelistera trojica muškaraca, čini se pogranična straža, koji nam daju daljnje upute o smjeru uspona. Pričaju da gore ima i medvjeda.

Sutradan rano ujutro krećemo najprije kroz šumu, donekle s neugodnim osjećajem, predstavljajući si, pod utiskom sinoćnjih priča, da ćemo negdje, iza kakve stijene, ugledati medvjeda. Konačno izbijemo na greben, gdje je šuma rjeđa i uskoro prelazi u travnjak posut blokovima kamenja, koji su se na jednom mjestu ispriječili kao čitavo brdo. Treba pronaći pravac uspona, jer ćemo se inače zaplesti kao u Minotaurovom labirintu. Veremo se da pronađemo ma i tračak stare markacije i svaki čas nas prevari koji lišaj crvenkaste boje. Držimo se više samog grebena i polako napredujemo. Na jednom mjestu skreće markacija udesno pod greben, no jer ne znamo kuda vodi, udaramo ravno na prvi vrh. Usput

nailazimo na šančeve iz prvog svjetskog rata. Od prvog vrha vodi jedva vidljiva markacija na prijevoj između prvog i drugog vrha, a zatim ispod grebena na glavni vrh. Taj posljednji dio puta šećemo stazom, koju su makedonski planinari označili tako što su rupe između blokova zatrpani sitnjim kamenjem. Na vrh stižemo u dobrom raspoloženju, upisujemo se u knjigu, uživajući u pogledu koji se pruža pred nama. Nigdje ni žive duše.

Silazimo na drugu stranu Pelistera najprije grebenom s kojeg je prekrasan pogled na Prespansko jezero. Uskoro nema više kamenih blokova, već sami travnjaci, gdje susrećemo prvog živog stvora toga dana, pastira, čijem psu valjda nismo bili simpatični, jer je na nas neprestano navaljavao. Nedaleko malog jezera nailazimo na česmu divne pitke vode. Zatim se lagano uspinjemo uz malo jezero prema nekom sedlu a onda put skreće ulijevo do iznad Golemog jezera. Zanimljivo je da se u tim planinama sve čini vrlo blizu, a hodaš satima dok stigneš do cilja. Veselimo se unaprijed lijepom vidiku koji će nam se pružiti iznad Velikog jezera. I nismo se razočarali. Na dnu strmih stijena leži bistro zeleno gorsko jezero i naziре mu svaki kamen na dnu. Tu su i tri sandoline, ali ih nitko ne rabi. Tamo gdje se obala blaže uzdiže gradila se planinarska kuća, ali ju je nevrijeme nažalost razrušilo prije no što je bila gotova. Rashlađujemo se u jezeru, koliko to dopušta temperatura vode i uživamo ležeći na ugrijanom kamenju tik uz vodu. Nedaleko nas vrzu se ovce vrlo spretno po strminama, ruši se kamenje ali ovce stoje sigurno na svoje četiri noge. Osvježeni i odmoreni krećemo preko neke livade u dolinu, prema Nižepolu, i putem susrećemo zadnji put planinske pastire. Kako smo se spuštali, bivalo je sve toplijе, iako je već sunce zašlo za najviše vrhunce Pelistera. Nadali smo se u slijedećem selu, Dihovu, uhvatiti autobus za Bitolj, no stigli smo prekasno. Već se počelo i mračiti te nam pokazaše neki prečac kojim ćemo najbrže stići do Bitolja. Vodio je uz potok koji nam je označio smjer, jer je bilo prilično tamno te se staza slabo razabirala. No uskoro nam je pomogao mjesec svojom rasvjetom. Budući da se put sve više gubio, odlučili smo izbiti na cestu, koja se u daljinu bjelasala. S ugodnim i neugodnim osjećajima našli smo se na cesti za Magarevo, no barem smo znali gdje smo. Izdaleka je dolazio sve bliže topot konjskih kopita i drndanje kola, te kad smo ih zaustavili saznali smo da se u njima vozi nabavljač doma na Pelisteru, koji nam je spremno ustupio slobodna mjesta u kočiji. Kola su bila puna lonaca i poklopaca. Ljubezni čovjek našao nam je sobu naravno opet u »Makedoniji«. Nažalost nismo mogli usnuti od buke u restoranu i silne vrućine.

Ustali smo rano, i suviše rano, kako smo to uskoro saznali na stanici, jer vlak, koji nas je trebao povesti u Skoplje oko 6^h ujutro, nije više saobraćao. Slijedeći je vozio tek oko 14^h. Nije nam preostalo drugo nego da sjednemo pred neku kavanu ili da razgledamo Bitolj. Izmjenjivali smo se kod tog »posla«. Bitolj daje utisak lijepo uređenog gradića, s prostranim trgom, urednom tržnicom, ukusnim izložima, prostranim šetalištem i modernim kazalištem. Hodajući po mjestu susreli smo jednog od one trojice, što su se one večeri spustili s Pelistera na dom »Kopanke«. Bilo mu je vrlo draga što smo se uspeli na njihov Pelister i što smo s njega ponijeli najljepše utiske. Dočekali smo i ta 2^h poslije podne. Voz nas je poveo kroz ravnicu Pelagonije. Nigdje ni mrve zelenila, sve sagorjelo od vrućine i suše. Oko Prilepa smo ugledali brda interesantnih oblika, sastavljena od

gromada mrkog prakamenja. Bilo je tu piramida, kula, zubaca, gljiva, kornjača, s vrlo malo fantazije. Na nekima od njih vide se tragovi tvrdava iz turskih vremena, a i sam grad Kraljevića Marka. Iza Prilepa skreće pruga prema jugoistoku prolazeći nekoliko dugih tunela. Na jednom zavodu ugledali smo Solunsku Glavu, gdje se upravo održavao slet planinara. Kraj postaje zeleniji i plodniji, vide se i rižina polja. Na svakoj staniči jurnjava za vodom, jer je žega nesnosna. Eto nas u Titovom Velesu, koji se naveliko izgrađuje. Spušta se i noć te priželjkujemo dobar odmor, kojem se nadamo u Skoplju. Ali su svi hoteli bili prepuni te smo nekom srećom dobili prenoćište naravno opet u »Makedoniji«. Uskoro smo usnuli zadovoljni što iz Makedonije odlazimo obogaćeni bezbrojnim lijepim utiscima i doživljajima.

Aleksandar Blažuk, Zagreb

Na Solunskoj Glavi

Daleko na jugu naše zemlje u centru Makedonije prostire se veliki masiv planine Jakupice s najvišim vrhom Solunskom Glavom (2540 m). Nema tu mnogo izgrađenih puteva i kamenih cesta, te planinskih hotela i svih udobnosti koje očekuju turiste u našim Alpama. Iako su tamošnji planinari s velikim marom počeli izgradnju planinarskih domova i markiranih puteva, ogromni planinski masivi zadržali su još dobrim dijelom svoju divlju prirodnu ljepotu.

Sjećam se dobro naše zadnje večeri alpinističkog tečaja pod Solunskom Glavom. Tog su dana naši prijatelji Makedonci izveli svoj prvenstveni uspon i smjer kojim su prošli nazvali »Makedonskim smjerom«. Bilo je to za njih neizrecivo zadovoljstvo i velike nade za budućnost. Svi smo bili veselih lica, kao jedinog vidljivog odraza unutarnjeg zadovoljstva i ponosa, kad smo navečer odlazili na planinarski dom »Nežilovski steni«, koji je bio udaljen od našeg logora oko 45 minuta hoda kroz gustu šumu drveća i paprati. Time smo uzvraćali posjet maturanticama i maturantima ekonomskog tehnikuma iz Skoplja, koji su nas jučer posjetili u našem logoru. Društveni život uz pjesme i narodna kola, koji smo provodili tim posjetima dopunjavao je u našim osjećajima skladnost i ljepotu okolne prirode. Naročito je to za nas Zagrepčane predstavljalo jedinstven doživljaj, jer smo bili ovdje prvi put i otvorenim srcem upijali svaki dašak ove nove, za nas tek sada otkrivene zemlje.

Nedaleko kuće na čistini usred visoke paprati zaplamsala je logorska vatra, osvjetljavajući svojim titravim svijetлом naša od sunca opaljena lica. Osjećao sam da i u našim srcima gori isti plamen, koji nas povezuje zajedno s našim makedonskim prijateljima; jer iako nas inače dijeli tisuću kilometara, mi smo ovdje u planinama tako bliski i sve nam se čini da se većugo, dugo poznajemo. Ona uglađenost, stecena društvenim odgojem ustupa ovdje mjesto iskrenosti i prisnim osjećajima, stvarajući trajno prijateljstvo među ljudima, koji se tek nekoliko puta sretnu u životu.

Bio sam ovdje među njima samo jednom, ali su mi u uspomeni njihovi likovi tako dragi, kao i njihove pjesme, koje su te večeri odzvanjale ispod Nežilovskih stijena.

»Tam daleč v planinata . . .« čujem još uvijek u podsvijesti, kad lista-jući svoj album ugledam slike naših šatora pod stijenom, uz koju su vezani moji najljepši časovi u planini.

Veličanstvena je bila Solunska Glava te večeri. Daleko od cesta i željeznica, kao ogromni kameni otok u moru zelenih bregova. Časkom obasjana hladnim svijetлом mjeseca, koji se tu i tamo pojavljava između srebrno obrubljenih oblaka, dok je od njenih stijena odjekivala pjesma makedonskih planinara. Pored poznatih živahnih makedonskih napjeva, čula se ponekad i tužna pjesma pečalbara, da nas podsjeti na prošle teške dane. Ali sve je to bilo tako skladno i toplo: i pjesma, i okolina, i ljudi. U takvoj sredini se otvaraju ljudska srca, žedno se upija i najmanji utisak, a od slučajnih planinarskih poznanika stvaraju se iskreni prijatelji. Zaista je to jedan vanredan doživljaj, koji nam i nakon mnogo godina ostaje svjež i koji možemo u mislima uvijek ponovno proživljavati. Tih nekoliko večeri ostat će u mojim uspomenama kao luč, koja tiho, ali trajnotinja, da se opet u planini pretvori u onu intimnu i veliku ljubav.

Odsjev zadnjih plamičaka logorske vatre gasio se u tamnim očima mlade Makedonke. Ispraćen njenim sjetnim i blagim pogledom, krčeći put kroz visoku paprat, vraćao sam se prema našem logoru. Namjerno sam zaostao iza cijelog društva, da u toj divnoj noći budemo sami — priroda i ja.

Bilo je već blizu ponoći kad sam se ušuljao u naš šator, tiho da ne probudim ostale. Nakon par sati spavanja čekao me teški napor. Edi i ja pokušat ćemo sutra izvesti novi uspon u centralnom dijelu Nežilovskih stijena.* Smjer je već detaljno proučen, ali neizvjesnost je velika i moje nestrpljenje pomiješano s intenzivnim dojmovima protekli večeri nije mi dalo da odmah zaspim. Ne znam koliko je trebalo vremena dok su mi izbjigli slike današnjih doživljaja i dok sam usnuo napustivši ovaj zbiljski svijet.

Sunce se je već pojavilo na horizontu kad nas je naša budilica — kuharov magarac svojim njakanjem trgnuo iz sna. Vjerojatno je i on naslućivao što namjeravamo! Dok se na otvorenom ognjištu kuhao čaj spremali smo našu opremu, jelo i materijal. Uzeli smo jedno nylon uže, oko 15 klinova, 10 karabinera, 2 kladiva i 5 zamki. Već sinoć smo priredili svu opremu, tako da je sve išlo prilično brzo. Krenuli smo uz uski potočić prema koritu rječice Babune, da bi se uz nju digli u podnožje stijene. Rebrasti nabori u donjem dijelu Nežilovskih stijena nisu dozvoljavali lagano priječenje njenim podnožjem, i najlaganiji prilaz pod stijenu moguće je jedino uz korito Babune. Silaz od našeg logora do korita vrlo je strm i vodi najprije malim potočićem, a zatim neprestano kroz grmlje i razbacano kamenje. Tu i tamo nađemo na koju travnatu čistinu, punu glasova raznih zrikavaca i cvrčaka, koji su se tek probudili iz noćnog sna. I poneki medvjed je već prošao ovuda, ostavivši kao trag još svježe izmetine, ali nam se nije htio pokazati.

* Skupni naziv za istočnu i južnu stijenu Solunske Glave.

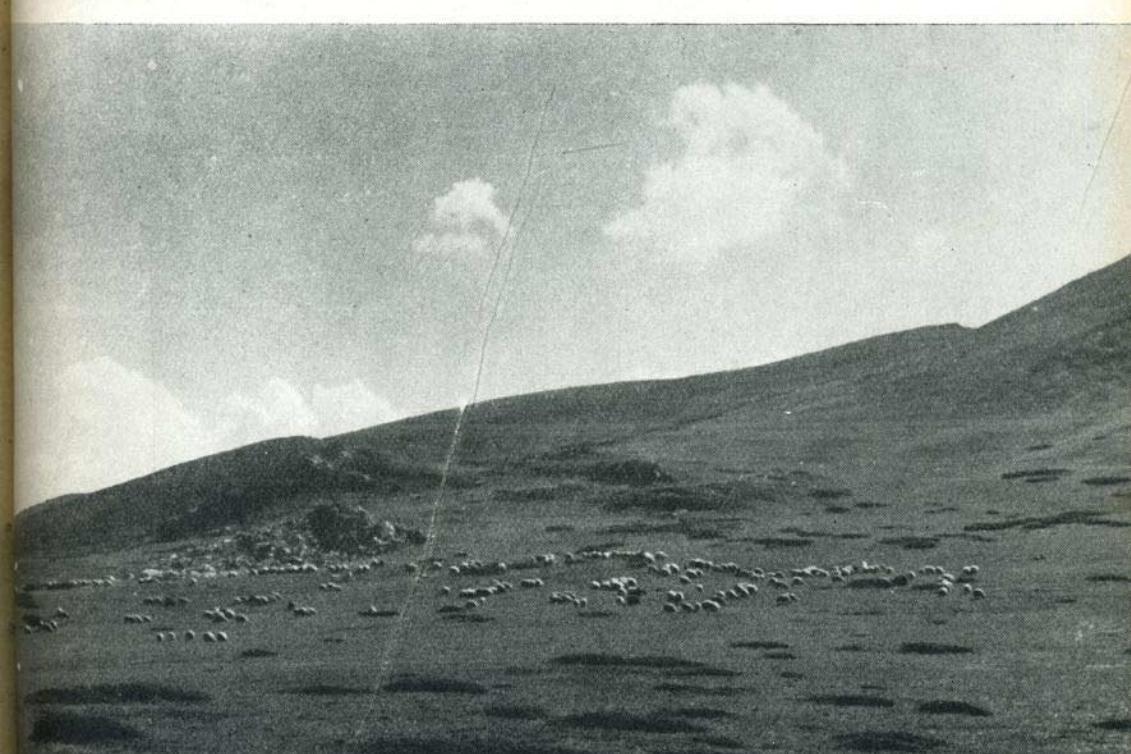

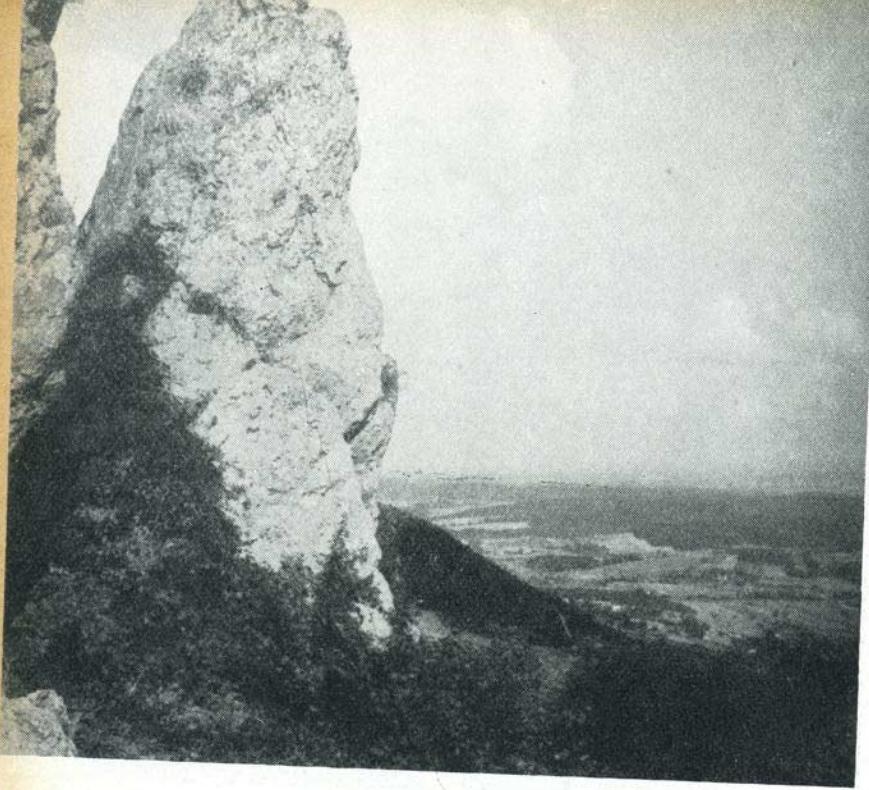
Šar planina — Mali Turčin

Šar planina — Sa puta na Titov vrh

Foto: Dr. M. Plotnikov

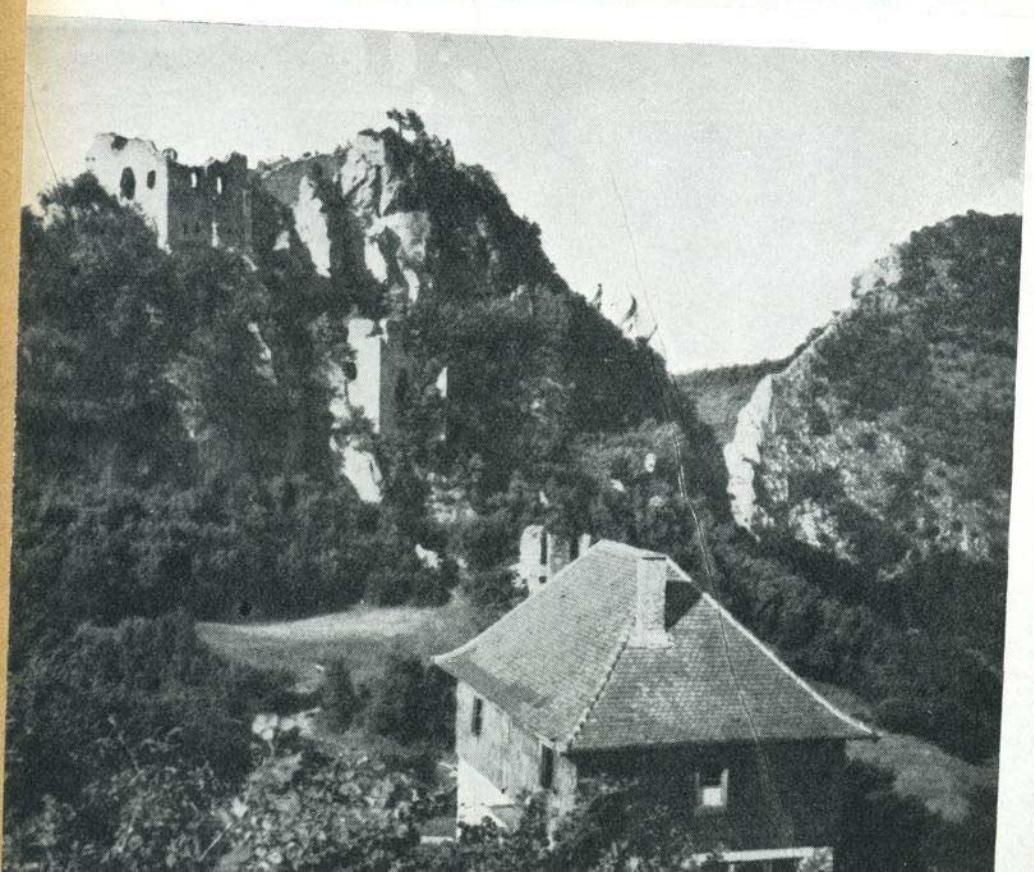
Foto: Dr. M. Plotnikov

Na Kalniku

Foto: E. Rakoš

U samom koritu Babune nema ugaženog puta, već smo preskakivali kamena na kamen preko malih brzica. Bistra i hladna voda živo žubori između velikih blokova vapnenca, da bi se nekoliko kilometara niže pretvorila u lijepu rječicu. Prošli smo mimo njenog izvora i nastavili isušenim koritom, koje obiluje vodom samo u kišno vrijeme. U blizini Crvenog Tornja** korito gubi svoj izraziti oblik i nestaje prema lijevoj strani. Ravno pred nama nalazila se stijena Solunske Glave. Slobodnim penjanjem uputili smo se lijevo od »Crvenog Tornja«. Teren je u početku blago položen i dosta razveden, ali nakon nekih 50 m susrećemo se s glatkim i vrlo nagnutim pločama, tako da smo se ovdje i navezali. Pregledali smo odavle još jednom detaljno donji dio stijene, koji je prema prethodnim proučavanjima dalekozorom iz našeg logora izgledao najteži. Mirko je čak ustvrdio da su glatke i posve isprane ploče u tom dijelu neprolazne. Njemu su se bar takvima pričinjale, kada je dan prije promatrao taj dio izbliza. Naravno da ih ni mi nismo smatrali laganim, ali kako nam je to teško mjesto dolazilo na početku uspona, gdje smo najsvježiji, obojica smo se nadali uspjehu. Jutro je bilo vrlo lijepo i sunčano, pa smo dobro raspoloženi u pola osam počeli s penjanjem.

Nakon otprilike dvije duljine užeta našli smo se u jednoj rupi zatvorenoj s tri strane glatkim stijenama, po kojima se za ljetnih pljuskova slijeva većina vode iz cijele desne polovine južne stijene. Tu je dakle počinjalo ono pravo. Gledajući prema stijeni, s lijeve strane prolaz je nemoguć. Ravno pred nama je uski, mahovinom i kržljavom travom obrasli žlijeb usječen u posve isprane ploče, a sdesna je opet sve glatko s vrlo slabim i neizrazitim pukotinama, u koje bi jedva stao vršak prsta. Prvi je pokušao Edi i to ravno po žlijebu. Poslužio se mojim ramenom kao umjetnim ljestvama i zabio iznad sebe klin, tako da je mogao na njega prenijeti dio težine i oslobođiti moje rame. Rubovi žlijeba bili su sasvim glatki, a žlijeb vlažan i plitak, posve neupotrebitiv za hvatišta ruku. Nakon kojih četvrt sata pipanja, ne našavši ni jedne pukotine za klinove Edi se morao vratiti uvjerivši se da ovdje nema prolaza. Preostala je jedino još desna strana, koja je bila nešto manjeg nagiba, ali bez ikakvih većih pukotina. Osigurao sam se jednim klinom i Edi je pošao. Oko dva metra udesno pronašao je još jednu pukotinu za klin, a odavle prema gore sve je glatko i zaista neprolazno. Pipajući i tražeći oko sebe pomicao se dobrim dijelom na trenje udesno i na taj način priješao cijeli kompleks ploča. I zbilja, ovdje mu je uspjelo da se domogne nakon nekih dvadeset metara ruba tih ploča, dakle otvorene južne stijene. Koliko je vremena zato trebalo ne znam, jer u takvim časovima napete pažnje i satovi prolaze kao minute. Kad sam pošao za njim čudio sam se kako je tu mogao proći, kad svugdje gdje pogledam, sve je glatko i isprano. Naprtnjača na leđima zadavala mi je muke kod održavanja ravnoteže u tako labilnom položaju. Puzao sam centimetar po centimetar s velikim oprezom, znajući da bi pad ovdje mogao kobno završiti za nas obojicu, jer Edi nije imao sigurno stojište. Ali ipak stigao sam sretno do njega.

Sada je trebalo tim razbijenim rubom penjati prema gore. Koliko je unutarnja strana spomenute rupe bila glatka, isprana i kompaktna, toliko je njen vanjski rub i cijela okolna stijena raspucana i razbijena u

** To je naš naziv. Neki dijelovi Solunske Glave imaju narodna imena, dok smo za one bezimene morali sami pronalaziti.

velike gromade. Odavle pa sve do glatkih ploča pod izlazom iz stijene nismo više naišli na kompaktne dijelove. Treba napomenuti da je cijela stijena Solunske Glave sasvim razbijena i zahtijeva od penjača krajnji oprez i koncentraciju. Oprezno poput mačke hvatao sam se svakog kamena ispitujući prije njegovu stabilnost. Poslije jedne duljine užeta našao sam se na prostranoj, travom obrasloj polici i preuzeo Edijevo osiguranje. Nebom su se počeli navlačiti tanki oblaci, koji su nam u ovo vrijeme samo dobro došli. Penjati po žarkom ljetnom suncu u toj južnoj stijeni značilo bi za nas veliko iscrpljenje. S te police priječili smo oko tridesetak metara lijevo u veliku jarugu, preko sasvim ispranih i strmih ploča, koje završavaju uskim žlijebom u onoj našoj rupi, u kojoj smo toliko vremena izgubili tražeći izlaz. Sagradili smo ovdje prvu kamenu piramidu radi orijentacije budućim penjačima. Oko osamdeset metara iznad nas presijecao je stijenu dug ulijevko koso položeni žlijeb, kojim smo namjeravali doći pod izlazne ploče, vrlo lijepo vidljive iz doline. Ali do tog žlijeba ispriječile su nam se na putu ogromne gromade ispučanog kamenja, sasvim izbočenog iz glavnog masiva stijene. Služeći se prema dolje položenim hvatištima i trenjem naših cipela, dakle gotovo čistim odupiranjem, izbili smo na glatki brid, po kojem je Edi jašeći uspio da se domogne spomenutog žlijeba. Na tom sam mjestu opotrebio tri klina za osiguranje zbog vrlo slabih stojišta.

Sam žlijeb bio je ispresijecan stepeničastim skokovima i prevjesnim kaminima, ali su ovi bili vrlo niski (dva do tri metra), tako da smo bez poteškoća došli do mjesta gdje se on razdvaja u dva kraka. To je mjesto bilo otprilike u polovini stijene. Odavle nam se činilo da ćemo njegovim lijevim krakom lakše do podnožja izlaznih ploča, pa smo se njime i uputili. Ali nas je oko iz te daljine prevarilo. Žlijeb je postajao sve manje izrazit i polagano prelazio u vrlo okomitu stijenu, svu raspucanu, pa kada bi se prihvatio kojeg kamena odronio bi čitavu kamenu lavinu. Pokušavao sam odavle kao prvi pronaći prolaz, ali čega god sam se dohvatio sve je bilo lomljivo. Morao sam dugim priječenjem doći u desni krak žlijeba, koji je bio opkoljen kompaktnijim, ali strmim i prevjesnim stijenama. Uopće je karakteristično za Solunsku Glavu da tu nailazimo na dvije krajnosti: ili savim izlomljeno kamenje ili pak isprane ploče. Taj desni krak žlijeba bio je opet jedna zatvorena rupa. Ovdje smo stigli oko podne. Vremena još dovoljno do mraka — oko sedam sati — ali što nas još čeka? Osjećao sam da tek sada dolazi ono glavno: ona najteža mjesta, koja smo mislili da ćemo proći u donjem dijelu. Daljnji put bio je prilično neizvjestan, ali pouzdanje nam nije klonulo, iako moram iskreno priznati da me ta neizvjesnost i traženje vlastitog puta u stijeni, kojom još nije odjekivalo kladivo penjača, držalo u stalnoj unutarnjoj napetosti. Ozbiljnost kojom sam pošao na taj uspon i težina stijene tražili su trajnu koncentriranost. Pošao sam prvi. Najprije sam pokušao ulijevno na glatke ploče, ali pukotine ni za lijek, a hvatišta uopće nema. Nije mi preostalo drugo nego udesno na razbijene gromade. Srećom sitnog kamenja ovdje nije bilo, a pretpostavljao sam da se ovi ogromni blokovi ne će pomaknuti pod mojom težinom. Već odmah kod izlaska iz rupe zabio sam prvi klin. Nakon kojih pet metara stijena je postala izrazito prevjesna te su mi jedino klinovi mogli poslužiti za daljnje napredovanje. Ali pronaći pogodna mjesta za njih nije bilo lako. Dok sam na jednom mjestu udarao kladivom po klinu, pukotina se počela polako širiti. Prestao sam smjesta i izvadio ga, jer bih

inače možda i nekoliko stotina kilograma kamenja srušio na Edijevo glavu. Vrijeme je međutim prolazilo a napredovanje je bilo vrlo sporo. Odmarao sam se povremeno viseći na užetu, te mi se ono uslijed stalnog natega već urezivalo pod rebra. Zabivši osam klinova i napredujući puževom brzinom dospio sam pod jednu policu, koja je bez oštih rubova u blagoj oblini prelazila u glatke stijene. Njen početak dolazio mi je u visinu ramena. Ispod nje zabio sam posljednji klin, koji mi je sa zamkom poslužio kao umjetno stojište. Pokušavao sam ispuzati na tu policu, ali sve uza lud. Bila je vlažna i posuta sitnim kamenjem bez ijedne čvrste izboćine. Nesumnjivo, da je već i umor učinio svoje. Edi je već bio u onoj rupi sasma promrznut i počeo sa nestrljivim upitima. U međuvremenu se je već sasvim naoblaciло. Prošao je cijeli sat, a ja sam napredovao tek oko 15 metara. Morao sam se odmoriti i svakako uspeti na policu, jer je to jedini izlaz — natrag je sada već nemoguće. Izvukao sam lijevu nogu iz zamke i stao na klin, da dobijem nešta na visini, a s obim rukama grčevito sam se hvatao police i polako povlačio prema gore. Cijelim sam se tijelom pripao uz kamen da povećam površinu trenja, jer su mi ruke počele polako kliziti prema natrag. Ipak sam uspio zabaciti koljeno na policu i konačno ispuzati cijeli na nju. Kad sam poslije pogledao svoje prste bili su izgreveni, a koža sasvim crvena i jako me pekla. Noge su mi drhtile od dugog stajanja u zamki. Bilo je već zaista krajnje vrijeme da sam se maknuo iz onog mjeseta. Dok sam povlačio ostatak užeta iščupao sam klin, na kojem sam maločas stajao. To je mjesto ključ cijele stijene.

Uklješten u udubini nad policom, dok se Edi uspinjao, kružio sam pogledom po dolini. Tamo dolje na malom proplanku leže naši šatori sa mekanim ležajevima, dok se moja leđa grče uklještenu u hladan kamen. Ali nije najteži fizički napor, već ona neizvjesnost: šta će biti dalje. Na povratak ne možemo više pomišljati!

No, da li je to samo težina i neizvjesnost? Kamen je tvrd — urezuje mi se u prste i leđa — ali moja volja je još tvrda.

Bit će negdje registrirano: Uspon izveli tog i tog dana, dvojica penjača ..... i t. d.

No, da li su to samo dva penjača, čija je tjelesna snaga probila put kroz okomitu stijenu? Ne, to nisu samo penjači. To su ljudi, od kojih je svaki, kad je prvi put ugledao nježne latice gorskog cvijeta i uspeo se strmim liticama na vrh kamenog velikana, izgubio nešta, što stalno traži i poseže za tim, ali nikad ne će naći. On vječno traži i uspinje se svom cilju, koji se ispunjava baš u samom njegovom nastojanju da do njega dođe. Bio sam prilično iscrpljen i Edi je preuzeo daljnje vodstvo. Teren je bio vrlo izložen i težak, ali mi je sve to prema onome što sam prošao izgledalo laganim. Po vrlo kršljivom kamenu, a uz veliku izloženost, došli smo konačno pod velike glatke ploče, koje vode na rub stijene. Da, ali do tog ruba još kojih stotinu metara. Lijevo od njih su ogromni masivi okomito narebranih stijena, koje svojim oblikom podsjećaju na tzv. »sfinge« u sjevernoj Triglavskoj stijeni, a desno provalija koju smo u sličnoj analogiji nazvali »Črnim Grabnom«. Izlaz je dakle preko tih ploča. Dobrim dijelom na trenje i uz koji klin za osiguranje, te kratkim prečacima po uskim, tek nekoliko centimetara širokim policama, prešli smo preko tih ploča na široku travom obraslu policu, koja nas je dovela na rub stijene.

Ovaj zadnji dio je vrlo težak i izložen. Pod nama je bilo kojih trista metara ekomitih stijena do ulaza u opisani žlijeb, koji presijeca stijenu.

Kad smo izašli na rub stijene bilo je pola četiri. Dakle punih osam sati neprekidnog napornog penjanja.

Bili smo tjelesno izmoreni ali u duši sretni. Čvrsti stisak ruku značio je međusobnu zahvalu za prijateljsku pomoć k postizavanju zajedničkog cilja. Nekad daleka čežnja za probijanjem vlastitih puteva kroz strme stijene, bila je sada za mene stvarnost. U dubinu ispod nas rušila se sedam-stometarska stijena, čije smo ljepote nas dvojica prvi ugledali, prvi istražili njene strme tornjeve i udubine i odmarali se na mekoj travi njenog okrilja. Taj uspon danas već spada u moju prošlost, ali on još uvijek živi u skrovitom kutu mog srca, koji uvijek neodoljivo vuče natrag u planinu. Uspon u Solunskoj Glavi dio je mog unutarnjeg života — on je moj.

.....

Opet se rasplamsala logorska vatра dižući svoje crvene jezike u tamnu noć. Spokojni mir zavukao se među bregove i doline, a samo prigušeni zzuci sjetne makedonske pjesme prekidali su svečanu tišinu:

»Tam daleč v planinata,
v carstvo to na vječnija snjag*. . .«

Vlado Jelaska, Split

Na Troglavu i Šator planini

Članovi omladinske sekcije »Mosora« izradivali su program rada izletničkog odsjeka i predložili, da bi se tokom školskih praznika izvela tura na Troglav i Šator planinu.

Ovaj prijedlog nije, nažalost, bio prihvaćen, ali jedna zagrijana grupica, podržavana od starijih drugova, izvela je ipak naumljeni pohod. Nadošao je taj željno očekivani dan, prvi srpanj. Posljedne pripreme su izvršene, naprtnjače su na leđima i mi uskačemo u uskotračnu željeznicu Split—Sinj.

Sagnuti pod teškim teretom naprtnjača i šatora prolazimo Sinjskim ulicama promatrani od strane Sinjana, koji međusobno komentiraju:

»Kud će ovi poslije današnjeg proloma?«

Poslije dobro prospavane noći, ranim jutrom krenusmo autobusom do sela Hrvaca, a od Hrvaca kroz poje na Cetinu, gdje smo doručkovali. Put smo nastavili preko cetinjskog mosta kroz zaselak Panj prema Vrdovu. Prolazeći pored seoskih kuća Hrvaca i Panja promatrali su nas seljaci začuđenim pogledima i žalili nas zbog tereta, što nam nije bilo čudno, jer nam je poznato da u ovim predjelima ne vidaju često planinare. Već za rana jutra sunce je zapeklo, a krševit predio nije nam mogao pružiti potrebna hlađa, pa smo bili prisiljeni da se svakih pola sata zaustavimo i odahnemo. Poslije šest sati hodanja stigli smo blizu Vrdova i sklonili se u staji seljaka, koji nas je putem pratio. Za vrijeme uspona prema Vrdovu, od bosanske strane nadošao je gusti crni oblak koji je u jednom trenu zastro horizont i uz malu grmljavinu započeo je pljusak, koji je malo trajao. Nakon kiše pružio nam se krasan vidik na Sinjsku krajinu, opkoljenu impozantnim Mosorom, šumovitom Kamešnicom i strmom Svilajom u čijem se podnožju smjestila Vrlička krajina, u kojoj narod još uvijek nosi živopisne nošnje i igra temperamentno Vrličko kolo.

* Prva dva stiha bugarske planinarske pjesme, koju su prihvatili i mnogo je pjevaju makedonski planinari. Tekst sam zabilježio fonetski radi lakšeg razumijevanja i mogućnosti tiska latinicom.

Kroz ove krajeve protiče brza i krivudava Cetina, koja se gubi tamo negdje u kanjonu na podnožju Biokova i Mosora i podsjeća nas na drevnu Poljčku kneževinu, čija je nekad bila međa.

U istočnom dijelu prostranog Vrdova između Golog bijega, Tripine kose i Medovca nalaze se pastirske kolibe prvoborca Bulović Bojana, oca našeg vodiča, iz čije je obitelji poteklo šest prvoboraca. Vrdovo je poznato iz NOB-e kao centar partizanskih jedinica Dalmatinske Zagore. Posebno su poznate Bulovićeve staje u kojima su boravili pored organizatora borbe u Dalmaciji druga Vicka Krstulovića i drugi politički i vojni rukovodioци, sa brojnim borcima. Po zalasku sunca i završetku dnevnih pastirske poslova, okupljeni su čitavom obitelji oko vatre, slušali smo ratne doživljaje starca Bojana, nakon čega smo legli u svježe pokošeno sijeno. Probuđeni jutarnjom vrevom spremismo se na polazak, počašćeni vrućom varen kom (mlijekom). Krenuli smo zatim prema Vješća gori. I ovog dana sunce je zapeklo tako da smo iako blagim usponom kroz pašnjake zaobilazeći mnoge vrtače i preskakivači mnogobrojne kamenite ograde, sporo odmicali. Prolazeći kroz cvjetne pašnjake, čijim je površinama dominirala žuta boja, stigmosmo u Đapića staje. Po dolasku u staje srdačno nas je primio i počastio domaćin varen kom, kiselim mlijekom i mladim sirom, te nakon kraćeg razgovora unajmismo ponuđeno nam magare, na kojeg smo natovarili teški teret i nastavili put sočnim docima obraslim v sokom, još ne pokošenom travom, preko vrha Maglaja (1483 m) odakle smo ugledali šumovitu Vješćicu goru. Do nje smo stigli lošim krševitim i strmim prilazom. Na rubu šume razapeli smo šator, jer se na nas oborio pljusak. Po prestanku kiše oprostili smo se od našeg praktičnog mača, i njegovog živinčeta magarca. Voda puta određuje smjer, a njemu se suprotstavlja Vlado. Hodali smo kroz šumu blatajnom, utrtom stazom pod stoljetnim drvećem i vijugali stalno uspinjući se i spuštajući. Ponovno udari pljusak, a oko nas šuma kroz koju pred nama vijuga puteljak u dva smjera. Nastaje preprrka, dvojica protiv jednoga, a naš Andrija pogubljen pod teretom naprtnjače i šatora grakne:

»Ca se više karate, okisni ču ka pivac.«

Prihvaćen je Vladin prijedlog, idemo južnom stazom i uskoro izbjijamo na krčevinu odakle možemo opaziti da je Vladin smjer, kojeg je dao na početku šume bio mnogo bolji i bliži, ali vođa puta, kao vođa tvrdoglavog brani svoje govoreći, da prolaz kroz šumu interesantniji, što smo se i mi složili, ali smo zato više pokisli i izmorili se. Pokisli i umorni morali smo nastaviti put, jer u blizini nije bio skloništa, a kiša koja je trenutačno prestala, prijetila je ponovnom provalom. Sa vrha krčevine opazili smo pod nama staje i ubrzano dođemo do njih. Na zidu jedne staje opazili smo spomen ploču, koju su postavili pioniri Dalmacije u čast i sjećanje borbe i boraca, te organizatora borbe naroda Dalmacije druga Vicka Krstulovića, prilikom svog partizanskog marša 1948 god. Na pašnjaku ispred staje podigli smo šator i čekali pastire. Stoku je dotjera i oronula starica sa malom djevojčicom. Pospremivi stoku pozvala nas je k ognjištu, gdje smo iz razgovora doznali da se nalazimo u neposrednoj blizini Troglavu. Kiša nije prestajala a grmljavini i vjetru nikad kraja.

Lavež pasa i sunčana svjetlost navijesti nam novi dan. Srdačno se oprostivši sa staricom krenuli smo rubom šume prema Troglavu. Poslije nepunih 40 minuta, zau stavili smo se pred malom pastirskom kolibom Katića, gdje smo razapeli šator smatrajući da je to najpogodnije mjesto za poduzimanje uspona na obližnje vrhove. Po doasku prišao nam je mali čobanin Rade, pozdravivši se sa starim znancima Zvonkom i Andrijom. Vlado i Miljenko obradovali su ga pruženim darovima. Majka malog Rade počastila nas je obilato mlijecnim proizvodima. Poslije okrepe Vladu i Miljenku vuče želja da se što prije popnu na vrh Troglavu. Strmim pašnjacima polako i nestrpljivo isli smo prema vrhu. Pred nama novi i novi vidici, novi i novi vrhovi, a pogled preko Gubinskih vrata na južnu stranu masiva Vel. Trogava i Ledene kose, s jedne strane, prostranog Livanjskog polja s druge strane i šumovite Vješća gore s treće strane upravo je veličanstven. Uspon prema Ledenoj kosi zamara nas, ali nas vuče želja da što prije stignemo. Sa vrha Ledene kose (1890 m) ugledali smo Mali Troglav obasjan suncem, a Vel. Troglav ostaje zastri maglom. Idemo dalje, od kamena na kamen sve bliže vrhu. Na vrhu smo (1913 m, najveći vrh NR Hrvatske), pred nama je trigonometrijski znak, u neposrednoj blizini je kutija (postavili su je planinari društva »Mosor« Split, 1925.). Razočarani otkrijemo da je kutija bez upisne knjige i pečata. Nestaje magle, mi smo iznenadeni novim prekrasnim vid cima. Pod nama strme stijene, koje nam daju osjećaj da smo na velikoj visini; pred nama Livanjsko polje, a iznad njega Šator planina, Staretina, Velika Golija i

Cincar, na čijim je vrhovima ležala gusta magla. Sa Dinare nadolaze gusti crni oblaci, a Svilaja djelom čno u suncu prijeći nam pogled na more. Mali Troglav obavijen tankom koprenom magle, svojim piramidnim oblikom i strmim liticama pruža nam sliku gorostasa. Zadovoljni usponom i pogledima spuštamo se u Razvalje da zaobilazim putem što prije stignemo do logora.

Pred veće pomažemo pastirima u radu, a veće smo proveli u maloj kolibici. Noć je hladna ali umorni od napornog hodanja ubrzo smo zaspali.

Odmoreni dobrom snom, okrijepljeni mlijekom i sirom, usprijemo se već poznatom stazom do pod Ledenu kosu, odakle skrećemo prema Malom Trogavu. Gusta i visoka trava, zatim strmo kamenje usporavaju hod. Zadnji uspon je naporan i mi smo na vrhu. Malo iznenadenje. To nije Mali Troglav ali i ovo vrijedi. Odlazimo dalje. Pri silazu Miljenko ugleda runolist. Opasno je. Nemamo užeta, a trebalo bi osiguranje. Zvonko nas upozorava zabrinuto:

»Nemojte, bit će ga na Malom Troglavu.«

Na putu za Mali Troglav susrećemo se s pastirima, s kojima izmjenimo nekoliko riječi i kroz stado ovaca idemo ka posljednjem usponu. U želji da svaki od nas stigne prvi, brzo smo savladali travnati pristranak i kamenito bilo obrasio busenovima planinskog cvijeća i trave. Na samom vrhu (1789 m) započela je kišica, ali zadivljeni silnim pogledom na sjeverne stijene Velikog Troglavala, svojim mnogobrojnim kaminima, žljebovima, prevjesima i policama, gotovo je i zaboravljamo. Ostajemo ovdje dulje da bi nam se što dublje ove slike usjekle u pamćenje. Gonjeni željom, da se što bolje upoznamo okolinom Troglavala spuštamo se niz točila u podnožje stijena, pod kojima leži mnogo odvaljenog kamenja i hrpe snijega. Bili smo veoma veseli kad smo ponovno ugledali runoliste. Sve jača i jača kiša prisilila nas je da potražimo zaklon, kojeg načinimo u ulazu jedne špilje, za koju nam pastiri kažu, da je zašla duboko pod Troglav. U skloništu smo zatekli dvojicu, već ostarjelih čobana, Bosanaca. Uz malu vatriču, veselo i simpatično društvo brkatih staraca i uz njihovo živo pričanje dočekali smo prestanak kiše, te smo odmah krenuli dalje prema zapadnoj strani Troglavala. Izglađnjeni i izmorenici idemo prema Razvalju u želji da što prije stignemo do logora. Na putu nas iznenaduje niska pastirska koiba, sa izgaženim i blatinjavim torom, u maloj kotlinici. Prilazimo kolici i ugledamo izljebljeno deblo i na njemu komade snijega, koji se polako tope i odlijevaju se u drvenu vučiju. Iz kolbe nam je došla ususret pastirica u već izbljedjeloj narodnoj vričkoj nošnji, pozvala nas unutra i lijepo nas počastila. Odmoreni i okrepljeni nastavili smo brže prema našem šatoru, gdje smo stigli već po lijepom vremenu.

Slijedećeg dana oprostili smo se sa gostoljubivom porodicom Ilije Katića i krenuli usponom do Gubinskih vratiju, a zatim nastavili spuštanjem kroz gusto bukovu i jelovu šumu u Livanjsko polje. Od sela Šajković išli smo prema Grkovicima, ali nas je na putu zatekla noć, pa smo prospavali u Kazancima. Od Kazanaca do Grkovaca preko Crnog Luga stigli smo zarana, ali smo se zbog kiše zadržali u jednoj seljačkoj kući, gdje smo u sjeniku proveli noć. Ranim jutrom krenusmo kroz Grkove uspinjući se pašnjacima, već punim stoke, prema Šatoru. Put nas vodi prema šumi. Zašavši u šumu, berući šumske jagode uskoro izgubisemo put, koji nastavljam u smjeru sjeveroistoka. Pjev ptica, cvrkutanje cvrčka i povremeno oglašavanje kukavica stalno nas je pratio na putu. Zabrinuti za daljnji smjer tražimo izlaz iz šume, našto Vlado odlazi poviše nas i uspinje se na jedno visoko stablo da bi se orijentirao. Ugleđavši Veliki Šator odredio je novi smjer kretanja. Na putu smo naišli na medvjede tragove, ali naša žeja da ugledamo srnu, vuka ili medvjeda nije nam se ispunila. Uskoro izbijamo na rub šume i pred nama se ukaže Veliki Šator. Gusta klekovina, koja je velikim dijelom izgorjela, otežava nam je uspon do vrha. U daljnji pred nama piramidno se izdizava nad ostalim šumovitim vrhovima, Mali Šator 1768 m. Put nas vodi k jezeru. S jezera gdje smo se kupali pružio nam se krasan vid k na Babine Grede, na kojima je minule zime bilo veliko odronjavanje. U blizini jezera nalazi se pastirska staja, pastira iz okolice Knina, u čijoj smo blizini logorovali. Sa tog mjesta pružio nam se vidik na Veliki Šator sa strmim i surim liticama, koji nas je ugodno iznenadio, jer smo istom sada zapazili i njegovu ljepotu.

Ovog jutra ustajemo nešto kasnije; sunce je već visoko, a unaokolo nije bilo ni tračka oblaka. Današnji dan mislimo provesti u obilaženju bogate okoline. Pored jezera naišli smo na malo bistro vrelo nazvano »Bulino vrelo«. Na vrelu smo zatekli pastira, koji limenkicom puni svoje vučije ukusnom i hladnom vodom. Za vrijeme dok puni, priča nam staru narodnu predaju po kojoj je u ovom vrelu slijepa bu'a oprala oči i odjednom progledala. Svake godine na Iljin dan sakuplja se narod na Šatoru

oko velikog jezera, gdje se posve nag kupă, i to u noći, a ima onih koji još vjeruju u istinitost narodne predaje, pa i slijepaca koji u nadi da će progledati peru svoje sljepo oči, ali željnog vida ne dobijaju.

Okupavši se u jezeru obišli smo Babine Grede i Vražje Vrtloge. Babine Grede sa strmim točiima, mjestimično obrasle gustom klekovinom okružuju Vražje Vrtloge, koji neprohodnom niskom šumom čine veoma zanimljiv pred o Šator planine. Prema Malom Šatoru išli smo travnatim sljemenom i rijetkom jelovom šumom. Sa Malom Šatora pružao nam se prostrani vidik na Glamočko polje i okolne planine. Zbog jakog vjetra na vrhu smo se malo zadržali, pa smo ist m putem krenuli natrag.

Sjedići smo okupljeni uz logorsku vatrnu. S pastirima smo sklopili čvrsto prijateljstvo, pričali su se razni doživljaji, a i dobacivale se razne dosjetke koje su razveseljavale čavo društvo.

Posljednji dan planinarenja je pred nama i tužni odlazimo prema Bosanskom Grahovu. Opet šuma, koja nam pruža veliko zadovoljstvo. Opet pjev ptica, cvrkut cvrčka i oglašavanje kukavica, a ni šumske jagode nas ne ostavljaju. Opet pašnjaci obrasli visokom travom čekaju na kosce, a prekrasno gorsko cvijeće prati nas na putu do prihv obližnjih kuća zaseoka Crnac, gdje malim odmorom sakupismo dovođno snage za prijelaz preko posljednjeg vrha, Marinog brda. Na putu se susrećemo sa koscima koji užurbano kose travu, upućujući nas prema vrhu. Šuma nas prati do pod sam vrh, gde nailazimo na mali travnjak odakle opet između stabala izbijemo na vrh Spilju (1457 m). Promatramo Šator sa njegovom šumom i vrhovima koji nam sa ovog vrha izgledaju još ljepši. Sada se istom osjećamo potišteni što moramo napustiti ovaj divni gorski kraj, čije ljepote smo tek naslutili.

Gledajući prema Bosanskom Grahovu, odakle ćemo autom krenuti za Split, pogled nam padne na Jadovnik (1650 m) koji nas privlači, ali smo prislieni da što prije krenemo, jer naš Miđenka mora na posao. Dani su prebrzo prohujali, a nama ostaju samo sjećanja na prekrasne planinske predjele i vidike. U nama gori želja da u idućoj godini privučemo velik broj naših mlađih splitskih planinara s kojima ćemo još bolje upoznati ove i nove predjele.

Branimir Pipinić, Hrašćina

Kroz Žumberak

Cesta koja vodi iz Samobora do Brežica, odvaja se na petom kilometru kod sela Bregane nalijevo i vijeuga uz istoimeni potok. Vidik se veoma suzuje, jer se cesta zamalo probija zajedno sa potokom, uskom dolinom, zapravo klancem, koju zatvaraju sve viši izdanci Samoborske gore i Žumberaka.

Na tom putu oko se odmara gledajući ono buino ze'eno i brzu Breganu, koja šumno teče uz samu cestu. Nakon sela Grdanjci dolina se sasvim suzila, tek mjestimično se širi u zelene travnjake. Okolni vrhunci su ovdje vrlo strmi, a tako su stisli cestu i potok, da se u bistroj vodi tek u malim krpama odražuje plavetni o neba. To je put koji vodi u lijepi Žumberak.

Od Gabrovice (svega jedna kuća, gdje se umorni putnici krijepe) cesta ostavlja Breganu i u lakim serpentinama počinje se usprijnati. Vrhunci su ovdje još strmiji i penju se do visine od 463 m. Flora je neobično bujna. Šume su guste, a na strmnama izbija i gođi kamen. Još dok cesta vodi uz potok Breganu, mjestimično vidimo u vodi golemo kamenje, koje se odvalilo s visokih kamenoloma, kojih ima nekoliko duž čitavog puta. Iz vapnenica vije se gusti dim. Tu »pale« kamen u kreč. Ovo je područje vapnenica. Cesta se ovdje usjekla uz sam rub strmine. Duboko ispod nas pružala se zelena dolina, sa svijetlom prugom potoka Bregane, lugarnicom, mlinom i ruševinama stare staklane, po kojoj su i Žumberčani, ovoj dolinici, nesužbeno nadjeli ime »Glažuta« (prema njem. Glas-staklo). Potok Bregana tu nam uskoro i nestaje svida, jer se izvor nalazi duboko među klancima sjeverozapadno od Japetića (871 m) ili još bolje, na putu između sela Pavlanci (648 m) i Draganoš ispod točke 651 m.

Još malo i eto nas u Stojdragi (oko 500 m). Već nam se i do tuda put isplatio. Vidik je ovdje pun kontrasta: prema sjeveru — pitoma dolina rijeke Krke, seoca i ceste, dok nasuprot s juga — k'anci, gudure, vrhovi, bila. Osob to su tamni za nevremena i kao da prijete, a pružaju se oku u svojoj veličini. Tu se naročito ističe Tuščak (617 m). Često sam u Stojdragi izlaz o iz autobusa baš radi tako zanimljivog razgledišta. Stojdraga je prvo selo na putu od Samobora, nastanjeno potomcima Uskoka, koji su se u ovaj planinski kraj naseliliiza 1530. god. u nekoliko seoba. Nakon pet kilometara eto nas pred selom Poklekom. Cesta do sela vodi d jelom kroz šumu u kojoj uz orijaške bukve rastu bijeli i crveni javorovi, klenovi, grabovi, jaseni, raznog grm'je i cvijeće. Tu vlada tišina, te uz pjev ptica cestom odjekuju samo koraci. 8—10 m nuta iznad sela prostiru se sjenokosi (oko 750 m). Rijeka Krka se zrcali sa te visine, a oko s užitkom prati njen vijugavi tok. Kamniške i Julijiske Alpe sa Triglavom oštro se octavaju na horizontu. Takav pogled je nagrada onome, koji se uspne na vrh, kojeg Žumberčani zovu »Štula«. Mekana trava sa raznobojnim cvijećem je udoban prostirač umornom planinaru. Pr roda se tu čovjeka najviše doimlje i u ovakvim časovima on je daleko od svih dnevnih briga i svakidašnjice. Sjenokosi se spuštaju na sve strane, te su zimi idealni za skijanje kao i čitavo područje do Novih Sela i Budinjaka. Stijene na istočnoj strani sjenokosa možda bi dobro poslužile za penjačke vježbe alpinista — početnika.

Već kod Novih Sela cesta se dig'a na visinu od 749 m. Krške osobine ovog područja, koje je građeno većinom od vapnenca, ovdje su izrazite. No, nije to goli krš. Obli trbušasti vrhunci većinom su travnjaci i polja, a strane, dоловi i gudure su obrasle šumom. Tu se pružaju prema zapadu velika područja obrasla već nom bukvom. One su tu visoke i krošnjate. Mnogim bukvama, koje su izrasle iz dubokih gudura, vrhovi dosežu gotovo do ceste. To drvno blago je i bogatstvo Žumberčana. Nikad oni drvo za svoje potrebe ne gomilaju uz kuće. Kad im treba ogreva, pa i za najžešće snježne vijavice, odlaze u nedaleke šume. Snažni par volova dovuče čitavo posjećeno stablo. To je najlakša doprema. U trupac zabiju željezni k'in, privežu lancem i volovi po snijegu izvuku tako i goleme bukve iz dubokih klanaca i jaruga.

Jednom je sniježilo tako gusto, da se na 2—3 metra duljine nije raspoznavalo ništa. Upravo je sjevernjak bjesnio. Nevoljko se osjećah u toploj sobici. Udarci vjetra unosili su uz fijuk i zviždanje kroz nevidljive rupice oko prozora sitnu snježnu prašinu. I, za takvih dana, odlazili su moji susjadi iz sela u šumu po drva. Često su morali tada i sjekirama odagnati po kojeg nasrtljiv jeg vuka od volova.

Za velikog snijega volovi »propte« stazice-prtine. — Takvim živ'm četveronožnim ralicama uspostavlja se veze među snijegom zatrpan m zaseocima.

Jedne zime napadao je snijeg do visine prozora seljačkih kuća. Stolovi u sobama postavljeni su gotovo uvijek uz prozore. Za vrijeme je'a htjeli su psi sa snježnih hrpa prodrijeti kroz zatvorene prozore na stol i bijesno lajal na zdjele iz kojih se puši a hrana. Makar ov'l psi bijahu dobri čuvare, nije se baš mnogo brinulo za njih, pa tako niti za njihovu hranu. Zbog toga seoski psi često upriličavaju samostalne lovove.

Mnogo sam puta čuo iz šume štektanje pasa, ali malo zatim zeće cvilenje. Gladna družba nije tu ostavila niti komadića kožice. Posl je toga u selu se nije čuo lavez. Pseća družina zavukla se po kutovima i odmarala u sitosti.

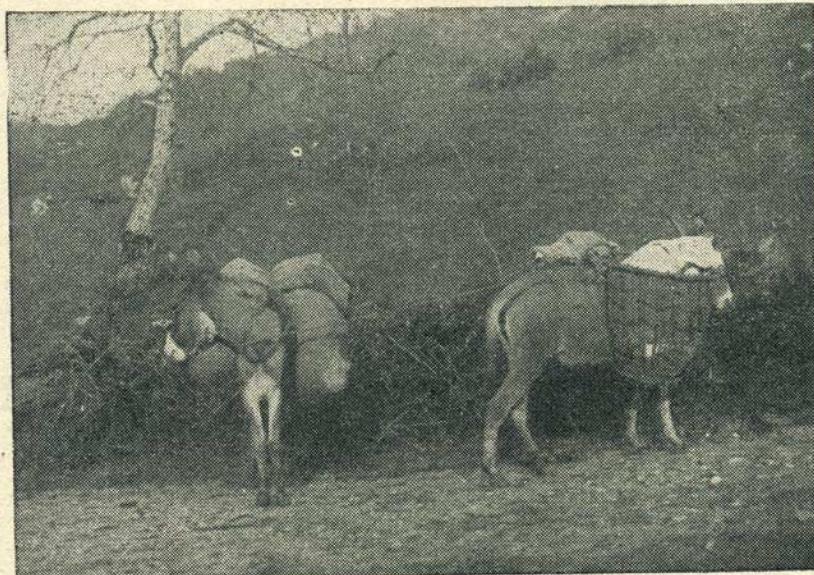
Budući da sam dnevno prolazio kroz nekoliko istih sela, gotovo jednu c'jelu godinu, to sam prilično upoznao sve te seoske pse čuvare, tko zna kojih pasmina.

Mnogi se već niti ne osvrtau na mene. Poneki se jedva oglasio, ako sam skrenuo prečacem kroz gusti šlj vik njegovog gospodara. To je bilo više kao opomena ili možda pozdrav. Ali jedan me je uvijek dočekivao na početku drugog se'a. Bio je crnkast sa bijelim pjegama odozdo. Bijesno je režao na mene i pritom pokazavao sve zube. Bio je toliko uporan, da ga je njegov gospodar uvijek s mukom tjerao. I to pseto bilo je jedan od uzroka zbog kojeg sam promijenio svakidašnji pravac puta do mog odredišta, četvrtog sela.

Imati magárca, mnogo znači u Žumberku. Za Žumberčana je to veoma važna životnja. Magarac nosi »žaklje« (vreće) u mlin, prenosi sve potrebno za obradu dalekih vinograda i nosi svaki teret, pa i gospodara kad je umoran. Natovareni magarac lagano se spušta niz strme gudure sve do potočića Bregane ili Slapnice, da se opet uspinje strminom u drugo selo do 600 i 700 m v.sine. Hodajući, sretao sam ih na raskršćima putova koji vode u doline. do mlinova.

Na svom svakidašnjem putu hodao sam mnogim prečacima i strmim uskim stazicama, za lijepih dana, kao i za nevremena. Dobro poznati krajolik bio mi je uviјek zanimljiv i lijep. Za sivih oblačnih dana najranije proljeća nad onim neobično reljefnim oblicima i strminama, vladalo je bezglasje i tišina. Svaka izbočina, nagib i hrpat plastično se isticahu nasuprot u masivu Osredka, na kojem je i Noršić selo. Gledao sam razgranatost tih bregova od kojih me je dijelila duboka dolinica gornjeg toka potocića Bregane.

Pokojna osamljena vrana sporo je mahala krilima leteći visoko nad dolinom i svojim »kvar« narušavala taj svečani mir uspavane prirode. Kao da nigdje nije bilo nikakvog života.

Na putu iz Mrzlog polja

Foto: B. Pipinić

Jednog, još prilično hladnog podneva neraspoloženo sam se spuštao strmom stazom kroz šumu u klanac, da se onda opet uspnom uzbrdicom do mojeg sela. — Nenadano me trgne šuštanje suhog lišća. Uz kosinu prema putu i meni puzao je oko metar dugačak i prilično debeli poskok. Bio je neobično svježih boja sa karakterističnim rošćićem na gavi. Sto ga je uznemirilo i probudilo iz zimskoga sna? — Šuma još nije ni pokazivala znakove listanja. To sam se prvi put namjerio na zmiju u najranije proljeće. Kad ga malo kvrcnuh štapom, zasiktao je i začas nestao u debelom sloju lišća.

Sunce je za par dana načinilo obrat u prirodi. Sjećam se šumskih čistina. Dok sam još u maglenom jutru gazio lišće i zemlju, već za sunčanog podneva na tim mjestima provirivale su visibabe, a nailazio sam i na prve marljive pčele. Sve se je to pojavilo kroz par sati. Zrak je bio uskoro zasićen mirisom proljetnog cvijeća, koje je svuda nicalo.

Cim se i trava malo ozeleni Žumberčani istjeruju stoku na pašu. — No blago zade i na tuđu pšenicu ili raž. Gotovo uviјek to opazi vlasnica njive.

Sela su smještena oko vrhova i na visoravnini. Imadu vrlo lijepe vidike kao na pr. Brezovac, Nova Sela, Kalje, Golubići i t. d. Seoske oranice su često daleko, čak i na drugom ili trećem brdu, ali tako uviјek na oku gospodarima.

Jednom sam jedva razabrao, daleko, ženu, koja se ljutila što joj blago pravi štetu i snažno dozivala pastiricu. Glas joj se orio: — Ooj, Grubačušaa, vrag u te zašaa...

Gotovo svi imadu nadimke, pa se tako i nazivaju. Kad se na pr. djevojka iz sela Grubača uđe u drugo selo, tamo ona postane Grubačuša. Tako Tihočajka iz Tihočaja, Š mrakuša iz Simraka, Sječevljanka iz Sječevca, Brateljka iz Bratelja i t. d.

Gostoljubiv, susretljiv i prijazan je narod u Žumberku. Mojem najbližemu dali su već postarji ljudi za spavanje svoj jedini krevet, a sami su legli na klupu. — Jedna baka češće me je po svom unuku pozivala, pa sam se koji put i navratio. Uvijek sam morao založiti, a jednom me je ponudila i sa kuhanim štrukljima (kuhانا slana savijača od sira). Nutkalā me je: »... elete, elete!«

Kasnije sam se raspitao o tome i saznao za pravo značenje riječi, a to je: jedite, jedite. Toga se prisjećam i zbog one žlice, kojom je baka najprije kušala da li je dosta slano i zatim ju meni dodala.

Za vrijeme jela nije n'kad bi'a u sobi, nego me je ostavljala samog. Već pri kraju ručka donijela je izvrsno žuto vino.

Žumberačka sela uz cestu Bregana — Kalje imadu svoje vinograde u Sloveniji, poviše Cerkla i Kostanjevice na Krki, a ona južnije i dalje od ceste, posjeduju vinograde na obroncima prema Slavetiću i Jastrebarskom. Slovenska vina su crna i tamna, a iz Slavetića žuta kao ulje. Obje su vrste kvalitetne.

Premda me je baka sažaljevala, što sam danomice prolazio i najgorim stazama po 3 sata, tога ne žalim, jer sam zapravo i tamo naučio planinariti. — U tom dije u Žumberka poznam svaki puteljak i znam još uvijek unaprijed svako mjesto, gdje sam trebao u neravnom terenu zaobići koju jarugu ili veći kamen.

Na šumovitoj padini nad selom Tisovcem prema Sječevcu, nailazio sam na prve cvjetove kukurijeka još u veljači. Uspinjući se tom padinom često sam sustao nakon svakodnevnog pješačenja. To mi je bio zbog toga najugodniji i najneugodniji dio puta, već prema danu, raspoloženju i umoru.

Dok je s proljeća u dolinama ocvalo voće, u brdinama Žumberka tek je počelo cvasti. Tako sam se po povratku iz Zagreba opet našao u novom proljeću. Divlje trešnje osule se bijelim cvjetovima, a stari mlinar u Sječevcu rekao mi je pokazujući ob izjne rascvjetano stablo: — »Glete, — ka' da se mlijeko razlilo.« — Često smo razgovarali. Boje je to bistar čovjek, a dugo je godina boravio u Americi.

Mnogo Žumberčana je nekada od'azilo preko oceana. Jedan mi je pokazao komad zlatne rude iz dalekog rudnika u Kanadi, odakle se vratio odmah nakon prve nesreće. Neki su putovali i nekoliko puta noseći zaradu kući. Ovdje su na koncu i ostali i nastavili živjeti opet po starom.

Mlinareva kuća bila je zidana, crijepon pokrivena, ali po običaju nije imala nužnika, kao i sve ostale u selu. Obično suprotna vrata od ulaznih u kuhinji, otvaraju se prema gnojištu. Zimi i ona najmanja djeca odškrnu ta druga vrata i vrlo vješto stoje na pragu ispod kojeg — u višoj kući — ima 2—3 m visine. To je kao neki zračni nužnik. Bojao sam se za djecu da ne padnu, ali to se nikad nije desilo.

Zanimljiv je naziv — z'danica — za donji, kamenom zidani dio kuće u kojem je podrum, a katkad i staja. Svi ostali gornji dijelovi su drveni.

Dobro upamtih postariju ženu Martu. Muž joj je stalno boravio u Americi i tamo obolio radeć u rudniku. Živjela je sama, a svojom radinošću sve si je priskribila. Briga i rad izborale su njeno lice. Jedina joj bijaše slabost — što nikome nije ostala dužna odgovora. Nosila je uvijek vrlo čistu premetaču. To je vrsta bijelog rupca za g avu, koji se malo obavije i pričvrsti oko naprijed sruštenih pletenica. I najstarije žene imadu spuštene pletenice pod premetačom. Nošnja im je bijela, a kod muškaraca se već izgubila. Vezenu premetaču nose mlade snahe, dok ne postanu majke. Vez/m je vrlo lijep. Mladence imadu naročito bogat vijenac na glavi.

Uz zemlju — i par volova je takoder dobar m'rav. Žena za mužem u hodu uvijek zaostane po nekoliko koraka, a ljeti u polju dok se muž umoran odmara u hladovini, žena radi dalje.

Svakog proljeća nakon prvih sjetvenih radova do'azi još jedan za Žumberčane svojstven posao. Koljem ograju njive uz puteve, vrtove i mjesta određena za sijanje vrtnog presada. — Nikako nisam mogao uvjeriti ni Martu, a ni ostale žene, da je probitačnije sjeme presad posijati na dobro pognojenu i zaštićenu gredicu u vrtu, nego na — ugor — mjesto u šumi gdje je izgorjelo stablo. Tada je prava jagma u traženju takvih površina sa pepelom. Smiješno mi je bilo kad sam u škrinjicu posjao sjeme, a kad je nicalo, gledali su i pitali da li će uistinu biti što od toga.

Medutim, početkom travnja zapao je snijeg i ja sam svoje kljalište mogao sačuvati, a njima je mnogo presada pozebno. Sad su mi žene potvrdile da sam u pravu, a i do godine opet su sijale — po svome.

Neke je godine takav snijeg pao, kad se već šuma zazelenila. Pod njegovom težinom lomila su se i najveća stabla uz topovski prasak.

Premda ma izvor vode gotovo svuda na podnožju brda, ipak sela oskudijevaju vodom, jer je pristup izvorima težak, a nalaze se i dalje u jarugama. Iz sela na brdu morao sam klizavim putem silaziti kroz šumu do vode, a od drugog dolinskog sela vodila je staza preko gromada kamenja i koritom potočića uzbrdo k izvoru. Trebalo je mnogo spretnosti i pažnje, ako se htjelo donest posudu punu vode.

Unatoč svih tih neprilika, boravak u Žumberku bio mi je lijep, a i nezaboravan. Gledati oluju i bljesak munja ispod svog stajališta moguće je samo u visokim planinama, no ja sam to dožvio i u Žumberku ranom zorom mjeseca lipnja na cesti prema Kalju iz Budinjaka. Nizine oko Pribića, Draganića i Karlovca zastri su oblaci najrazličitijih nijansa sive i tamne boje. Neobično je bilo čuti grmljavini odozdo. U bljesku munja još se oštrijie ocrтavahu forme gustih oblačina.

Nad nizinom se kotitalo kao u kotlu. Najednom izlazeće sunce obasja taj gusti zastor niskih oblaka i prelje ga najtamnjim zelenilom. — U nizini se prolomio oblak, a ja sam tog ljetnog i za mene sunčanog — jutra bio valjda jedini svjedok tih velebnih kontrasta prirode.

Između Novih Sela i Budinjaka cesta dosije najveću visinu 768 m. Odavje se i opet ukaže Krka i mjesto Kostanjevica, nazvano Dolenjska Venecija, jer leži okružena s obje strane Krkom, zatim Alpe, Zagreb, Oštrec.

Ovdje u blizini imade nekoliko izrazitih vrhova, koji bi osobito privaćili planinare. Onaj iznad Novih Sela (803 m) iznad Budinjaka kod crkvice Sv. Petke (774 m) te osobito Brateljski brije (786 m) iznad istoimenog sela. Sam vrh je travnata zaravan, prema jugu obrubljen rijetkim grmljem. S njega oko zahvaća gotovo čitav Žumberak. Mnogobrojna sela i zaseoci, guste šume, vijugava cesta, pa sve tamo do Zagreba i Karlovca — pružilo se našim očima.

Za sunčan h dana lijepo se razabiru čak i crveni krovovi tih gradova. Osobito je zanimljiv pogled z mi. — Osim Kleka vidimo čak do Velike Kapele, a te se planine još ljepe ističu kad su doline zastre maglom.

Za izlaza sunca Alpe dobivaju nježne ružičaste nijanse, a zasjenjeni dijelovi u snijegu se cakle. Vrijedno se je zato i uspeti kroz snijeg na Brateljski vrh, što će skijašu biti vrlo lako, i promatrati te boje i oblike.

Zumberčani često ne obilaze bregove, već radi kraćeg puta idu poprijeko, preko vrhunaca i tu zastanu gledajući »Tiroce« — kako oni nazivaju te alpske masive.

U snijegu su i udaljeniji Žumberački bregovi, bila i visoravni, a osobito kad zasija sunce, neobično blizu sa Brateljskog brije. Svako osamljeno drvo, rub vrtače, pa i krovovi kuća oštros se ističu u snježnoj bježini. No, na tom vrhu vjetar se osjeća i usred ljeta, a zimi brije velikom snagom. Skijaš će se za čas ukloniti vjetru u spustu prema selu Brateljima i dalje do Budinjaka niz Budinjačko polje, koje je jednim dijelom obrasio rijetkom brezom. Ta brezova šumica je pravi prrodni park.

Duboko među klancima, južnije od šume Kremenjak (633 m), protjeće potok Slapnica, pritok Kupčine, koji je poznat po svojim slapovima visine od 20—50 m. Južno od sela Pećna (509 m) teče potočić, koji slapom ponire u spilju i u njoj nestaje.

Jaruga Slapnice je prava divljina, kojom samo jednim dijelom prolazi pješačka staza. I danas vrijedi opis Dragutina Hirca, pisan pred više od 40 godina, za Slapnicu:

— »Što se više spuštaš, to je jači šum i buka vode, dok dodeš do potoka Slapnice, koji protiče istoimenom, dalekom, vrletnom, divljom jarugom. Slap do slapa, dolomitne stijene i kukovi, sunovratne pećine, vrleti, osovine litice, oborenja stabla, isprebacani trulji panjevi, pećine zarasle na pedalj debelom mahovinom s koje se voda cijedi kao iz spužve, čitave šume paprati, studeni hlad, ledeno kamenje, zaglušna buka i šum, da ti se zemlja pod nogama trese...«

Od Budinjaka se cesta spušta, te se prije sela Željeznog (441 m) s nje vidi dio klanca Slapnice. Nakon nekoliko oštreljih serpentina cesta već vodi uz potok Kupčinu, vijuga s njom između bregova i kod Pribića rastaje se sa Kupčinom i Žumberačkim gorjem, te nestaje u ravnici prema Krašiću i još dalje do Jastrebarskog.

Pismo iz Armije

Kad sam bio upućen u daljine nisam ni slutio koliko će i mene oduševiti jedinstvene ljepote Boke Kotorske. No daleko više od same uvale pravukle su me njene strme obale — njene p'anine. Koliko sam puta iz dvorišta kasarne čeznutljivo upirao pogled prema zasjeničenom Lovćenu, i i više, gore, prema Radoštaku. Veselio sam se nedjeljnjom izlasku u grad, ne radi grada, već da se prošetam šumskom stazom preko Savine odakle sam promatrao Radoštak i Dobrošticu. Tako su mi blizu — a tako daleko, mislio sam tada.

Već kod prvog takvog izlaska doznao sam u Hercegnovom da tu postoji planinarsko društvo »Subra«. — Subra?! Kakvo je to ime? Kakvu planinu iza sebe krije i kakvo je društvo koje nosi to ime?

No da ne duljim sa ovim uvodom, reći će vam da sam uskoro stupio u vezu s članovima tog društva, koji su mi obećali da će me rado primiti u njihove planinarske pohode. Skoro sam dobio i dozvolu od svoje komande pa mome veselju nije bilo kraja. Tako sam se jedanaestog siječnja ove godine pratio svojim novim planinarskim drugovima iz Hercegnovog za izlet na Vratlo, gdje će se tokom ove godine graditi njihov planinarski dom. Priprenuti su radovi već bili izvršeni i čekalo se rano proljeće da okopni snijeg, pa da se nastavi radom.

Strmom cestom vozi nas autobus gore sve više i više nad razinu mora. U autu nas ima 22 među kojima i dvije drugarice. Šale i doskočice pljušte po starom planinarskom običaju, pjesma se ori, a ja sam od pustog veselja i ganuća — zanijem o. Susjed na klupi me gurka: »Nemoj se ustručavati, ta ovdje smo svi isti, i mladi i stari i vojnici i civili.« Godi mi njihova susretljivost tim više što u tome ne pretjeruju — kao da pogadaju moje osjećaje; tā toliko dugo nisam bio na planini!

Nije potrebno ni reći da stalno zurim kroz stak'o. Kako se više penjemo, a dan sve više svije, tako i horizont postaje sve širi. No što da pričam o pogledu na Boku! To je već toliko puta opisan!

Na okuci ceste iznad sela Mandići, odakle skreće staza prema Vratlu, zaustavio se naš autobus. Izlazimo. Svježi zrak nam udara u lice, no ne zadržavamo se, već tko naprtnjače, tko torbice, tko sk je, ili jedno i drugo, prti na leđa i odmah se kreće. Auto će nas čekati, pa o povratku i ne vodimo brigu. — Penjemo se kamenom vijugavom stazom i nailazimo na prvi snijeg. Gotov sam da zapjevam. No staza postaje strmija, a snijeg dublji. Gledam najviše desno i lijevo: posvuda samo sure strme i izbrazdane stijene; stijene punе uzvišenosti, stijene koje mi fijukom vjetra, što gore raznosi prhi snijeg, pjevaju otegnutu pastoralu, stijene čije prelaze nijansa ne mogu da pregledam, stijene koje imaju svoj život, koje govore svojim jezikom. Stijene, privlačne stijene...

— Čelo lakše, prekida me nečiji brižljivi glas otraga. Zar sam se toliko zanio da ni ne primjećujem kojim tempom hodam. Da, čini mi se da bih čak mogao i letjeti!

Mučno je ali veselo prtitи stazu kojom će drugi proći; izmjenjujemo se na čelu. Kako se sve više penjemo i vjetar je jači i oštriji. Gole mi ruke, jer nemam rukav ca, mrznu, no ipak ne skidam skije s ramena da se s nekim izmjenim. Idem veselo naprijed, jer, što znači malo hladnoće prema ovom osjećaju velike slobodne širine od koje duša treperi poput osjetljiva glazbala. Tu na samom prijevoju vjetar je najjači. Hodamo pognuti naprijed, noge nam ne propadaju koliko prije, jer je ovdje snijeg zamrznut. Odjednom naglo ulazimo u zonu zatisja. Idemo još kojih 10 minuta pa nas evo kod male barake koja je napravljena privremeno za prenocište radnicima na izgradnji doma, a i za nas planinare, da se sklonimo i malo ugrijemo. Začas je montirana peć i već netko pali vatru, netko krči snijeg pred kolibom, a drugi opet oblažu zidove plakatima i slikama s planinarskim motivima.

Neki su već prikačili skije, ali tek na trenutak, jer odaze u baraku da se ugriju i okrijepe. Ja sam izišao i promatram teren. Tamo na sjeverozapadu izdigao se Subra (1680). Jasno se vide njene stepeničaste strmine; sive okomite ploče odskaču od bjeline snježnog pokrivača. Imamo prilično lijep dan obzirom na stalne kže koje su do nedavno bile. Sunce se već izdiglo i nije tako hladno kao jutros rano.

Nakon doručka svi idu na skijanje, bolje reći oni koji imaju skije. Drugarice su ponijele i sanke i koriste svaku strmiju padinu da se dolje pri dnu zagnjure u snijeg.

Gazim stazom što su je utrle skije, ali ipak prilično propadam, zato polako napredujem, no ustrajno. Onaj drug što sam mu jutros pomogao nositi sk je već je daleko odmakao; ja ustrajno idem za njim. Izbijam na malu uzvišicu odakle je nagli spust; dolje vidim svoje drugove skijaše. Upravo se penju južnom stranom ove male dolinice odakle će praviti spust. Teren je dosta težak, no zahvaljujući odličnom snijegu svi se skijaju s užitkom. Ja ih ostavljam i odlazim naprijed, neka se malo umore i zasite, a onda ću ja. Dok se penjem suprotom strminom okrećem se i vidim kako se već prvi skijaš vrlo uspijelo spust o i doje se naglo zaustavio; drugi neviđeštiji, jure neko vrijeme niz strminu, a onda se naglo zabijeli oblak snijega i skijaš »zapliva«. Ponovno se dže, spušta, pada, pa opet juri dalje.

Penjem se pa spuštam, pa opet penjem, sve prema sjeveru. Imam čvrstu želju da se popnem gore. Stanem kod nekog (sada napuštenih) stanova. Promatram prilaz k Subri. Još dok sam bio ondje gdje se ostali drugovi sada skijaju, upozorila me jedna od drugarica, da se previše ne udaljujem, a naročito mi preporučila da ne idem na Subru. — Subra je sva u stepenastim stijenama, puna pukotina, mogli biste lako propasti u neku od njih, savjetovala mi je ona. Da bih je umirio rekao sam da ne ću daleko, a i sam već bio odlučio protivno. Kako već dugo nisam bio na planini, zaželio sam se samoće, a naročito da se popnem na neki vrh. Premda sam bio upozoren nisam ni slutio što me čeka. Pomalo nailazim na sve veće prepreke; najprije malo strmiji snježni nanosi koje mi je, zbog oblika terena, nemoguće zaobići. Gazim do preko koljena, a nekada propadnem i do kukova. Pod ovakvima uslovima teško se napreduje. Odabirem mesta za odmor gdje iz snijega viri granje, jer sam tu siguran da ne ću propasti u neki procjep. Polazim uporno dalje, vučem se ponekad i četvoronoške, ruke mi mrznu, a ovdje naviše i vjetar počinje duvati.

Pomalo uviđam da sam odabrao vrlo nezgodan smjer. Pukotine postaju sve češće, a prelazi preko stepenastih stijena sve naporniji i problematičniji. Mijenjam odluku. Sjeverno od mog smjera kretanja nalazi se izdužena kamena greda, koja dopire sve tamo do kose kojom namjeravam izići na vrh. Kad bih je uspio doseći uspjeh bi bio vjerojatniji. No za to treba vremena, a meni se čini da sam već mnogo vremena izgubio prezeći preko zasutih pukotina.

Silazak istim putem mi je nemoguć, zato silazim malo ulijevo od prijašnjeg smjera. Treba se spustiti do pod strmu kamenu kosu kojom završava ona greda. I kad sam već izašao iz zone ovih podmuklih pukotina i zaputio novim smjerom, odjednom začujem otegnuto dozivanje mog imena. Pogledam u sunce. Već nije onako visoko i kao da se nagingne prema Dobrošćici. Znači moram se vratiti neobavljenim posla. Svaka čast onoj drugarici, imala je pravo! No ipak da sam imao više vremena uspjeh ne bi izostao. Nisam poznavao ovaj teren niti pristup vrhu, a uz ovakve zimske uslove, nije se moglo drugačije ni dogoditi. Bez ikakve opreme i sâm, ovog sam puta morao ustuknuti. Ali sam se zarekao da Subru moram pobediti, i to baš u zimskim uslovima. Koristit ću ovo iskustvo; slijedeći put treba ponijeti cepin i ako mi se bude priključio još neki drug onda i uže za osiguranje prelaza preko opasnijih mjeseta.

Vraćam se. Iz'azim nad dolinom gdje se još uvijek moji drugovi skijaju.

— Eno ga! uzviknuli su svi kad su me vidjeli.

Silazim polako, možda pomalo i posramljen. Pitam da li su me zvali. Jesu!

— Da je bilo više vremena ipak bih se popeo, uvjeravam ja.

— A ne, ne znate vi što je Subra. Da sam znao da hoćete gore ne bih vas pustio, kaže mi tajnik društva.

Tu smo proveli još neko vrijeme, pa sam tako i ja imao priliku da se malo »skijam«. Pod navodnicima zato, jer je bilo padanja i suviše. Jedan je drug tako nezgodno pao da je istegnuo lijevu nogu u koljenu. Odmah je morao krenuti natrag. Nikako nije htio da nam (tako mi je kasnije rekao) padne na teret, jer kad bi se ohladio, teško da bi se više mogao kretati.

Kako mi nije uspio uspon na Subru, od'uo sam još kod povratka da se popnem na jedan obližnji vrh blizu naše barake, ali kako sam sad dobio u dužnost da pratim ovoga povr jedenog druga do autobusa, tako mi se ni ta želja nije ispunila. No drugarska je pomoć važnija, nego bilo kakav uspon.

Silazili smo polako. Naši drugovi su ostali gore, neki u baraci da se odmore, a neki još na skijama.

Kod svakog koraka mom drugu postaje sve napornije hodati.

Pomaže se skijaški m štapovima, a neko vrijeme mu je oslonac i moje rame. Nešto pred odlazak u Armiju i mene su nosili niz planinu, pa se na ovaj, iako manje naporan, način odužujem. — Moj se drug upirao posljednjim snagama. Izisli smo iz zone snijega; pa je hodanje bilo malo lakše, ali sad umjesto snijega povrijedenoga je umarala kamena staza. Na izmaku je snage, ali eto, već smo na cesti, a tu je hodanje, kako kažu, raja prema onome gore. Na okuci nas još uvijek čeka autobus.

Sjeli smo unutra i čekamo naše ostale drugove.

Kroz nepuna dva sata evo i njih. Svi su promrzli od vjetra crvenih noseva i ušiju, ali su ipak svi raspoloženi i nasmijani. Svi pitaju kako je bolesniku. On ih dobrodošno uvjerava da mu je lakše.

Šofer pali motor, auto kreće i otpočinje pjesma kao i jutros. Sunčev crveni disk pomalo tone i rumenim sjajem obasjava snježne vrhunce iza nas. Prošao je još jedan od onih lijepih planinarskih doživljaja, ali je u duši ostao osjećaj mira i zadovoljstva kojeg uvijek priroda stvara kod onih koji je voše.

Dr. Vinko Esih, Zagreb

Udio tekstilne industrije u ostvajanju Everesta

Pravo je rekao pukovnik Hunt, da je uspon na Everest djelo skupine ljudi, (zborno djelo) a nikako podvig pojedinca, jednog čovjeka, dvojice ili trojice ljudi. Mnogi poznati i nepoznati pridonijelju su usponu prvih ljudi na Mount Everest. O tim nepoznatim suradnicima iznijet ćemo pojedinosti njihove tihe suradnje a koja je također omogućila uspjeh toga pothvata. Važna je također istaknuti da se znade, koliko prethodnih radova iziskuju ovakva poduzeća.

Prije nego što su penjači i nosači pošli da konačno osvoje vrhunac najviše gore svijeta, radile su skupine ljudi iz tekstilne industrije isto tako nevidljivo kao i ljudi koji su organizirali ovaj poduhvat. Svaka pojedinost koja se odnosila na ovu zadnju, uspijelu ekspediciju planinara, proučena je i predviđena bržim ispitivanjima. Lakoća, mala težina opreme ekspedicije, napose odjeće, bila je bitna za uspjeh. U tezulju je padao svaki dekagram fizičke energije u onoj prorijedenoj atmosferi: jakost tkanine, usprkos lakoći, b'la je od životne važnosti u onim krutim uslovima; topina odjeće kao zaštita od ledenih vjetrova, a u granicama težine, b'la je potrebna da ljudi u onim visinama i temperaturama uzmognu obastati na životu.

Vodstvo, glavni stožer ekspedicije, obratlo se je davno prije na englesku tekstilnu industriju, napose na pamučnu industriju, koja je dobro upoznata sa problemima izradbe tkanina na koje se postavljaju posebni zadaci. Nakon praktičnih pokusa koji su održavani u Alpama i specijalnih pokusa engleskog Zavoda za Fiziološko istraživanje odjeće i opreme Ministarstva opskrbe, odabrana je nova tkanina za ovu zadnju Everest ekspediciju. Ta je tkanina imala da bude glavna tkanina na za šatore i druge vanjske, vjetrootporne zadatke. Izrađena je suradnjom pamučne industrije iz Lancashire, engleskog udruženja tkaora ca nylona te Kraljevskog zemljopisnog društva iz Londona a bila je iz pamuka i nylona.

Nakon mnogobrojnih pokusa koji su vršeni u jednom tunelu gdje je vjetar jurio brzinom od 100 milja na sat, pokazala se je savršeno vjetrootpornom. Bila je male težine, izvanredne jakosti, što je vrlo važno, otporna prema deranju prilikom dodira sa ledenicima i šiljatim ledenim panjevima, vrlo gusta tkiva iz fine pamučne osnove i nylon-potke. Dalje su dokazali službeni pokusi da u nju ne prodire voda. Uistinu to je bila tkanina koja je odgovarala svim zahtjevima i uslovima koji su se mogli očekivati prilikom uspona na Everest.

To govori mnogo o povjerenju koje je uljevala ta tkanina pa je ekspediciji dana samo po jedna garnitura vjetrootporne glavne odjeće a nije nošen nikakav materijal za krpanje niti rezervne garniture. Boja je odabrana brilljantno-plava,

jer najbolje upija toplinu a otporna je protiv studeni te pokraj toga, u snijegu, je vrlo vidljiva i upadna. To je odijelo bilo dostignuće tekstilne industrije, jer je davao savršenu zaštitu protiv okrutnih i ledenih vjetrova najviše planine na svijetu a vagalo je samo oko $3\frac{1}{2}$ funte, ili, oko 1,59 kg. Izvještaji učesnika ekspedicije glasili su, da su bili zadovoljni odijelom.

Ništa nije zaboravljeno pri krojenju i šivanju tih vanjskih vjetrootpornih parka* odijela, sve do male spon ce na pozadini kaputa, kroz koju se provlače uzice što čuvaju nadrukavice. Te nadrukavice mogu se skidati zajedno sa podrukavicama koje su podstavljenе pahuljicama perja bez straha da će biti izgubljene. A kako te nadrukavice moraju biti u neprestanom dodiru sa teškim snjegovima, izradene su od teške Ventil-tkanine, L. 28. To je tkanina iz čistih pamučnih prediva, koja teži $8\frac{1}{2}$ unča po četvornom yardu (yard = 91,4 cm) a prvi put je proizvedena za II. svjetskog rata, da zaštititi plove-avijatičare, zaštitnike arktičkih konvoja, koji su često morali da skaču padobranom u leđeno, polarno more. L. 28 poznata je mornarima i avijatičarima kao »vodootporna« te je spasila mnoge živote zahvaljujući svojem sastavu, koji odbija prodiranje vode a ipak omogućuje tkanini da »diše«.

Ispod vjetrootpornih parka, članovi Everest ekspedicije obukli su lagano ali toplo pamučno odijelo podstavljen pahuljicama perja, koje je specijalno naručeno iz Francuske. I to je bila jaka tkanina tako da zaštitni sloj svilenkastih pahuljica nije mogao probijati kroz tkaninu. Tako odjeveni Hillary i Tensing, prvi su se popeli na vrhunac Everesta, dok su ih u šatorima ispod njega isčekivali puni nadanja, ostali učesnici ekspedicije.

Izrađene su razne vrsti šatora za uspon na Everest; većina ih je specijalno izrađena 1953 od iste pamučno-nylon tkanine kao parka-odijela. Šatori su bili dvo-bojni: brilijantno-žuti i žarko narančasto-ružičasti. Te vesele boje imale su zadatku da budu moralni graditelji djela i lako su se razaznavale na snijegu. Iz istog razloga šatori su tako skrojeni da su se mogli spajati jedni s drugima, posebnim vjetrootpornim rukavima. Velik postotak pamučnog prediva u toj miješanoj šatorsko-odjevnoj tkanini, omogućio je da šatori »dišu«, inače bez toga, šatori postaju ne-agodno vruć i zaparni. Glavna šatorska tkanina bila je pojačana čvrstim pamučnim gurtama, koje se odupiru pritiscima i vremenskim udarima planine; svi šatori morali su biti vrlo male težine.

Svaki je šator bio izrađen, krojen za specijalnu svrhu. Samo jedan šator bio je krojen iz nove tkanine; drugi su preostali od prethodnih ekspedicija. Taj je bio žute boje sa zaštitnom maramom na ulazu, koja prijeći zapeće snijega u šator. Bila je iz pamučne tkanine za jedra i šatore teška $4\frac{1}{2}$ unče po četvornom yardu (oko 13 dekagrama) a poznata je jedriličarima cijelog svijeta pod imenom »Lastavičje krilo« (Swallow Wing).

Skrojeno je petnaest širokih livadskih šatora sa snježnim vratima. Izrađeni su iz vrlo finog i laganog pamučnog prediva. Ti šatori imali su zadatku da budu prednja uporišta glavnih penjača. Sedam ih je bilo žute boje, sedam ružičaste (sto je značilo da su obrubljeni nylonom), a jedan pomicni šator bio je također žute boje i služio je za fotografске svrhe.

Za učesnike ekspedicije specijaliste, koji nisu imali izravne veze sa penjanjem i nošenjem tereta, izrađeni su piramidišni šatori. U jednom od tih šatora pobednici Everesta dobili su svoj prvi počasnji ručak. Na kraju ekspedicija je imala i patuljaste, uzane udarničke šatore u kojima su Hillary i Tensing proboravili zadnju noć prije završnog penjanja na vrhunac.

Valjalo je ekspediciju opremiti i posebnim dušecima koji se puno zrakom. Navaka za te duševe otkana je iz lagane gumirane tkanine, iz finih egipatskih pamučnih prediva. Dušeci su bili izrađeni sa više zračnih slojeva koji su štitili spavače od ledenih površina planine. Osim njihove upotrebe na Everestu, taj tip dušeka upotrebljava se za leteća nosila pril kom zračnog prenosa ranjenika.

Za Šerpa nosače izrađena je spavača vreća, podstavljen pernatim pahuljicama i prevučena navoštenim, vjetrootpornim finim pamučnim kambrikom a međupodstavljen u svrhu savršene zaštite od dodira sa ledenim površinama, pamučnim satnom. Unutarnji sloj, plahta, izrađen je iz gumirane pamučne tkanine.

* Parka je haljetak Sibiraca i Aljaskanaca iz krzna sa kukuljicom a sada se propagira kao produljena vunena nadkošulja sa kukuljicom.

Isto gum' rano platno za plahte s'užilo je kao podstava za uprtnjače skrojene tz fine tkanine egipatskog pamuka, koje su težile $1\frac{1}{2}$ funtu (oko 68 dekagrama). Šerpe nosači imali su također jednake uprtnjače samo iz teže i jače ali iste tkanine. Te su težile oko 2 funte (90,7 dekagrama). Iz istog platna i jednake podstave izradene su i poštanske vreće kojima je zadaća da poš lime prispiju suhe u daleka odredišta; sa lokotom te vreće ne teže više od jedne funte što je važno za aeroplansku otpremu.

Kao zaštita pribora i opreme penjačko-ekspedicijonog zbora, izrađeni su posebni zaštitni pokrovci od gumirane pamučne tkanine. U mnogo slučajeva radnici-proizvođači nisu znali da proizvode materijal za takvu specijalnu zgodu i da su pripomogli osvojiti najviši vrhunac svijeta Mount-Everest. A u vezi s tim, pitanje opreme planinara i lovaca, riješeno je za cijelu zemaljsku kuglu, dakle za sve predjele i sva podneblja.

Dr. Ing. J. Kovačević, Zagreb

Bibliografija putopisa Hrvatske do XIX. stoljeća

(Nastavak)

36. *Frederico Sefani*: Viaggio a Costantinopoli di sier Lorenzo Bernardo per l'arresto del Bailo sier *Girolamo Lippomondo* cav. 1591. aprile. Monumenti storici pubblicati dalla N. Deputazione Veneta di storia patria. Ser. IV. Vol. IV. Venezia, 1877., 37. *Dongli*: L' Ungheria spiegata 1595., 38. Citta, Castelli, Isole della Dalmazia. Viaggio da Venezia a Costantinopoli per mare e per terra, e insieme quello di Terra Santa. Venezia. 1598., 39. *Bernard Guil'aume*: Description des costes marimes d' Italie, des le Cap de Spartivento, par la bouche du golphe de Venise, le long des costes d' Apulie, Venise, Istrie, Dalmace et Grece. Jusqu' aux îles de Corfu et Céphalonie, le tout diligément écrit, et ordonné sur nostre ordinaire compas flameng, et mis lieues d'Allemagne. 1599., 40. *Francesco di Berlinghieri*: Sito da Ilyride et Liburnia et Dalmatia (u Geografia di Francesco di Berlinghieri Fiorentino — u XVI. stoljeću, 41. *Palladii Fusti patavini*: De situ orae Illyrici libri duo, cum nova versione. (u Scriptores rerum hungaricarum — XVI. stoljeće), 42. *Palladii Fusti patavini*: De situ orae Ilyrici libri duo, notis Joannis Lucii de regno Illyrici liber. XVI. stoljeće, 43. *Palladii Fusti patavini*: La stessa in Lucii rerum Dalmaticarum — XVI. stoljeće.

III) XVII. STOLJEĆE. 44. *Cuspiniani J.*: Austria. Fol. Basileae (apud Oporinum) 1553. II; Aufl. Fol. Francofurti (typis Wechelianis) 1601., 45. *Quadus M.*: Liber aliquot itinerum ex Augusta Vindelicorum egredientum. I. Urselis 1602, II. Francofurti, 1603., 46. Descritzione della Patria del Friuli, di Ercole Partenopeo. Udine, 1604., 47. *Dil'ich W.*: Kurze Beschreibung und eigentliche Abrisse der Länder und Vestungen, so der Türk bis dahero in Europa, besonders aber in Ungarn, Slavonien, Dacia, Dalmatia... unter sein Joch gebracht. Cassel, 1609., 48. *Schweiger Salomon*: Ein neue Reiss-Beschreibung auss Teutschland nach Constatinopel und Jerusalem. Nürnberg, 1609. (Poslanstvo J. Sinzendorfa 1577), 49. Nuova descritione della provinzia dell' Istria, di Nicolo Manzuoli. Venezia, 1611., 50. *Annales Charinthiae*. Leipzig, 1612., 51. *Megiser H.*: Annales Charinthiae, das ist: Chronica des loblischen Erzhertzogthums Khärndten darinn... beschrieben ist, was sich in... Khärndten... als auch beynebens in den Genachbarten Königreichen... für namhaft Historien und Geschichten begeben... Beneben eigentlicher Corographi wohrmeldetes Landes Khärndten, auch specififirung aller dessen Städt, Märk... Berg und Thäler... dessgleichen einem Appendix, darrinnen die Namen und Wappen aller Bischoffen, Prelaten, Grafen... sampt einer Verzeichnung der alten Abkommen Geschlechter dieses Landes kürzlich werden begriffen. Leipzig, 1612., 52. Viaggio da Parenzo a Duino nel 1611, lettera di D. Angelo Grillo. Venezia, 1616., 53. *Werner von Crailsheim Adam*: Ein gantz neue Reysebuch von Prag auss biss gen Constatinopel, das ist: Beschreibung der Legation vnd Reise, Welche... Bottschaft... nach Constatinopel... Sa. Anno 1616 angefangen vnd 1618 glücklich ver-

richt vnd völlig abgelekt worden. Zu Nürnberg, 1622., 54. Giustiani G.: Giornale del viaggio da Constantinopoli alla riva della Dalmazia 1627., 55. Donati A.: Trattato de semplici, pietre e pesci marini, che nascono nel lito di Venetia, la maggior parte non conosciuti da Teofrasti, Dioscoride, Plinio, Galeno e altri scrittori. diviso in due libri. Venetia, 1631., 56. Zeiller Martinus: Neue Beschreibung Dess Königreichs Ungarn, vnd darzu gehöriger Landen, Stätte, und vornehmster Oerther, Darauss Neben allerley Denckwürdigen Geschichten und Händeln, Beschreibung Belager und Eroberung der Plätze, Feldschlachten, Scharmützel, vnd andern Sachen, vnd was sich vom Anfang dessen Türkenkriegs biss auf gegenwärtiges Jahr daselbsten zuge tragen; auch zu sehen was noch der Zeit von diesen Königreich in der Christen: vnd was hergegen in der Türrgen Handen vnd Beherrschung ist. Zu Ulm, 1646. 57. Le Laboureur Jean: Relation du Voyage de la Royne de Pologne et du Retour de Madame la Mareschalle de Gvébriant... Par la Hongrie, l' Austriche, Styrie, Carinthie, le Frioul et l' Italie. A Paris, 1647., 58. Beschreibung und Abbildung der Vürnembsten Stätt und Plätz in Under- und Oberösterreich, Steyer, Kärnten, Crain und Tyrol. Frankfurt a. M. 1649., 59. Pappafava R.: Disquisitione de situ Carniolae... et regionum Illyrici finitimarum. Romae, 1655., 60. Dudeo P. Roberto: Carta particolare nel mare mediterraneo comincia con ill'capo d'Ancona e finisce con l'isola Lessina nell' istesso mare (impressa da Lucini). Firenze, 1661. 61. Lvcius Ioannes Dalmatinus: De Regno Dalmatiae et Croatiae Libri sex. Amstelaedami M. DC. LXVI., Francofourt M.DC.LXVI., 62. Breve e succinto del viaggio ecc. Lorenzo de Cureliz Vienna, 1661., 63. Dalmazia u Geographiae Blavianae, Amstelod., 1662., 64. Coronelli P. Maestro: Im Mediterraneo descritto, ad uso dell' Academia cosmografica degli Argonauti, dedicate al Sigr. Cardinale Rospigliosi (1670—1688). Venezia, 65. Brown Edward: A Brief Account of some Travels in Hungaria, Servia, Bu'garia, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, Carniola and Friuli. London, 1673., 66. Brown Edouard: Relation de plusieurs voyages, faits en Hongrie, Servie, Bulgarie, Macedonie, Thesalie, Austriche, Styrie, Carinthie, Carniolie et Friuli. A Paris M.DCLXXIV., 67. Zanonius Jacob: Historia botanica. Bonn, 1675. 68. Merian M.: Topographia provinciarum Austriacarum. Frankfurt, 1677; Merian, 1736., 69. Merian M.: Topographia pr. A. d. i. Beschreibung und Abbildung der für Stätt und Plätz in Oesterreich, Kärndten etc. Frankfurt, 1677., 70. Bischer: Styriae ducatus fertilissimi nova geographicá descriptio, 1678., 71. Fürst P. et Funk S.: Libellus novus Politicus Emblematicus Civitatum. Poltscher. Stätt und Emblemebuch, darinnen 400 Stätt, Befestung, F'cken und Schlösser Europas enthalten sind. 1. Bd. 1678., 72. Guillet: Lettres écrites sur une dissertation d'un voyage de Grèce, publiée par Spon, avec des remarques sur le médailles. Paris, 1679., 73. Merian M.: Topographia provinciarum austriacarum Austriae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Tyrolis etc., d. i. Beschreibung und Abbildung der fürnembsten Stätt und Plätz in den österreichischen Landen etc. an Tag ins Kupfer gegeben. Frankfurt, 1679., 74. Spon Jacob: Réponse à la critique de M. Guillet, sur le voyage de la Grèce de Jacob Spon, e quatre lettres sur le même sujet. Lyon, 1679., 75. Spon Jacob: Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant fait aux années 1675 et 1676 par Jacob Spon Docteur medicin aggregé à Lyon, et George Whe'er Gentil-homme anglais. Amsterdam, 1679, 1680, 1724, 1789., 76. Valvasor J. W.: Topographia ducatus Carniolae modernae. Wagensperg, 1679., 77. Schönleben J. L.: Carniola antiqua et nova. Labaci, 1681., 78. Valvasor J. G. W.: Topographia Archiducatus Carinthiae. Laibach, 1681., 79. Wheeler Georg: A Tourney in to Dalmatia, Griece and Levant in the company of Dr. Spon of Lyons. London, 1682., 80. Coronelli P. Maestro: Le conquiste della serenissima Republica di Venezia nella guera intra persa sotto Francesco Morosini in Dalmazia ecc. (1684—1688), 81. Müller G. G.: Das Ertz-Hauss Oesterreich. Nach Ländern, Städten, Vestungen und Schlössern beschrieben, curieuse Vor-fäl'e, 1684., 82. Brown Edward: Durch Niederland, Teutschland, Hungarn, Servien, Bulgarien etc gethanen ganz sonderbare Reisen, Worbey tausenderley merkwürdige Seltsamkeiten, verschiedener Königreiche, Länder, ober- und unter-irdischer ve wunderlicher Gebäude, Städte, Bäder, Brünnen, Flüsse, Berge etc. Nürnberg, 1685; 1685, 1711., 83. Krekwick G.: Totius regni Hungariae descriptio. Frankfurt et Nürnberg, 1685., Wagner Johann Christoph: Delinatio Provinciarum Pannoniae et Imperii Turcici in oriente. Auspurg, Anno M.DCLXXXV., 85. Burgo Gio Battista de: Viaggio di cinque Anni in Asia, Africa e Europa del Turco di G. Gio Battista de Borgo etc. Milano, 1686., 86. Han K. B. Paul: Alt und Neue Panonia. Nürnberg, 1686., 87. Coronelli P. Maestro: Historische Beschreibung der sieghaften Waffen der durchlauchtigsten Republik Venedig in Dalmatien, Epiro und Königreich Morea, zeit-

währender jetzigen wider den türk. Kaiser Mahomet IV. geführten Kriegs erobert und eingenommen. Frankfurt, 1686., 88. *Brown Edward*: A Brief Account of some Travels in divers Parts of Europa, Viz. Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Avstria, Styria, Carinthia, Carnio'a and Friuli. London, 1687., 89. *Freschot D. Casimiro*: Memorie historiche e geografiche della Dalmazia. Bologna, 1687., 90. *Korte*, beknopte, en nette Beschryving, van der Konigrijken Hungarien, Dalmatiën, en Mora. Amsterdam, 1687., 91. *Moro Gianbattista*: Acquisti della Serenissima Republica di Venezia in Dalmazie, nel Generalato del N. H. Pietro Valier (1685). Venezia, 1687., 92. *Moro Gianbattista*: Conquiste della Serenissima Republica di Venezia fatte nella Da'mazia, nel Generalato del N. H. Lorenzo Donà (1682—1685). Venezia, 1687., 93. *Coronelli P. Maestro*: Corso delli fiumi Drino e Bojana nella Dalmazia, dedicato agli Em. e Rev. Signori Cardinali nella sacra Congregazione de Propaganda Fide. Venezia, 1688., 94. *Coronelli P. Maestro*: Golfo di Venezia descritto, ad uso dell' accademia cosmografica degli Argonauti, dedicato, all' Eccelenza dell Sigr. Giulio Giustinian Procurator di S. Marco ecc. Venezia, 1688., 95. *Coronelli P. Maestro*: Isole della Dalmazia divise ne' suoi contadini. Parte occidentale. Venezia, 1688., 96. *Coronel'i P. Maestro*: Le Royaume de Dalmacie, divisè en ses Comtez, territoires etc. Paris, 1688., 97. *Coronelli P. Maestro*: Ristretto della Dalmazia divisa ne' suoi contadi, già presentano alla Serreniss. Republica di Venezia, consecrato al'Ecc. del Pietro Valier Savio grande, che fu Generale straordinario della stesse. Venezia, 1688., 98. *Rostagno Giov. Batt.*: Viaggio dell' illustriss. ed ecceletis. Sigr. Marchese Ghiron Francesco Villa in Dalmazia e Levante, con la distinta relazione de succesi di Candia per il tempo che fu dal medemo difessa in qualità di Generale dell' Infanteria de la Serenissima Republica di Venezia, de descritti ed ocularmente osservati dal Consigliere e Segretario di Stato e Finaze di S. A. *Giov. Batt. Rostagno*. Torino, 1688., 99. *Spon Jacob*: Viaggi per la Dalmazia, Grezia e Levante, portati dal Francesco Villa da D. Casimiro Freschot Cassinense, dedicati all' Illustrissimo Signor Lodovico Boccaferi. Bologna, 1688., 100. *Valvasor J. W.*: Topographia archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa Nürnberg, 1688., 101. Die Donau. Der Fürst aller europäischen Füsse. Das ist: Ein genaue Darstellung aller der um und an der Donau gelegenen Königreiche, Fürstenthümer, Länder und Städte. Nürnberg 1688., 102. *Coronelli P. Maestro*: La Dalmazia. Venezia, 1689., 1697., 103. *Valvasor J. G. W.*: Die Ehre des Herzogthums Krain. 4 Bde. Laybach, 1689., 104. *Wheler Georg*: Voyage de Dalmatie, de Grèce e du Levant enrichi de médailles et de figures des principales antiquités qui se trouvent dans ces lieux, avec la description des coutumes, des Vil'es, rivieres, ports de mer, et de ce qui s'y trouve de plus remarable, traduit de l' anglais. Amsterdam, 1689; Hage, 1723., 105. *Spon Jacob*: Italienische, dalmatische, griechische und orientalische Reise-Beschreibung, worin allerhand merkwürdige, vormals in Europa unbekannte Antiquitäten enthalten, welche Jacob Spon, Med. Doctor und Georgius Englischer von Adel, als sie obbenante Lande im J. 1675 u. 1676 durchreiset. Nürnberg 1690., 106. *Zeil'er Martin et Stübel Andreas*: Hungaria oder vollständige Beschreibung des gantzen Königreichs Ungarn samt dazu gehörigen Länden und Städten. Frankfurt et Leipzig, 1690., 107. *Birken Sigismund*: Neu. — vermehrter Donaustrand mit allen seinen Ein- und Zuflüssen, angelegenen Königreichen, Provinzen, Herrschaften und Städten etc. Nürnberg, 1694., 108. *Brown Edward*: Naauwkeurige en Gedenkwaardige Reysen door Nederland, Duytsland, Hongaryen, Servien, Bulgarien, Macedonien, Thessalien, Oestenr. Stiern., Carinthien, Carniole en Friuli. Amsterdam, 1696., 109. *Coronelli P. Maestro*: Isole dell'Istria e della Dalmazia attinenti alla Republica di Venezia, con Carte geografiche, topografiche e prospettiche, intecalanti illi testo. Venezia, 1696., 110. *Coronelli P. Maestro*: Carta marittima del Golfo di Venezia, in quale si continente tutte le coste et iso'e di quello. Venezia 1698., 111. *Marsilius A. F.*: Danubialis operis. Prodromus, 1700., 112. *Vischer G. M.*: Topographie Ducotus Styriae. Wien, 1700., 113. *Coronelli P. Maestro*: Mari, Golfi, Spiaggie, Porti, Città, Fortezze ed altri luoghi dell'Istria, Quarner, Dalmazia, A'bania, Epiro e Livadia delineati e descritti. (XVII. stoljeće.), 114. *Tentativo Gasparo*: Carta marittima del Golfo di Venezia, con tutte le iso'e e scogli che in esso si trovano. XVII. stoljeće., 115. Zee-carte van de Golfe van Venetien verthonende alle Zeecusten en Eylanden der Seluige. XVII. stoljeće.

Vienna, 1701., 117. *Seyfried J. H.*: Poliologia, d. i. accurate Beschreibung Aller vornehmsten Städte, Vestungen, Klöster, Schlösser, in Europa, Sowohl was ihr Erbauung, Fortification, Religion, Herrschaft... betrifft etc. Nürnberg, 1709., 118. *Pfiazevich Jacobi a Soc. Jesu*: Illyricum. Zagravia, 1714., 119. *Bonbardi Michael*: Topo-

graphia magni Regni Hungariae, Sive mobilissimae ejus Ditionis, quam modo Hungarim d'cimus, cum annexis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Serviae et Bulgariae etc. Viennae. MDCCXVIII., 120. *Fortis Ab. Alberto*: Viaggio in Dalmazia. Venezia, 1724., 121. *Marsigli A. F.*: Danubius Pannonicus-Mysicus, Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus Et in sex Tomos digestus ab A. F. Com. *Marsili*. Hagae et Amstelodani, 1726., 122. *Erber A.*: Topographia Ducatus Styriae. Graecii, 1727., 123. *Mosto (da) Alvise*: Il Portolono del mare, nel quale si dichiara minutamento del sito di tutti i porti, quali sono da Venezia in Levante, correto et ristampato. Venezia, 1727., 124. *de Tournefort P.*: Relation d'un voyage du Levant. 1727., 125. *Austria*, Mappis geographicis distincta rerumque memorabilium historia dominorum, ordium, Gymnasiorum, statutum relatione. Viennae, 1727., 126. *Erber Anton*: Ducatum Carinthiae et Carniolae topographia. Wien, 1728., 127. *Erber A.*: Topografia ducatum Carinthiae et Carniolae... promotore — Viennae. Austriae, 1728., 128. *Marsigli*: L'Etat militaire de l'Empire Ottoman. 1732., 129. *Fuhrmann P. Mathia*: Altes und Neues Oesterreich oder compendinare Universalhistorie von dem... Wien, 1734., 1737., 130. *Szörényi Ladislaus*: Vindiciae Symensi. Seu: Descriptio Syrmia cum suo episcopatu, aliusque eo spectantibus, ex variis authoribus deprompta. Posonii, 1734., 131. *Loew K. F.*: Epistola ad botanicos, qua de Flora panonica conscribenda consilium cum ipsis communicat. Sempronii, 1739., 132. Viaggio di terra dell' abate *Bartolomeo Angeli*. Venezia, 1737., 133. *Keysler Johann Georg*: Neueste Reise durch Teutschland, Böhmen, Ungarn, die Schweitz, Italien, Hannover, 1740/1741., 134. *Marsigli A. F.*: La Hongrie et le Danube par Mr. le comte Marsigli En XXXI. cartes très fidèlement gravées d'après les desseins originaux et les plans levés sur les lieux par l'auteur même. A la Hage, 1741., 135. *Marsigli Aloys Ferd.*: Description du Danube, depuis la montagne de Kalenberg en Autriche jusqu'au confluent de la rivière Jantre dans la Bulgarie. La Hage, 1744., 136. *Pococke R.*: A descr'psion of the East. Vol. II. 1745., 137. *Szörényi de Kis-Szörenyi Ladislaus*: Vindiciae Sirmienses seu descriptio Sirmii cum suo episcopatu, Aliisque eo spectantibus, editio altera, auctor, et correctior, Ex variis authoribus deprompta, Praemissaque nonnullis ad clariorum notitiam deservit. Budae, 1746., 138. *Donati V.*: Della storia naturale marina dell' adriatico. Venezia, 1750., 139. *Granelli Carolus*: Germaniae austriacae seu Topographiae pars prior. Viennae, 1752, 1759., 140. *Granelli C.*: Topographia Carinthiae. Vindobona, 1752., 141. *d' Arrieux Laurent*: Des Herrn von Arrieux hinterlassene merkwürdige Nachrichten. Kopenhagen, 1753., 142. *Keysler John Georg*: Travels through Germany, Bohemia, Hungaria. Switzerland, Italy, and Lorrain. London 1756., 143. *Vest Laurenz Christian*: Beschreibung w'e Cärnthen von Natur gelagert. Klagenfurt, 1754., 144. *Chesnau Jean*: Voyage de Paris en Constatino-ple, celuy de Perse, avec le camp de grand Turc, avec la description des choses plus notables et remarquables, de dits lieu 1547. Pièce fugitives pour seur a l' histoire de France. T. 1. Paris, 1759., 145. *Die Donau-Reise*. Regensburg, 1760., 146. *Jacquin N. J.*: Enumeratio stupium p'erarumque quae sponte crescunt in agro Vindobonensi, montibusque confinibus. Vindobonae, 1762., 147. *Pupieni Santi Agostino*: Lettera che describe la citta di Spalato e marry un. avventura di Marco Manilo. Napoli, 1762., 148. *Müller Heinrich*: Türkische Historien. 1565., 149. *Hasquist Fr.*: Voyage and travels in the Levant, in the years 1749—1752. London, 1766., 150. *Bellin*: Description Geographique du Golfe de Ven'se et de la Morée, avec des remarques pour la navigation, et des Cartes et Plans des Côtés, Villes, Ports et Mouillages. Paris, 1771., 151. *Fortis I. A.*: Saggio d' osservazioni sopra l' isola di Cherso ed Osero. Venezia, 1771., 152. *Kleeman Nikolaus Ernst*: Reisen von Wien über Belgrad b's Kilianova, durch die Butschia — Tartarey über Kavshan, Bender, durch die Nogew-Tartarey in die Crimm, dann von Kaffa nach Konstantinopol, nach Smirna und durch den Archipelag nach Triest und Wien in den Jahren 1768, 1769 und 1770. Wien, 1771; Leipzig, 1773., 153. *Pelzel Fr.*: Príhody Vaclava Vratislava svobodného pána z Mitrovic, ktere on v tureckém h'avním městě Konštantinopoli viděl, v zajetí svém zkusil a pak do valství své narovaceni sám leta 1599. sepsal, nyí pak František Martin Pelzel na světlo vydal. V. Praze, 1771. (Putopis 1616.), 154. *Fortis I. A.*: Viaggio in Dalmazia. Venezia, 1774., 155. *Hacquet Balthasar*: Phisikalisch-politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Rhätischen in die norischen Alpen. In Jahre 1781 und 1783 unternommen. T. II. Leipzig, 1775., 156. *Dissertazione sopra la Dalmazia*, del marchese *Girolamo Gravisi*. Nuova raccolta. Vol. XXIII. Venezia, 1775., 157. *Hacquet Balthasar*: Schreiben an Hrn. Ignatz von Born, über verschiedene, auf Reise nach Semlin, gesammelte Beobachtungen. 1776., 158. *Lovrich Giovanni*: Osservazioni sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del Signor Abate Alberto Fortis, coll'

aggiunta della vita di Socivilla, a sua Eccellenza Maffio Albrizzi. Venezia, 1776., 159. *Sclamer Pietro (Fortis Alberto) Chersino*: Sermone parenetico al. Signor Giovanni Lovrich nativo di Sign in Morlacchia, autore delle Osservazioni sopra il Viaggio in Dalmazia del Sigr. Ab. Alberto Fortis. Modena, 1776., 160. *Born Inigo Baron*: Travels through the Bannat of Temeswar Transylvania and Hungary. In the Year 1770. London, 1777., 161. *Caesar A. J.*: Beschreibung des Herzogthums Steyermark. T. 1. et 2. Graetz 1768-1773, T. 3. Wien, 1777., 162. *Fortis Ab. Alberto*: Lettera al. nob. Sig. Conte Rados Antonio Miche'i Vitturi (in favore del Saggio sopra la Republica della Dalmazia)... p. VIII. 1777., 163. *Fortis Alberto*: Lettera al Sigr. Giovanni Lovrich. Brescia, 1777., 164. *Krčelić B. A.*: De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares. Zagrabiae, 1777., 165. *Lovrich Giovanni*: Lettera apologetica al Sigr. Antonio Lorgna in cui si confutano varie censure fatte alle sue Osservazioni sopra diversi pezzi del Viaggio del Ab. *Fortis*. 1777., 166. *Micheli Vitturi Rados Conte Antonio Co. Miocevich Vescovo di Tra. Venezia*, 1777., 167. *Taube F. W.*: Historico-Antonio Co. Miocevich Vescovo di Tran. Venezia, 1777., 167. *Taube F. W.*: Historische und geographische Beschreibung des Königreichs Slavonien und des Herzogthums Syrmien, sowol nach ihrer natürlichen Beschaffenheit, als auch ihrer itzigen Verfassung und neuen Einrichtung in kirchlichen, bürgerlichen und militärischen Dingen. Leipzig, 1777/78., 168. *Busching Federico*: La Dalmazia Nuova geograf'a di Ant. Federico Busching. Venezia, 1778., 168. *Fortis Abrecht*: Trave's in to Dalmazia. Vol. II. London, 1778., 170. *Fortis Albrecht*: Voyage en Dalmatie. Vol. II. Berne 1778., 171. *Grisigono Pietro Nutrizio*: Lettera a Tirino Peturzio (Pietro Nutrizio). Venezia, 1778., 172. *Hacquet B.*: Oryctographia Carniolica, oder physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder (Croatien u. Dalmatien). Leipzig, 1778/89., 173. *Spon Jacob*: Voyage d' Italie, Dalmat'e, de la Grèce et du Levant, fait aux années 1675 et 1776. Lyon, 1778., 174. Saggio diviso in due parti, sopra le controversie letterarie della Dalmazia, e di alcuni pezzi dell' opera intitolata Rifessioni economico-politiche del Sigr. Pietro Nutrizio. Venezia, 1778., 175. *Kindermann J. K.*: Geograph. Abriss des Herzogth. Steyermark. Grätz 1779., 176. *Grisogono Pietro Nutrizio*: Lettera al Conte Rados Antonio Micheli Vitturi autore del detto Saggio epistolare sopra la Republica della Dalmazia. Venezia, 1779., 177. *Griselini Franz*: Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefe an Standespersonen und Gelehrte. Wien, 1780., 178. *Hermann Franz B.*: Benedikt Franz Hermann's Re se durch Oesterreich, Steiermark, Kärnten, Krain, Italien, Tirol, Salzburg und Baiern im Jahre 1780. Wien, 1781., 179. *Maire F. J.*: Carte hydrographique des états de la maison d' Autriche en deça du Rhin. Wien, 1781., 180. *Von dem Palitscher-See in der Batscher Gespanschaft*. Ungarisches Magazin I. 1786., 181. *Horányi A'lexius*: Uüber das ehemalige Temescher Banat. Ungarisches Magazin. II. 1782., 182. *Kleemann N. E.*: Briefe über die Schiffart und Handlung in Ungarn, Slavonien und Kroatien. Prag, 1783., 183. *Piller M. et Mitterpacher L.*: Iter per Poseganum Scлавoniae provinciam, mensibus Junio et Julio Anno 1782. Susceptum a Matthia Piller et Lodovico Mitterpacher. Budae, 1783., 184. Schreiben eines Reisenden aus Zermanien oder Tedanum des alten Ilir'en, welches nun zu dem österreichischen Kroatien gehört. Geographisches Magazin. II. 1783., 185. Geographisches Magazin. Dessau et Leipzig. Bd. II. 1783. Schreiben eines Reisenden aus Kroatien. Verglichen mit Schlözers Staatsanzeigen., 186. Ungarisches Magazin. Pressburg, III. Bd. 1783. Beschreibung der Doppelhö'he zu Thuin in Kroatien., 187. *Hacquet B.*: Mineralogisch-botanische Lustreise von dem Berg Terglau in Krain zu dem Berg Glockner in Tyrol im Jahre 1779. u. 1781. Wien, 1784., 188. *Valle Giovanni*: La Dalmazia veneta di nuova proiezione. Venezia, 1784., 189. *Hacquet B.*: Physikalisch-politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhaetischen und d'e Norischen Alpen im Jahre 1781. u. 1783. Leipzig, Bd. 2. Leipzig, 1785., 190. *Almergotti Francesco*: Della estensione dell' antico Il'ir'co, ovvero della Dalmazia e della primitiva situazione de'popoli Istri e Veneti. 1785., 191. *Maire F. J.*: Bemerkungen über den innern Kreislauf der Handlung in den österreichischen Erbstaaten zur nöthigen Erläuterung der hydrographischen General — und Partikularkarten von d'esen Ländern; oder Hauptentwurf der zu eröffnenden schiffbaren Wasserstrassen von allen Meeren Europens an bis nach Wien. Strassburg und Leipzig, 1786., 192. *Formaleoni Vicenzo*: Topografia veneta o descrizione dello stato veneto, dietro le migliori notizie e descrizioni delle provincie particolari dello stato di mare e della terra ferma. Venezia, 1787., 193. Fragment einer topographischen Beschreibung der Barscher Gespanschaft. Ungarisches Magazin. IV. 1787., 194. Nuova carta topografica Della provincia di Dalmazia divisa ne'suo territorj delineata degli Signori Ingegneri Melchiori e

Zavoreo, e da Lodovico Furlanetto dedicata a Sua Ecce'lenza Angelo Emo Cav. e Procuratore di S. Marco, Capitano straordinario delle navi sereniss. Republica Venezia. Venezia, 1787., 195. *Topographische Beschreibung der Batscher Gespannschaft*. Ungrisches Magazin. IV. 1787., 196. *Jenne*: Herrn Jenne's Reisen nach St. Petersburg, einen Theil von Deutschland, Frankreich, Kroatien, Slavon'en, Italien, die Moldau, Wallachei, Siebenbürgen und Ungarn nebst einem Reise Journal der Donaufahrt von Esseg bis ans schwarze Meer. Pest, 1788., 197. *Comte de Ferrières-Sauveboeuf*: Mémoires historiques, politiques et géographiques des voyages. T. II. Paris, 1790., 198. *Jenne*'s Reisen nach dem Archipelagus, der europäischen Turkey, Mo'dau, Wallachei, Siebenbürgen und Ungarn nebst einem Reise-Journal der Donaufahrt von Esseg bis ans schwarze Meer. Pest, 1790., 200. *de Luca Ign.*: Geographisches Handbuch von den österr. Staate. Wien, 1790., 201. *Hacquet B.*: Re se durch die norischen A'pen-Nürnberg, 1791., 202. *de Luca Ignaz*: Geographisches Handbuch vom dem österreichischen Staate. Bd. I. VI. Wien, 1791/92., 203. *Reisen durch Ungarn und Deutschland*. Halle, 1791., 204. *Grossinger J. B.*: Universa historia physica regni Hungariae. T. I.—6. Posonii, 1792/99., 205. *Watkins Thomas*: Travels through Switzerland, Italy, Sicily, the Greek Islands to Constantinople, through part of Grece Ragusa, and the Dalmatian Isles. Vol. II. 1792; 1794., 206. *Hammersdörfer Karl*: Geographie und Statistik der ganzen österreichischen Monarchie. Leipzig, 1793., 207. *Steube Johann Caspar*: Briefe über das Banat. E'senach, 1793., 208. *Luzio de Vicenzo*: Carta idrografica dell'Adriatico, dai lidi di Venezia fino all'i primi porti della Morea. Venezia, 1794., 209. *Grisogono Pietro Nutrizio*: Riflessioni sopra lo stato della Dalmazia. Firenze, 1795., 210. *San Martino (da) Giambattista e Carrara conte Sebastian*: Lettere al Sigr. Giovanni Ardu'no su un portolano del sigr. Vicenzo de Lucio. 1795., 211. *Roder*: Reisen durch Bayern, Schwaben, Franken, samt einer gründlichen Nachricht von dem politischen und natürlichen Zustand des Temeswarer-Banats. Frankfurt-Leipzig, 1795., 212. *La grotta di Vileniza (Corgnali, Corneliano)* versi di Giuseppe Compagnoni. Trieste, 1795., 213. *Demjan J. A.*: Statistisches Gemälde der österr. Monarchie. Wien, 1796., 214. *Fortis Albrecht*: Reise nach Dalmatien. Vol. IV. Bern, 1796., 215. *Mayer Karl W.*: Statistik und Topographie des Herzogthums Kärnten. Klagenfurt, 1796., 216. *Fortis*: Reisebeschreibung von Dalmatien, geographische, historische, naturalistische Denkwürdigkeite'n. Auch von den Sitten der Morlaken. Bern-Leipzig, 1797., 217. *Auszug aus einem Schreiben a) aus Syrmien; b) aus Ungarn*. Magazin für die Geographie, Staatenkunde und Geschichte. Bd. III. 1797., 218. *Nuova Carta marittima del Golfo di Venezia con tutte le isole e scogli di Dalmazia, e delle isole di Corfu etc.* Venezia, 1797., 219. *Kindermann Joseph Carl*: Repertorium der Steyermärk'shen Geschichte, Geographie, Topographie, Statistik und Naturhistorie. Grätz, 1798., 220. *Compendio breve della descrizione geografica ed istorica delle provinc'e e città venete, passate in virtù della conchiasasia campo Forneido il dominio della cassa d'Austria*. Trieste, 1798., 221. *Kurzgefasste geograph'sche statistische Beschreibung des k. Herzogthums Venedig, und des damit verbundenen Dalmatien und Albanien, nebst einer Landkarte und dem Plane von Venedig*. Vienna, 1798., 222. v. *Liechtenstern J. M.*: Al'gemeine Uebersicht des Herzogthums Steiermark. Wien, 1799., 223. *Voyage à Constantinople, en Italie, et aux îles de l'archipel, par l'Allemagne et la Hongrie*. Paris, 1799., 224. *Bobba*: Souvenirs d'un voyage en Dalmatie. 1800., 225. *Hofmannsegg Johann Graf*: Reise des Grafen von Hofmannseg in einigen Gegenden von Ungarn bis an die türkische Gränze. Görlitz, 1800., 226. *Liechtenstein Josef Max*: Skizze e'ner statistische Schilderung des österr. Staates. Wien, 1800., 227. *Golfo de Venise avec les côtes maritimes, Bayes et Ports etc. de la Grèce, Dalmatie et Italie, recemment donné au Public par Pierre Vander*. XVIII. stoljeće., 228. *Voyage dans les îles et possessions vénétaines, par Grasset Saïy-Sauver*. Par's 1800., 229. Abb. *Fortis*: Iter Buda Hadrianopolim anno 1553. exaratum ab Antonio Verantio tunc quique ecclesiensi, mox agriensi episcopo, ac demum archiepiscopo strigonieensi, regio in Hungaria locumte penti, magno regni cancellario, atque S. R. E. Cardinali electo; nunc primum e Verantiano carthophylacio in lucens editum. XVIII. stoljeće.

(Svršetak)

V I J E S T I

ORIJENTACIONO HODANJE PLANINARSKIH DRUŠTAVA GRADA ZAGREBA

PD »Zagreb« organiziralo je za 18. X. ove godine orientaciono hodanje na Medvednicu za sva planinarska društva grada Zagreba. Tehničku razradu, odabiranje smjera puta, potrebne ljude i propagandu izvršila je stručna komisija u suradnji sa planinarskom grupom »Goranin« PD »Zagreba«.

Najteža je zadaća bila propagirati i zahtijevati ostala društva za tu planinarsku manifestaciju, jer je samo o tome ovisio uspjeh priredbe. Društva su se teško odlučila na prijavu svoje ekipe, jer je kao lažno kružila fama da organizator zna teren, međutim, ovog puta su se mogli svi koji su sudjelovali osvjeđeni da ni jednoj ekipi nije bio poznat put, a niti cilj. Zanimljivo je da su se relativno mlada pl. društva prijavila, dok se neka starija nisu mogla odlučiti da postave društvenu ekipu. Prijavilo se ukupno 6 planinarskih društava i to: PD »Zagreb«, PD »Velebit«, PD »Risnjak«, PD »Priroda«, PD »Susedgrad« i PD »Javor«, sa ukupno 21 učesnikom. Svako društvo imalo je pravo postaviti samo jednu ekipu. Ujedno je stručna komisija PD-a organizirala i međusekcijsko takmičenje za svoje stručne sekcije. Prijavilo se 7 ekipa sa ukupno 25 učesnika i to: 2 ekipe iz alp. odsjeka, 3 ekipe iz omladinske sekcije, 1 ekipa iz sekcije vodiča i 1 ekipa iz sekcije špiljara. Grupa »Goranin« kao organizator nije sudjelovala.

U predvečer dana natjecanja sastali su se svi natjecatelji u društvenim prostorijama PDZ i bilo je tog dana neobično živo. Zdarebo se kojim će redom društva, a zatim sekcije poći sa starta i date su potrebne upute. Već je tada vladalo vedro i ugodno raspoloženje, te je bio mnogo smijeha i šaljivih primjedbi.

Slijedećeg dana točno u 6 sati i 30 min. startala je prva ekipa sa trga Republike. Svakih 10 min. startala je po jedna ekipa i dobila kartu Medvednice, time da na kontrolnoj točki u ulici XIII proleterske Divizije ucrtava put do druge kont. točke. Na II točki svaka ekipa dobla je u započaćenoj kuverti opisani daljnji put do III kontrolne točke. Na toj točki je usmeno, svima sa istim riječima bio ozna-

čen put do IV točke i tek tamo su ekipe saznale da je cilj planinarski dom na Glavici.

Sve su ekipe stigle na cilj prošavši sve kontrolne točke. To je svakako uspjeh. Da put nije bio lagan vidi se po tome što je prva ekipa stigla skoro 3 puta brže od zadnje ekipe. Bilo je dakle lutanja, ali svi su stigli na cilj i nitko nije oduštoo iako je video da neće postići dobar plasman.

Vrijemelje se računalo od I. kontrolne točke do cilja. Ekipe PD »Javor« i PD »Zagreb« stigle su za isto vrijeme. Žiri je stoga odlučio prvu nagradu dodati jeliti PD »Javoru«, jer je PDZ bio organizator i jer se htjelo mlađom društvu »Javor« dati posebno priznanje. Prema tome je drugu nagradu dobilo PDZ, a III. nagradu je dobilo PD »Velebit«. Prva nagrada ekipa trebala je 1 sat i 46 min. dok zadnja ekipa 5 sati i 6 min.

Od sekcijskih ekipa PD »Zagreb« najbolje je vrijeme postigla ekipa alpinističkog odsjeka sa 1 sat i 47 minuta. II. i III. mjesto zauzele su 2 omladinske ekipe, IV. mjesto ekipa sekcijske vodiča, V. mjesto ženska omladinska ekipa (3 sata i 12 min.), VI. je bila druga ekipa alp. odsj., a VII. je bila ekipa špiljara (4 sata i 12 minuta). Vrijeme pišem samo radi ilustracije i boljeg pregleda plasmana, ali inače ono nije toliko važno, jer planinari nisu trkači i svrha je bila samo da se sa što manje lutanja stigne na određeni cilj.

Svi su učesnici i nakon napora bi'li vedro i dobro raspoloženi, te je cijela priredba vrlo uspjela i ujedno pokazala spremnost naših planinara u snalaženju na terenu, što je jedna od zadaća planinarskih društava u vanarmijskom odgoju članstva.

Ing. Lota Lipovac

CRTICA SA II. KONTROLNE TOČKE

Bilo nas je troje. Prvim smo tramvajem otišli u Černomerec i odatle prema našoj kontrolnoj točki. Bio je vedar i ugodan topao jesenji dan. Vjetar je nosio zlatno žuto l'šće. Oko nas je bila tišina, jer se nismo nalazili na putu kojim obično prolaze planinari. Nestrpljivo smo čekali na prve ekipe i promatrali kako će se sve odvijati, jer nam je to bilo

prvi put da smo organizirali takvo orijentaciono hodanje. Najednom opazimo četiri mladića kako nedaleko od nas gledaju u kartu i u svom oduševljenju nisu nas ni primijetili. S druge strane puta gdje smo mi sjedili spuštao se strm obronak i odatle se pojavila prvo uznojena glava, zatim trup. Začuđene oči nasmiješile su se u času kad su nas ugledale. Nato su se prenula i ona četiri mladića i svi počeli svojim kontrolnim kartonom do nas da im zabilježimo sat dolaska. Jedna ekipa je prim la zapečaćenu kuvertu sa dalnjim opisom puta. Druga ekipa je morala 10 minuta čekati da se dobije opet potrebnii razmak među natjecateljima. Kod proračuna plasmana vrijeme čekanja se jasno odračunalo. Obje ekipe koje su prošle startale su kao prva i četvrti. Dvije ekipe dakle negdje lutaju. Sa našeg stajališta vidjeći smo kako prolaze donjom cestom dalje prema vrapčanskom slalu. Nisu pogodili gdje treba skrenuti nalijevo gore. Nama je bilo vrlo žao i živo smo željeli da se okrenu, pa da nas možda zapaze, jer ne bi b'io potpuni uspjeh da nisu sve ekipe prošle sve 4 kontrolne točke. Dok smo još tako razmišljali, pojavila se opet tik do nas grupa mladića; rasprostrli su kartu po zemlji i gledaju okolinu, ali nas opet nisu zapazili. Tu istu grupu dostigne druga i ona nas opazi. Podigla se indijanska kriča i svi su startali na nas. Mislim da ne moram naglasiti da su to bile dvije omladinske grupe. Tako se redala ekipa za ekipom. Dok je jedna omladinska ekipa još čekala na svoj polazak, došla je ženska omladinska ekipa, 3 mlade samovjesne djevojčice. Iz džepa ekipnog vode puta virila je knjižica »O orijentaciji« što su, jasno, z'obni omladinci odmah opazili. Međutim ništa ne može umanjiti lijep rezultat naših mlađih planinarki. Dočekali smo još i one dvije zалutale ekipe. Slučajno su nabasali na III. kontr. točku, te se vratili na našu. Iako nisu mogli računati na dobar vremenski plasman, oni nisu odustali, već prošli sve odredene točke i stigli na cilj. Tako se ispunio što smo htjeli postići — da sve ekipe izvrše svoj zadatak.

Kad su sve ekipe prošle, pošli smo i mi na cilj. Putem smo pratili tragove vrbama na vlažnoj zemlji i tako smo mogli pratiti daljnje napredovanje i traženje slijedeće kontrolne točke. Kad smo stigli u dom na Glavici, sa zadovoljstvom smo primili do znanja da su sve ekipe stigle. Tako je uspješno završena jedna korisna i lijepa planinarska manifestacija.

Ing Lota Lipovac

DJELOVANJE ALPINISTA U SPLITU

U Splitu djeluje već dulje vremena grupa omladinaca, koja se bavi alpinizmom. Strme stijene Kozjaka i Mosora penju oni sa mnogo volje i požrtvovnosti, a visoke stijene Bokova predstavljaju teren, na kojem će oni okušati svoje snage.

Međutim njihov napredak znatno koči pomanjkanje osnovnih penjačkih rekvizita, tako da svoje djelovanje zasnavaju na svega jednom starom užetu, i na par klinova sa jednim ili dva karabinera.

Mladim alpinistima »Mosora« treba najhitnije pomoći i tako odgovoriti na njihov zanos za ovu vrhunsku granu planinarstva.

R

BUJAN PLANINARSKI RAD PD »VELEBITA«

Planinarsko društvo Sveučilišta »Velebit« u Zagrebu ima'o je u protekljoj sezoni uspjeha u organiziranju pohoda i ekskurzija masovnijeg značaja.

Tako je na molbu Više pedagoške škole u Zagrebu »Velebit« vodio pohod u Gorski Kotar od 1. do 6. lipnja ove god.

Ova je tura započela u Mrkoplju, zatim preko B'jelih stijena, Jasenka, Oglina i Rudopolja završila na Plitvičkim jezerima.

Voda ove grupe od 30 učesnika bio je Tefko Saracević, koji je za vrijeme ekskurzije održao tri predavanja. Čitav pohod trajao je 7 dana.

Od 3. do 8. srpnja o. g. vodiči »Velebita« organizirali su pohod na Triglav, u kojem su učestvovala 23 planinara. Vodiči su također organizirali izlet na Plitvička jezera od 10. do 14. srpnja sa 12 učesnika.

Srednjoškolska sekcija organizirala je sa 25 učesnika također pohod na Plitvička jezera za vrijeme od 19. do 29. srpnja.

Jedanaest članova Alpinističkog odsjeka boravilo je za vrijeme od 5. do 20. srpnja u Julijskim Alpama. Tom su prilikom izvršili uspone na vrhove Prisojnik, Špik, Jalovec, Mojstrovku, Triglav i Razor, te penjačke uspone na Škrnataricu, Vel. Oltar, kroz Špikov graben, Frdamane Police, Dovski Gamzovec (smjer Aleksić-Jug), Razor, Mlinaricu, Mojstrovku, sjever. zap. greben Jalovca, Travnik i Šite.

Dva člana AO-a učestvovala su na saveznom tečaju za turu u Francusku, u Julijskim Alpama i tom prilikom penjali »Drugi njemački« smjer.

Manja grupa od 4 člana izvela je od 10—27 srpnja turu Ogulin, Klek-Jasenak-Bijele stijene-Samarske stijene — preko Duliba na Kolovratske stijene i spustili se u Novi.

Za vrijeme od 18 srpnja do 10 kolovoza izvršena je t. zv. »Makedonska tura« sa 23 učesnika. Ova grupa je izvela turu: Ljuboten-Bistra Jezerska-Čaušica-Piribeg-Crni vrh-Jelek-Popova Sapka-Titov vrh, Karabunar-Mali Turčin-Crni Pašn vrh-Tetovo-Ohrid-Pelister-Plavsko-Gusinjsko jezero-Visitor (Prokletije)-Lovćen-Boka Kotorska.

Mladi alpinista »Velebita« Dražen Županc izveo je sa još jednim drugom turu kroz planine Srbije, Makedonije i Crne Gore: Suvo Rudište-Vrh nad jezerom-Ljuboten-Kula-Livadica-Piribeg-Čaušica-Bistra-Crni vrh, Kobilica-Pelister, Solunska Glava - Bar - Ulcinj - Budva - Kotor - Dubrovnik - Mljet (jezero) - Korčula - Rab - Rijeka.

Planinarski Savez Hrvatske odasao je člana Velebita Breganta na tečaj vodiča u planine istočne Srbije, kojega je priredio PS Srbije u mjesecu srpnju.

U mjesecu srpnju obišla je grupa Velebita-rudara Psunj, Kalnik, Petrov vrh i Homoljske planine.

Savez studenata Jugoslavije zamolio je »Velebit« da organizira dva pohoda u naše planine za Youths Hostels asociation (YHA). Tajnik Tefko Saračević bio je voda puta za dvije grupe sa 10 i 14 učesnika, koje su izvele turu Ogulin-Jasenak-Bijele stijene-Lokve-R'snjak-Hrv. Snježnik-Rijeka-Novski-Krk-Crikvenica, te Plitvička jezera - Ogulin - Jasenak - Bijele stijene - Lokve - Novi - Rab.

Pet članova »Velebita« izveli su od 12. kolovoza do 9. rujna turu Foča-Sutjeska-Suha-Trnovacko jezero-Maglić-Bioč-Vlasulja-Pivska planina-Dobri do-Durmitor - Budva.

Članovi markacijske sekcije bili su od 13. kolovoza do 4. rujna također na Durmitoru. Na Durmitoru je bila još jedna grupa od 7 članova za vrijeme od 29 srpnja do 22. kolovoza.

Osim ovih Velebitaši su izveli još niz pohoda u Krndiju, Papuk, na Kalnik, Učku i druge planine.

Planinarsko društvo Sveučilišta »Velebit« ima sekciju vodiča, markacionu sekciju, srednoškolsku sekciju i alpinistički odsjek.

U minuloj sezoni održana su u društvu slijedeća predavanja: Ideologija planinarstva, Orientacija u planini, Upotreba karte i kretanje po azimutu, Osnovni pojmovi iz meteorologije u dva dijela, Kroz Dinarske planine (kolor-diapozitive).

vi), Planinarska organizacija i statut PSJ, Prva pomoć u planinama I. dio, Planine istočne Srbije i jedno predavanje za javnost o planinama Švicarske (kolor diapozitivi).

V

OBAVIJEŠT ŠKOLAMA

»Prosvjetni Vjesnik« Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske, broj 3 od 20. V. 1953. donio je slijedeću preporuku:

»Preporučuje se nastavnicima i učenicima svih škola, da se preplate na časopis »Naše planine«, mjeseci Planinarskog saveza Hrvatske. Zatim u tekstu slijede razni podaci o listu i na kraju »Časopis se preporučuje i za učeničke kao i nastavničke knjižnice.«

B

OBAVIJEŠT PRETPLATNICIMA

Od mjeseca siječnja 1954 izlazit će »Naše planine« u jednobrojevima, t. j. svakog mjeseca, pa vjerujemo, da ćemo i time postići redovitije izlaženje lista, a također ugoditi onima koji naš list rado čitaju.

Ur.

U SJEVERNOJ STIJENI MATTERHORNA

Austrijski alpinisti Sepp Jöchler i Ernst Senn prepenjali su 23 srpnja ove godine sjevernu stijenu Matterhorna. Uspon kroz stijenu trajao je 17 sati, a do samog vrha punih 20 sati.

Sa vrha (4505 m) spustili su se do skloništa Solvay-Hütte (4003 m), gdje su prenoćili, a sutradan, 24. srpnja, spustili su se u Zermatt.

Kako je poznato sjevernu stijenu Matterhorna prepenjali su prvi put mladi alpinisti iz Münchena Franz i Toni Schmidt za 32 sata (do vrha) i sa jednim bivakom u stijeni.

U ovoj veoma strmoj i velikim dijelom zaledenoj stijeni, niz koju se često ruše komadi stijena i leda, okušali su se do sada najbolji alpinisti Evrope.

R

U ANDAMA PERUA

70-godišnji talijanski alpinista Piero Ghiglione i Švicarac Felix Marks izveli su u Cordillierama Perua dva nova uspona.

Oni su savladali vrhove Lasontay (6000 m) i Umantay (6127 m), koji se dižu u skupini Salcantay.

LA

DENT D' HÉRENS (4173 m)

Svicarski alpinista Ernst Cross iz Züricha i vodič Theodor Perren-Ju'en iz Zermatta izvršili su 24. kolovoza ove godine prijelaz preko ledene gromade Dent d'Hérens. Oni su krenuli 23. kolovoza iz Schönbühlhütte u 2 sata i 15 minuta, uspeli se zapadnim dijelom sjeverozapadne stijene i oko 8 sati stupili na vrh. Sa vrha su krenuli u 9,30 sati, spustili se preko istočnog grebena na prijevoj Col de Tournanche i stigli u dolinu, u selo Breuil (Italija) oko 20 sati.

Kod prelaženja tog zapadnog susjeda Matterhorna imali su ovi alpinisti mnogo posla s penjanjem u ledu.

R

SKUPŠTINA ALPINISTA U ZERMATTU

Alpinsko društvo u Zermattu održalo je 22. kolovoza 1953 svoju glavnu godišnju skupštinu, kojoj je predsjedavao g. C. Egmond d'Arc's iz Ženeve, predsjednik društva i predsjednik UIAA-e.

Skupština je između ostalog izglasala potrebne kredite za daljnje proširenje alpinskog muzeja u Zermattu, koji je u posljednje vrijeme obogatio svoju zbirku dragocjenim predmetima.

Muzeju je također poklonjena jedna biblioteka sa literaturom o Zermattu i okolini.

Na ovoj je skupštini pokrenuto pitanje osnivanja Centralne alpinske biblioteke u Zürichu.

R

NUN KUN (7140 m)

Ovogodišnja francuska ekspedicija u Centralnu Himalaju uspjela je osvojiti vrh Nun Kun, 7140 m.

Ekspedicija je postavila logor baze na visini od 4800 m i odavde je u tri navrata postavljala daljnja tri logora na visinama 5400, 5856 i 6405 metara.

Jednog dana, prilikom uspona, lavina je povukla tri člana ekspedicije i tri Šerpe. Kod ove nezgode srećom nije bilo žrtava, ali je šef ekspedicije Bernard Pierre bio toliko povrijeđen, da se morao vratiti u logor baze. Za to su vrijeme gđa Kogan i njen partner Vittoz krenuli odlučno dalje prema vrhu i po lijepom vremenu osvojili ga 24. kolovoza o. g.

Dosada su na ovaj vrh brojne ekspedicije poduzmale slične pothvate, ali su bile bez uspjeha.

LA

ALPINISTI ITALIJE U HIMALAJI

Profesor Arditto Desio i poznati Riccardo Cassin oputovali su 18. kolovoza 1953 u Karakorum Himalaju, u pripremna izviđanja prije otpreme velike talijanske ekspedicije u 1954. godini.

Oni su se nadali da će tamo sresti američke alpiniste na povratku sa nešretnog pokušaja uspona na K2 (Chogori, 8670 m).

Pretpostavlja se, da će ovaj vrh biti prvi cilj te talijanske ekspedicije.

LA

RUSI NA EVERESTU

Pred dvije godine javljali su časopisi o velikoj ruskoj ekspediciji na Everest sa sjeverne strane (iz Tibeta), za koju je 50 sovjetskih alpinista intenzivno treniralo u Kavkazu. U ekspediciju je konačno bilo uvršteno 35 najboljih penjača i velik broj naučnih radnika.

Prema vijesti časopisa Lo Scarpone, ova je ekspedicija završila velikom katastrofom.

Grupa od šest penjača uspela se sa sjeverne strane do visine od 8200 m i zatim nestala bez traga. Njihova zadnja poruka bila je: »Postavili smo logor VIII (8200 m) bez naročitih poteškoća i nadamo se, da ćemo za dva dana stići na vrh, ako bude povoljno vrijeme. Nakon toga nije više bilo ni glasa od njih.

Ostali članovi ekspedicije vratili su se u Nasulu početkom prosinca.

LA

BROJNI ČETIRITISUĆNJACI U JEDNOM DANU

Vodič Stanislav Kalbermann i Robert Favre iz Neuchately travezirali su u jednom danu čitav lanac M'schabel-grupe (Wallis) i za 19 sati uspeli se na čitav niz vrhova iznad 4000 metara visine.

Ova tura nije se izvodila već nekoliko godina.

LA

RAD MARKACIONE SEKCIJE PD »ŽELJEZNIČAR«

Tokom 1953. godine markaciona sekcija PD »Željezničar« izvršila je niz većih i manjih radova. Plan, koji je predviđeala za tekuću godinu, izvršili su njezini članovi u potpunosti. Članovi su obnovili brojne markacije u Samoborskom gorju, na terenu koje rade već od 1946. godine.

Ove godine obnovljeni su slijedeći markirani putevi Samoborskog gorja, kao i Žumberačkog gorja:

1. Samobor - Oštре preko Palačnika
2. Samobor - Oštре preko Ruda
3. Samobor - Oštре preko Braslovča
4. Oštре - Japetić preko sela Mali Lipovac (spoj Šoćeva kuća - Mali Lipovac)
5. Oštре - Plješivica preko Mrakužića
6. Veliki Dol - Šoćeva kuća
7. Oštре - Šoćeva kuća preko starog grada Lipovca
8. Žumberačko gorje (Dragovančak - Strbac - Hrža na Mlin - slap - Kremenjak - Pogana jama).

Markaciona sekcija organizirala je markiranje Žumberačkog gorja. Pozvala je PD Samobor, PD Jastrebarsko, PD »Dubovac« iz Karlovca, PD Ozalj, PD Novo Mesto i PD Brežice.

Markirane su izvršili samo članovi PD »Dubovac«, PD Novo Mesto i PD »Željezničar« (kao organizator), a djelomično i PD Jastrebarsko. Ostala društva nisu se odazvala, odnosno nisu izvršila obavezu.

Za vrijeme tih radova postavljeno je preko 1200 markacionih znakova (markacija, prstena, strelica, natpisa) i postavljeno novih ili izmijenjenih ploča (tabla) u Samoborskem gorju 15 komada, u Žumberačkom 10, dok je ustanovljeno da ih je nestalo na tom području 5 komada.

Među ostalim članovi ove sekcijske izraduju dvije orijentacione ploče Samoborskog gorja, koje će doskora biti postavljene na kolodvorima Samoborske željeznice, i to jedna u Zagrebu, a druga u Samoboru.

Na tím stručnim radovima najviše su se istakli članovi: Adolf Frančeski, Zvonko Lovreković, Joža Leskovšek, Vilma Benko i Vera Vunić.

Osim na svojim stručnim radovima članovi ove sekcijske su aktivno sudjelovali i u brojnim drugim akcijama, kao na proslavi 1. maja, na radovima kod sleta planinara na Plitvičkim jezerima, kao i mnogim društvenim radovima (uredenje novih društvenih prostorija na Trnjanskoj cesti 5c, uređenje doma na Oštrem). Dva člana prisustvovala su visokogorskome tečaju, a jedan član tečaju Gorske službe spasavanja, koji su održani u Julijskim Alpama.

Svojim radom i zalaganjem članovi ove sekcijske dali su preko 400 dobrovoljnih radnih sati. Pokazali su, da se marom i ljubavlju može mnogo pridonijeti propagiranju i jačanju planinarstva.

Sretnu Novu Godinu 1954.

*želi svim svojim suradnicima
i preplatnicima*

Uredništvo „Naših planina“